

Відновне правосуддя в Україні

2011

№1–2(16)

Указ Президента України
«Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції
щодо неповнолітніх в Україні»

Ювенальна юстиція в Україні:
принципи, регулювання, практика

Профілактика злочинності і відновні практики:
Івано-Франківська регіональна цільова програма

Насильство щодо дітей:
дослідження проблем родини,
школи і спілкування однолітків

Модель залученого навчання
і підготовка медіаторів

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

 Український
Центр
Порозуміння

Швейцарське бюро співробітництва в Україні, що представляє Швейцарську агенцію з розвитку та співробітництва (Міністерство закордонних справ Швейцарії) та Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (Міністерство економіки Швейцарії) та координує питання технічної допомоги Швейцарії в Україні, вітає читачів бюлетеня «Відновне правосуддя в Україні»!

У 2010–2012 рр. бюлетень видаватиметься як частина проекту **«Стратегії міліції щодо попередження правопорушень серед дітей та молоді»** (фаза III) та буде орієнтований на поширення інформації й підтримку практики використання медіації у кримінальному процесі, а також на висвітлення інноваційних підходів у роботі інституцій системи кримінальної юстиції.

В Україні Швейцарія підтримує зокрема демократичний розвиток суспільства, забезпечення рівного доступу громадян до процесів прийняття рішень, соціальної справедливості, верховенства права. Ціла низка проєктів, профінансованих Швейцарською Конфедерацією, допомагає Україні в розвитку життєздатних моделей та практик у кримінальній юстиції та в системі судочинства.

З метою розбудови ефективної системи попередження правопорушень з 2006 р. в Україні, за підтримки Швейцарської Конфедерації, втілювалися проєкти, спрямовані на впровадження програм відновного правосуддя в роботу органів правової системи, відпрацювання проактивної та відновної моделі профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Партнерами у впровадженні сучасних стратегій реагування на правопорушення стали Генеральна прокуратура України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство юстиції та Верховний Суд України, Національна академія прокуратури та Національна академія внутрішніх справ, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державний департамент України з питань виконання покарань, а також громадські організації та органи місцевої влади і самоуправління у більш ніж 20 громадах України.

Завдяки цій співпраці протягом **2006–2009** рр. було створене підґрунтя для подальшого закріплення та поширення успішного досвіду впровадження відновних підходів до реагування на правопорушення. Зокрема, до вагомих здобутків можна віднести:

- розробку та відпрацювання у чотирьох громадах Трирівневої моделі профілактики правопорушень серед дітей та молоді, поширення цієї моделі у співпраці з Департаментом кримінальної міліції у справах дітей;
- впровадження у 12 громадах медіації у кримінальних справах як вагомому компоненту моделі профілактики правопорушень на основі розробленого та рекомендованого Генеральною прокуратурою механізму використання процедур примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню;
- відпрацювання у дев'яти вищих навчальних закладах МВС України курсу «Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх» та забезпечення цих навчальних закладів необхідними посібниками для курсантів та викладачів;
- впровадження в Національній академії прокуратури елементів курсу з відновного правосуддя та медіації у кримінальних справах як частини системи підвищення кваліфікації прокурорів;
- розробку стратегій забезпечення життєздатності відновних практик та відновного правосуддя на рівні громади та необхідних механізмів співпраці правової системи та громади, залучення місцевих ресурсів до зміцнення безпеки та зниження рівня правопорушень.

У травні 2010 р. задля консолідації та поширення набутого досвіду з попередження правопорушень та впровадження відновного правосуддя було започатковано третю фазу проєкту «Стратегії міліції щодо попередження правопорушень серед дітей та молоді» (2010–2012 рр.). Метою третьої фази є запровадження європейських стандартів та механізмів попередження злочинності серед дітей та молоді, які базуються на захисті прав людини, у роботу органів правової системи, таким чином сприяючи зниженню рівня правопорушень серед дітей.

Подробиці про діяльність Швейцарського бюро співробітництва в Україні, про проєкти у сфері юстиції та контактну інформацію можна знайти на веб-сторінках:

www.swiss-cooperation.admin.ch/ukraine	Швейцарське бюро співробітництва
www.bezpekagromad.org.ua	Сайт «Співпраця міліції та громади задля безпеки»
www.rj.org.ua	Сайт «Відновне правосуддя»
www.commonground.org.ua	Сайт Українського Центру Порозуміння «Практика вирішення конфліктів»
www.penreform.org.ua	Сайт проєкту «Підтримка пенітенціарної реформи в Україні»
www.judges.org.ua	Центр суддівських студій
http://magnus.kiev.ua/~ces	Білоцерківське училище професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби

Відновне правосуддя в Україні

№ 1–2(16)'2011

До читача	3
Огляд новин та дані статистики	4
АКТУАЛЬНА ТЕМА	
Круглий стіл Комітету з питань правової політики «Питання удосконалення цивільного та сімейного законодавства в контексті розвитку ювенальної юстиції в Україні»	13
11-те засідання Консультативної ради з питань ювенальної юстиції	16
Марія Алексєенко. Комітет ООН із прав дитини на захисті дітей, що перебувають у конфлікті з законом України	17
В'ячеслав Панасюк. Спільна діяльність держави та інститутів громадянського суспільства із забезпечення в Україні прав дитини	20
Катерина Левченко. Тілесні покарання дітей: ефективний засіб виховання чи порушення прав дитини	22
Коммюнике по итогам семинара «Семья — самая безопасная среда для жизни ребенка»	26
ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ	
Міжнародні угоди щодо дотримання прав дитини та захисту дітей від усіх форм насильства	28
Указ Президента України «Про концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»	32
Рішення Івано-Франківської обласної ради «Про регіональну цільову програму профілактики злочинності на 2011–2015 рр.»	35
Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей	46
Директива. Обмін інформацією в департаменті державної освіти (ДДО), Республіка і кантон Женеви	55
Директива щодо медіації в ювенальному суді Женеви	57
ПОБУДОВА ПРАКТИКИ	
Дорожня карта побудови безпечної громади: попередження правопорушень серед дітей та молоді	59
СТОРІНКА МЕДІАТОРА	
Наталя Пилипів. Насильство в сім'ї: чим може допомогти відновний підхід?	61
ВЧИМОСЯ ПОСЕРЕДНИЦТВО	
Надія Прокопенко. Коло практикуючих медіаторів в Україні невпинно зростає	64
Світлана Філь. Застосування моделі залученого навчання як теоретико-методологічного підґрунтя для формування конфліктологічної компетентності студентів, які працюватимуть із людьми	66
ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ	
Система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Загальна декларація принципів	72
Діна Марунько. Сімейні групові наради як одна з форм роботи з проблемами підліткової злочинності	74
ДОСЛІДЖЕННЯ	
Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти і вчителі в її розв'язанні	79
КОРИСНІ РЕСУРСИ	
Інтернет-ресурси, присвячені захисту прав дітей та ювенальній юстиції	103

ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Пилипчук П. П. — Голова Ради, суддя Верховного Суду України

Ємельянова І. І. — перший заступник Міністра юстиції України

Войтюк І. А. — ректор Академії суддів України (2003–2011 рр.), Голова комісії з приєднання Академії суддів України

Мачужак Я. В. — суддя Конституційного Суду України у відставці

Мищенко С. М. — суддя Верховного Суду України

Лобач В. П. — начальник управління організації підтримання державного обвинувачення, Генеральна прокуратура України

Куц В. М. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін Національної академії прокуратури України

Онїщук М. В. — Міністр юстиції України (2007–2010 рр.)

Коваль Р. Г. — президент Українського Центру Порозуміння

Гірник А. М. — керівник Центру соціальної психології та управління конфліктами Національного університету «Кієво-Могилянська академія», професор кафедри зв'язків із громадськістю, психології та педагогіки

Кабаченко Н. В. — керівник Школи соціальної роботи Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

Мороз Л. І. — професор кафедри практичної психології Національної академії внутрішніх справ

Головний редактор:
Владислава Каневська

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Каневська В. Д. — віце-президент Українського Центру Порозуміння, головний редактор

Фесенко І. М. — директор Департаменту антикорупційного законодавства та законодавства про правосуддя Міністерства юстиції України

Геселев О. В. — завідувач кафедри нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, Інституту підвищення кваліфікації кадрів Національної академії прокуратури України

Лавровська І. Б. — старший консультант управління узагальнення судової практики та аналізу судової статистики Верховного Суду України

Прокопенко Н. М. — член Правління Українського Центру Порозуміння

Горова А. О. — директор з інституційного розвитку Українського Центру Порозуміння

Філь С. С. — координатор проекту «Стратегії міліції щодо попередження правопорушень серед дітей та молоді», Український Центр Порозуміння

Землянська В. В. — член правління Європейського Форуму з відновного правосуддя, к. ю. н.

Бік О. Я. — президент Фонду «Простір без конфлікту», викладач кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Овчарова Г. Б. — директор проектів НДО «Молодь за демократію», м. Харків

Микитин Ю. І. — заступник директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка, директор Департаменту програм відновного правосуддя РГО «Інститут права і демократичного розвитку Прикарпаття», к. ю. н., м. Івано-Франківськ

Ягунов Д. В. — доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Одеської національної юридичної академії, к. н. держ. упр., м. Одеса

Пушкар С. Г. — менеджер Департаменту зв'язків із громадськістю, комунікації та видавництва Українського Центру Порозуміння, літературний редактор

У 2011 р. видання бюлетеня здійснюється в межах проекту «Стратегії міліції щодо правопорушень серед дітей та молоді», що реалізується у співпраці з Генеральною прокуратурою України, Національною академією прокуратури України і Міністерством внутрішніх справ України, Національною академією внутрішніх справ, за підтримки Швейцарської Конфедерації.

Бюлетень «Відновне правосуддя в Україні» — це перше в Україні періодичне видання, присвячене новому підходу до правопорушень та їхніх наслідків, до покарання та пошуку шляхів виправлення завданої шкоди, — відновному правосуддю. Ідеї відновного правосуддя розвиваються у світі вже понад 30 років, а в Україні — з 2003 р. До проектів, започаткованих у нашій країні як громадська ініціатива, поступово долучилися і представники різних державних органів України: Верховного Суду, Міністерства юстиції, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури, Національної школи суддів, Національної академії прокуратури та Національної академії внутрішніх справ.

Бюлетень знайомить читачів з ідеями відновного правосуддя, світовим та вітчизняним досвідом його впровадження.

Теми публікацій бюлетеня охоплюють питання:

- законодавства (закони, постанови та коментарі до них тощо);
- наукового доробку (філософія, соціологія, психологія, статистика, проблемні дослідження);
- навчання (теорія, методологія, підвищення майстерності);
- практики (схеми соціального партнерства, регіональний та зарубіжний досвід, типові документи для організації та впровадження програм відновного правосуддя, особистий досвід медіаторів, поради тощо).

Редакція бюлетеня запрошує до співпраці представників правової системи, вчених, аспірантів, практичних працівників, представників громадських організацій України, іноземних фахівців та всіх читачів!

До публікації у бюлетені приймаються:

- новини про важливі заходи у сфері розвитку відновного правосуддя, ювенальної юстиції та захисту прав людини (наприклад, круглі столи, наради, засідання, семінари, тренінги тощо) і анонси заходів;
- статті та дослідження (у тому числі ті, що вже були надруковані в інших виданнях, — за умови згоди автора та відповідного видання, із належно оформленим посиланням);
- інформація про практичний досвід впровадження відновних підходів та рекомендації фахівців;
- анотації монографій (для розміщення в рубриці «Книжкова полиця»);
- тексти тематичних монографій/посібників (для наведення окремих розділів або повних текстів у рубриці «Книжкова полиця»);
- інші матеріали, що відповідають тематиці бюлетеня.

Вимоги до матеріалів для розміщення в бюлетені

- Матеріали подаються українською чи російською мовою.
- Обсяг — до 20 аркушів формату А4 (близько 40 тисяч знаків), надрукованих з інтервалом між рядками 1,5, кегль 14 шрифту Times New Roman.
- Матеріали приймаються в електронному вигляді (файли у форматі doc або rtf) на електронну адресу редакції ucsg@ucsg.org.ua із зазначенням теми листа — «Матеріал для бюлетеня «Відновне правосуддя в Україні»».
- Посилання, фото, таблиці та текст матеріалу в цілому мають бути оформлені відповідно до державних стандартів України для публікацій.
- Автори мають надати відомості про себе: ПІБ, місце роботи й посада, науковий ступінь та звання (за наявності), контакти (телефон, електронна адреса), а також фотографію портретного типу (у разі подання статті), розміром не менше 300 dpi.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення та відхилення матеріалів.

Редакція приймає пропозиції щодо розміщення іншої інформації у бюлетені, а також здійснює переклад рекомендованих публікацій (з англійської/німецької/французької мов).

Засновник: **БО «Український Центр Порозуміння»**
01133, м. Київ, Кловський узвіз, 18. Тел. 0 44 537 10 07. E-mail: ucsg@ucsg.org.ua
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 10427 від 21 вересня 2005 р.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори публікацій та рекламодавці
Передрук статей тільки з письмового дозволу редакції

Підписано до друку 25.04.2011. Зам. 189. Наклад 1500 прим.
Дизайн, верстка та друк: СПД-ФО Захаренко В. О.
Тел.: (044) 331-50-49

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Вітаємо вас на сторінках чергового числа бюлетеня «Відновне правосуддя в Україні»!

У фокусі цього випуску — діти та конфлікти, які виникають у них з оточенням і, трапляється, призводять навіть до конфліктів із законом...

З одного боку, відбираючи матеріали, ми намагалися висвітлити ситуацію із правопорушеннями в дитячому середовищі, з іншого — проаналізувати причини підліткової злочинності. Саме тому рубрику «Новини» ми вирішили розширити і додати дані статистики. Завдяки співпраці з Управлінням кримінальної міліції у справах дітей у нас з'явилася можливість ознайомити читачів із аналізом злочинності серед дітей та підлітків.

Вивчаючи проблематику підліткової злочинності, ми дедалі більше переконувалися, що її причиною часто є байдужість та безвідповідальність дорослих. Дослідження, які ми наводимо у випуску, яскраво ілюструють вплив стосунків у родинному колі та шкільному середовищі: насильство одних породжує насильство інших. На жаль, наразі ця проблема набуває загрозливого характеру... Публікації в рубриках «Актуальна тема», «Дослідження» та «Сторінка медіатора», присвячені питанню насильства щодо дітей, допоможуть побачити причини не лише підліткових злочинів, а і загалом стану українського суспільства.

Навряд чи знайдуться серед українців люди, байдужі до проблем ювенальної юстиції, — останнім часом ця тема активно обговорюється у вітчизняних медіа. Шкода лише, що такі публікації здебільшого мають характер дифамацій — поширення неправдивих свідчень. Безперечно, за цим стоїть звичайний страх — побоювання батьків втратити дітей і бути залежними від посадових осіб, які можуть нашвидкуруч прийняти рішення і вилучити дитину з сім'ї... Водночас все це ніяк не стосується процесу запровадження в Україні ювенальної юстиції в тому обсязі, коли йдеться про роботу із дітьми у конфлікті з законом... Ми вирішили розмістити кілька матеріалів, присвячених темі ювенальної юстиції, щоб забезпечити читачів актуальною інформацією: дивіться матеріали рубрик «Актуальна тема», «Законодавчі засади», «Ювенальна юстиція» та «Сторінка медіатора».

На окрему увагу заслуговує «родзинка» цього числа — Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Тривала робота експертів, зокрема і членів нашої Редакційної ради та колегії, над цим документом нарешті отримала законодавче затвердження. Тепер постає завдання реалізувати положення Концепції, зокрема шляхом «удосконалення системи профілактики дитячої злочинності на основі застосування відновних і проактивних методик», «розвитку відновного правосуддя» та «упровадження медіації як ефективного засобу добровільного примирення потерпілого і правопорушника».

Традиційно пропонуємо нашим читачам дізнатися більше про міжнародний досвід у сфері ювенальної юстиції — дивіться матеріали від наших швейцарських колег, а також про те, як міжнародна спільнота оцінює ситуацію зі ставленням в Україні до дітей у конфлікті з законом: матеріали про це в «Актуальній темі» та «Законодавчих засадах».

Також бюлетень містить корисні матеріали для практиків, які займаються впровадженням відновного правосуддя та відновних підходів в Україні: інформацію про «Дорожню карту побудови безпечної громади» та Івано-Франківську регіональну цільову програму профілактики злочинності.

Електронні версії бюлетеня є на веб-сторінках:

- «Відновне правосуддя» — www.rj.org.ua (розділ «Ресурси»);
- «Практика вирішення конфліктів» — www.commonground.org.ua (розділ «Ресурси»),
- а також на сторінці Українського Центру Порозуміння — www.uccg.org.ua, де матеріали подані за рубриками, у зручному для пошуку варіанті.

Щоб більше дізнатися про український досвід упровадження відновного підходу в громадах та школах, відвідайте веб-сторінки:

- «Співпраця міліції та громади задля безпеки» — www.bezpekagromad.org.ua та
- «Відновні практики в школах» — www.safeschool.org.ua.

Подивитися тематичні фільми та відеосюжети про те, як українські фахівці діляться досвідом впровадження відновних практик, можна на каналі Українського Центру Порозуміння на YouTube.

І, звичайно, запрошуємо до спілкування з нами — чекаємо на ваші листи на поштову адресу редакції чи електронну адресу uccg@uccg.org.ua. Також можна лишати питання та коментарі на сторінці Українського Центру Порозуміння у Facebook.

Редакційна рада та колегія бюлетеня

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ЗВЕРНУВ УВАГУ НА ПРОБЛЕМУ ПІДЛІТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Грудень 2010 — травень 2011 рр.

Ще у грудні Віктор Янукович, виступаючи на урочистому зібранні з нагоди Дня міліції, зазначив, що «сьогодні не може не турбувати зростання злочинних проявів серед неповнолітніх».

Значною мірою, вважає Президент, це обумовлено безсистемним та формальним застосуванням профілактичних заходів, самоусуненням від цих проблем органів місцевої влади і самоврядування.

«Одним із визначальних критеріїв у діяльності міліції повинна стати оцінка її роботи громадськістю, — підкреслив Віктор Янукович. — Треба роз'яснювати свою позицію, люди мають розуміти та сприяти діяльності органів внутрішніх справ».

«Зрозуміло, що ця робота потребує спільних зусиль усієї правоохоронної системи», — зауважив Президент. Глава держави наголосив тоді також на необхідності збудувати надійні механізми взаємодії органів внутрішніх справ з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, додавши, що розраховує на активізацію роботи органів внутрішніх

справ у цьому важливому напрямку та на її позитивні результати.

Також Президент наголосив на актуальності питання підліткової злочинності і проблеми пияцтва в Україні, заявивши про необхідність проведення профілактики таких порушень у тісній взаємодії органів внутрішніх справ з органами місцевого самоврядування.

Послідовним кроком на шляху втілення у життя висловлених у грудні 2010 р. побажань став Указ, підписаний Президентом України 24 травня 2011 р., — «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Документ закріплює нові проактивні та відновні підходи до кримінальної відповідальності неповнолітніх, зокрема у застосуванні відновних практик.

Джерело: за матеріалами офіційного вебсайту www.president.gov.ua

Повний текст Указу дивіться в рубриці «Законодавчі засади» (стор. 32), а коментар Міністерства юстиції подано в рубриці «Актуальна тема» (стор. 20).

ПИРЯТИНСЬКА ГРОМАДА ДІЛИТЬСЯ ДОСВІДОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНИХ ПРАКТИК

12 лютого 2011 р.

12 лютого 2011 р. в Пирятині відбувся Всеукраїнський семінар «Впровадження відновних практик у заклади освіти України: від теорії до практики» за участю громадських організацій Харкова, Києва, Дніпропетровська, Луганщини, Криму, райцентрів Полтавщини, що планують поширювати відновні практики у своїх громадах і використати для цього досвід пирятинців.

«Вже більше двох років у Пирятинському районі впроваджуються відновні практики, медіація, як засіб примирення конфліктуючих сторін у шкільному середовищі, громадах району та у роботі правоохоронних органів, — сказав голова районної ради Олексій Нечипоренко. — Багатьом

ці терміни були незрозумілі і викликали скепсис. Мало хто погоджувався з тим, що медіація може бути дієвим засобом розв'язання конфліктів, профілактики правопорушень, виховання молоді і всієї громади. За цей час безперечно зроблено великий обсяг роботи. Для більш ефективної роботи зі зниження рівня агресії у громадах району, особливо молодіжному середовищі, при районній раді створено Координаційну раду зі впровадження відновного правосуддя в Пирятинському районі. До її складу увійшли представники районної та міської рад, районної державної адміністрації, прокуратури, міліції, члени громадських організацій.

Ведеться також робота із залучення до цієї діяльності і сільських громад. Підписано Угоду між Пирятинською районною радою, відділом освіти райдержадміністрації, громадською організацією «Жіночі ініціативи» щодо реалізації проекту «Розвиток в Україні Центрів відновного правосуддя в громадах». 31 грудня минулого року, на 4-й позачерговій сесії 6-го скликання було прийнято районну Програму реалізації діяльності та ініціатив районної ради на 2011 р., в якій передбачено кошти в сумі 7000 гривень на проведення навчальних тренінгів медіаторів для впровадження відновних практик і створення

безконфліктного середовища в громадах району. Крім того, ми плануємо підписати трьохсторонні Угоди між Пирятинською районною радою, Пирятинською районною громадською організацією «Жіночі ініціативи» і Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; Пирятинською районною радою, Пирятинською районною громадською організацією «Жіночі ініціативи» та Пирятинським РВ ГУМВС України в Полтавській області про координацію співпраці щодо впровадження відновних практик в навчальних закладах та громадах Пирятинського району».

МАТЕРІАЛИ СЕМІНАРУ З УПРОВАДЖЕННЯ ТРИРІВНЕВОЇ МОДЕЛІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ

16–18 лютого 2011 р.

У середині лютого в Києві пройшов триденний семінар «Забезпечення сталого функціонування Трирівневої моделі попередження правопорушень серед дітей та молоді у громадах України». У вітальному слові до учасників конференції Мануель Еттер, директор Швейцарського бюро співробітництва в Україні, наголосив: «Я вважаю, що в межах діяльності в Україні проектів Швейцарської агенції розвитку та співробітництва вже закладено гарні підвалини, щоб удосконалити роботу з попередження правопорушень серед дітей та молоді на національному рівні й запроваджувати необхідні стандарти і норми, а також делегувати відповідальність і забезпечувати розподіл повноважень у регіонах з метою побудови й реалізації системи профілактики на місцевому рівні. Така система відіграватиме загальну превентивну роль, адже, зрештою,

профілактична робота має перетворитись на цілісну систему, підґрунтям якої стали б певні сфери відповідальності тих фахівців у суспільстві, котрі залучені до роботи з молоддю».

Перша частина семінару була присвячена обговоренню правових та організаційних аспектів функціонування Моделі. Суддя Верховного Суду України Ольга Шаповалова виступила з доповіддю про актуальні завдання кримінального судочинства в профілактиці правопорушень серед дітей і молоді та відновне правосуддя. Доповідь Олексія Лазаренка, головного спеціаліста відділу моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС МВС України, була присвячена програмам відновного правосуддя як одній з передумов дотримання прав дитини у діяльності органів внутрішніх справ. У доповіді І. Богомола, прокурора Пирятинського району Полтавської області, йшлося про роль прокуратури у впровадженні програм відновного правосуддя у кримінальному провадженні та розширенні альтернативи кримінальному переслідуванню й механізмові взаємодії прокуратури, міліції та громадськості.

Про досягнення проекту «Стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед дітей та молоді» розповіла Надія Прокопенко, виконавчий директор Українського Центру Порозуміння, а Роман Коваль, президент УЦП, окреслив завдання функціонування Моделі та презентував Дорожню карту побудови безпечної громади.

Кращий досвід впровадження відновних практик у своєму регіоні презентували

громади міст Пирятина (Полтавська обл.), Івано-Франківська, Жмеринки (Вінницька обл.), Дрогобича (Львівська обл.), Вінниці та Дарницького району м. Києва (відео в обробці).

Другий день семінару проходив паралельно у двох форматах — навчального семінару для учасників, які вперше були залучені до діяльності проекту, та «відкритого простору» для тих, хто вже має досвід упровадження Моделі. Учасники відкритого простору працювали над темою «Творимо безпечну громаду: що, хто і як?» і мали змогу обговорити проблемні питання зі своєї практики. Наприкінці другого дня всі учасники об'єдналися

для планування подальшої роботи з упровадження Трирівневої моделі у своїй громаді.

На третій день семінару представники регіональних команд презентували плани діяльності і обговорили міжрегіональну співпрацю.

Загалом у семінарі взяли участь 77 осіб — представники органів внутрішніх справ, прокуратури, суду, органів місцевої влади і місцевого самоврядування, соціальних служб та закладів освіти і, звичайно, громадських організацій.

Матеріали конференції (презентації, фотозвіт та відео) дивіться на сайті проекту: www.bezpeka.gromad.org.ua.

ВИКЛАДАЧІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ МВС ВЧАТЬСЯ МЕТОДУ ЗАЛУЧЕНОГО НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ

22-24 лютого 2011 року

У межах проекту «Стратегія міліції щодо попередження правопорушень серед дітей та молоді» проходить навчання викладачів вищих навчальних закладів із метою запровадження інноваційних навчальних курсів.

У грудні 2010 р. відбувся перший етап програми для науково-педагогічних працівників ВНЗ

МВС «Модель залученого навчання дорослих: методи підвищення ефективності навчального процесу», а в лютому — другий етап програми, до участі в якому був також запрошений начальник Центру навчання поліції кантону Женева, п. Франсуа Варідель. Тренінг проводився фахівцями Українського Центру Порозуміння Р. Ковалем та А. Горовою у співпраці з Національною академією внутрішніх справ (професор Л. Мороз) та за підтримки Департаменту кадрового забезпечення МВС України.

Мета тренінгу — підвищення спроможності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів правової системи застосовувати модель залученого навчання дорослих під час впровадження навчальних курсів з питань попередження правопорушень та відновного правосуддя.

Наступний етап — проведення викладачами ВНЗ МВС навчальних курсів за методикою моделі залученого навчання у своїх закладах та обмін досвідом восени 2011 р.

КРУГЛИЙ СТІЛ «ЗІНЬКІВ — ТЕРИТОРІЯ САМОЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ»

15 березня 2011 р.

15 березня в місті Зіньків, що на Полтавщині, у приміщенні райдержадміністрації відбувся круглий стіл «Зіньків — територія самозахисту населення». Під час заходу представники керівництва Зіньківського, Лохвицького, Пирятинського та

інших районів області, органів влади та місцевого самоврядування, сільські голови, представники громадських організацій обговорили підсумки реалізації проекту «Зіньків — територія самозахисту населення», який реалізується за

підтримки програми «Верховенство права» Міжнародного фонду «Відродження».

Також учасники мали нагоду ознайомитися з досвідом діяльності громадської організації «Жіночі ініціативи», що впроваджує відновні практики в регіоні, та обговорити розширення можливостей Центру правової допомоги населенню через впровадження відновних практик.

«Цей захід був дуже корисним у комунікаційному аспекті. Наприклад, із нашими пирятинськими колегами ми попередньо домовилися про подальші кроки співпраці та розширення діяльності для населення сусідніх районів. Зокрема, у Зінькові думаємо впроваджувати відновні практики, а у Пирятині — надавати юридичні послуги в Центрі Порозуміння в громаді. До речі, голови районних рад під час заходу в свою чергу домовилися про подальшу співпрацю районів і підтримку

громадських ініціатив», — розповідає Галина Скарга, директор Центру надання правової інформації та голова Всеукраїнської громадської організації «Спілка сільських жінок України».

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА ПЕРШОЮ В УКРАЇНІ ВПРОВАДЖУЄ ТРИРІВНЕВУ МОДЕЛЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА РІВНІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

24 березня 2011 р.

Напрацювання проекту «Стратегії міліції з попередження правопорушень серед дітей та молоді» стали частиною локальної програми місцевого самоврядування. У березні цього року депутати Івано-Франківської обласної ради на четвертій сесії ухвалили Регіональну цільову програму профілактики злочинності на 2011–2015 рр. До цієї програми вперше в Україні включено елементи Трирівневої моделі попередження правопорушень, які передбачають створення шкільних служб порозуміння, застосування медіації при вирішенні соціально-правових конфліктів, що зумовлені вчиненням проступків чи злочинів.

«Обласна рада прийняла програму завдяки багаторічній співпраці місцевої влади, соціальних служб та правової системи із громадськими організаціями. Зокрема, напрацьований у 2008–2011 рр. досвід із впровадження Трирівневої моделі попередження правопорушень серед дітей та молоді доводить, що доля кожної конкретної дитини може бути вирішена більш ефективно із залученням місцевих ресурсів», — сказав координатор проекту в Івано-Франківській області Юрій Микитин.

Варто зауважити, що у квітні в Івано-Франківську за участю Українського Центру Порозуміння був організований круглий стіл «Спільними зусиллями до безпечної громади: розробка стратегії попередження правопорушень серед дітей та молоді в м. Івано-Франківську». Захід відбувся в Юридичному інституті Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, при якому діє Центр відновного правосуддя. Під час роботи обговорювався проект Програми попередження правопорушень серед дітей та молоді в м. Івано-Франківську на період 2012–2015 рр., яка також містить елементи Трирівневої моделі попередження правопорушень.

«Івано-Франківщина може стати передовим регіоном із застосування відновних практик як способу попередження правопорушень. Адже вже ухвалена обласна програма профілактики злочинності й, сподіваємось, депутати підтримають і міську, де також є елементи Трирівневої моделі попередження правопорушень», — говорить віцепрезидент БО «Український Центр Порозуміння» Владислава Каневська.

Повний текст Регіональної програми дивіться в рубриці «Законодавчі засади» (стор. 35).

11-ТЕ ЗАСІДАННЯ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РАДИ З ПИТАНЬ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

25 березня 2011 р.

В Інституті законодавства Верховної Ради України відбулося 11-те засідання Консультативної ради з питань ювенальної юстиції. Його було організовано разом із представництвом Дитячого фонду

ООН (ЮНІСЕФ) в Україні в межах Спільного проекту Європейського Союзу та ЮНІСЕФ «Досягнення найбільшої консолідації реформ у системі ювенальної юстиції з метою протидії тортурам та іншим формам жорстокого поводження з дітьми в пострадянських країнах». Українські досягнення у сфері впровадження відновного підходу як основи функціонування ювенальної юстиції представила Владислава Каневська, віцепрезидент Українського Центру Порозуміння, постійний член Консультативної ради.

Детальніше про засідання читайте на стор. 16.

Також дивіться на стор. 17 аналітичний матеріал М. Алексеєнко про рекомендації Комітету ООН із прав дитини державі Україні.

ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ ОБГОВОРИЛИ В КОМІТЕТІ З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

15 квітня 2011 р.

У роботі «круглого столу» взяли участь народні депутати, представники виконавчої влади, громадських організацій, зокрема БО «Український Центр Порозуміння», представництва «Кожній дитині» в Україні, ВГО «Служба захисту дітей», Жіночого консорціуму України, Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда — Україна», Української Гельсінської спілки з прав людини, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та україно-канадського проекту «Реформування системи ювенальної юстиції України».

Під час засідання обговорено питання щодо актуальних змін до законодавства України в контексті захисту прав дітей, участі сім'ї в реалізації функцій ювенальної юстиції, принципів системи кримінальної юстиції у законодавчому полі, відображення принципів відновного правосуддя, сімейного патронату, а також перших практичних кроків впровадження та потреб законодавчого врегулювання.

Віце-президент Українського Центру Порозуміння Владислава

Каневська розповіла присутнім про український досвід впровадження відновного правосуддя та пояснила, чому діти, що перебувають у конфлікті з законом, потребують особливого підходу.

За результатами круглого столу комітет правової політики сформує пропозиції для законодавчого регулювання проблемних питань у сфері ювенальної юстиції.

За матеріалами інформаційного управління Верховної Ради України, www.rada.gov.ua

Вступну доповідь Е. Шишкіної від Комітету правової політики читайте в рубриці «Актуальна тема» (стор. 14).

У КОЖНОЇ П'ЯТОЇ ДИТИНИ В УКРАЇНІ НЕМАЄ ТАТА АБО МАМИ

Україна ініціюватиме прийняття нової загальноєвропейської програми «Європа проти насильства щодо дітей». Про це сказав Міністр освіти і науки, молоді та спорту України Дмитро Табачник під час парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення та реальний стан дотримання прав дитини в Україні».

Він нагадав, що в травні–листопаді 2011 р. Україна головуватиме в Комітеті міністрів Ради Європи і саме там виступить з відповідною ініціативою.

Він також зазначив, що наприкінці січня 2011 р. Україна має звітувати перед Комітетом ООН із прав людини.

Д. Табачник наголосив, що в Україні, «незважаючи на зростання видатків на соціальну підтримку сімей з дітьми, розмір цієї допомоги не є достатнім».

«Вкрай необхідний перегляд методики розрахунку прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту для визначення розміру державних соціальних гарантій», — додав міністр.

Він підкреслив необхідність удосконалення механізму призначення адресної допомоги мало-забезпеченим сім'ям.

Д. Табачник повідомив, що сьогодні в Україні понад 2 млн родин неповні.

За його словами, майже кожна п'ята дитина проживає саме в такій сім'ї. Окрім того, 93,5 % дітей в неповних сім'ях не мають батька, а 3 % — матері, решта — обох батьків, а 169 000 дітей мешкають у неблагополучних сім'ях.

За матеріалами «УНІАН — Права людини» [<http://human-rights.unian.net/ukr/detail/196452>]

МАЙЖЕ 800 000 УКРАЇНСЬКИХ ЧОЛОВІКІВ СПЛАЧУЮТЬ АЛІМЕНТИ НА ДІТЕЙ ЛИШЕ В ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ

Майже 800 000 українських чоловіків сплачують аліменти на утримання неповнолітньої дитини у примусовому порядку за рішенням судів. При цьому понад 10 000 чоловіків в Україні не платять аліменти навіть примусово. Про це повідомив Міністр юстиції Олександр Лавринович з посиланням на дані роботи органів державної виконавчої служби Мін'юсту з початку 2010 р.

За словами Міністра юстиції, протягом 2010-го на виконання в органах державної виконавчої служби перебувало 766 794 виконавчих документи про примусове стягнення аліментів (включаючи рішення іноземних судів). Міністр нагадав, що обов'язок батьків утримувати дітей до досягнення останніми повноліття визначений ст. 51 Конституції України, а також ст. 180 Сімейного кодексу України. У разі ухилення батьків від виконання цього обов'язку кошти на утримання дітей стягуються з них в судовому порядку.

Загалом, порівняно з 2009 р., кількість виконавчих документів про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини зменшилася по Україні на 1,5 %. Проте у низці регіонів, зокрема Волинській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Вінницькій, Житомирській, Чернігівській, Одеській областях, а також у Криму та у м. Києві, кількість рішень судів про примусове стягнення аліментів зросла з початку 2010 р. на 1–4 %.

Крім того, за словами Міністра юстиції, у понад 10 000 випадків державні виконавці змушені були направити до правоохоронних органів подання щодо

притягнення до кримінальної відповідальності 10 107 осіб, які не сплачують аліменти навіть у примусовому порядку. Підставою для цього були ігнорування боржниками викликів та попереджень державних виконавців, неявка на виклик без поважних причин, приховування отриманих доходів, а також приховування, у разі працевлаштування, даних про наявність обов'язку зі сплати аліментів від адміністрації підприємства тощо.

На сьогодні органи внутрішніх справ задовольнили 2165 таких подань.

Міністр юстиції нагадав, що у разі злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду аліментів ст. 164 Кримінального кодексу України передбачено штраф від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 80 до 120 годин, або виправні роботи на строк до одного року, або обмеження волі на строк до двох років. Те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, карається громадськими роботами на строк від 120 до 240 годин або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк від двох до трьох років.

Разом із тим, наголосив Міністр юстиції, на сьогодні залишається нерозглянутим кожне третє подання державних виконавців щодо притягнення до кримінальної відповідальності через ухилення від сплати встановлених рішенням суду аліментів.

За матеріалами прес-служби Міністерства юстиції України [<http://www.minjust.gov.ua/0/31266>]

ДОВІДКА ДЕПАРТАМЕНТ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ У СПРАВАХ ДІТЕЙ МВС УКРАЇНИ

I квартал 2011 р.

СТАН ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ ТА ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ В ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Упродовж трьох місяців 2011 р. неповнолітніми або за їх участю вчинено 4333 злочини. Збільшилася кількість учинених тяжких та особливо тяжких злочинів — 2206, зокрема розбоїв — 121 (2010 р. — 104).

Підрозділами КМСД з початку року розкрито 4269 злочинів, з яких 149 — тяжких та особливо тяжких.

У злочинній діяльності викрито 3272 неповнолітніх, з яких 434 — скоїли злочини повторно, 795 — у групі.

До ОВС доправлено 3059 підлітків віком до 16 років, які перебували без нагляду дорослих. Із них: до притулків для дітей поміщено 916 неповнолітніх, до медичних закладів — 256, до приймальників-розподільників для дітей — 66, рашта повернуті батькам.

При встановленні причин та умов, що спричиняють злочинність неповнолітніх, стосовно батьків та осіб, що їх замінюють, за невиконання обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КУпАП) складено 12 346 адміністративних протоколів.

Виявлено 122 факти учинення насильства в сім'ї, за якими складено адміністративні протоколи (ст. 173-2 КУпАП), з них відносно неповнолітніх — 100, дорослих — 1022.

Однією з причин учинення неповнолітніми протиправних дій є втягнення їх дорослими у злочинну діяльність.

За втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) стосовно дорослих порушено 707 кримінальних справ, з них лише 460 виявлено працівниками КМСД.

Органами внутрішніх справ порушено 23 кримінальні справи за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК України) та 24 — за втягнення неповнолітнього у жебрацтво (ст. 304 КК України).

За неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України) порушено 8 кримінальних справ, за експлуатацію дітей (ст. 150 КК України) — 4.

Стосовно дорослих порушено 69 кримінальних справ за ст. 156 (розбещення неповнолітніх) КК України, за ст. 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості) КК України — 13, за зґвалтування (ст. 152 ККУ) — 17, за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ч. 2, 3 ст. 153 ККУ) — 13.

Порушено 8 кримінальних справ за торгівлю дітьми (ч. 2, 3 ст. 149 ККУ), за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження дитячої порнографії (ч. 4 ст. 301 ККУ) — 3.

За схиляння неповнолітніх до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів порушено 43 кримінальні справи (ч. 2 ст. 315 КК України).

Попередження пияцтва

Департамент продовжує активну роботу із запобігання поширенню пияцтва серед дітей, недопущення продажу їм алкогольних напоїв, притягнення до відповідальності дорослих осіб, які залучають підлітків до вживання спиртного.

З початку року працівниками КМСД на власників торговельних установ за продаж неповнолітнім спиртних напоїв складено 2086 адміністративних протоколів (ст. 156 КУпАП).

До відповідальності притягнуто 1689 дорослих за доведення неповнолітніх до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП).

Порушено 58 кримінальних справ за втягнення неповнолітніх у пияцтво (ст. 304 ККУ).

За розпивання спиртних напоїв і появу у громадському місці у п'яному вигляді (ст. 178 КУпАП) складено 7085 протоколів, з них стосовно неповнолітніх — 3253, дорослих — 3832. За ст. 175-1 (куріння тютюнових виробів у заборонених місцях) КУпАП стосовно неповнолітніх складено 6048 протоколів.

За вживання алкогольних напоїв на облік в ОВС поставлено 334 підлітки. Загалом на обліках КМСД перебуває 2136 дітей цієї категорії.

Стан організації розшуку дітей

За три місяці цього року до органів внутрішніх справ надійшло 1471 заява та повідомлення про зникнення дітей.

Протягом доби розшукано 1217 (83 %) дітей.

У розшуку перебуває 65 дітей, з числа яких 27 — з минулих років, за 24 фактами порушені кримінальні справи.

За фактами зникнення дітей у провадженні перебуває 15 (4 поточного року) кримінальних справ: ст. 149 КК України (*торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини*) — 1, ст. 146 КК України (*незаконне позбавлення волі*

або викрадення людини) — 9, ст. 115 КК України (*умисне вбивство*) — 5; із них протягом цього року порушено 4 кримінальні справи (Луганська — 2, м. Севастополь — 2): ст. 146 КК України (*незаконне позбавлення волі або викрадення людини*) — 1, ст. 115 КК України (*умисне вбивство*) — 3.

На даний час у розшуку перебуває 11 вихованців інтернатних закладів.

2010 р.

СТАН ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ В ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ

За рахунок своєчасно прийнятих управлінських рішень робота підпорядкованих підрозділів набула більш системного та скоординованого змісту.

З початку року працівниками КМСД виявлено **116 050** (+32 %) (2009 р. — 87 680) адміністративних правопорушень, розкрито **16 280** злочинів (+ 12 %).

За 2010 р. стосовно дорослих за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) порушено **1993** (+4,7 %) (2009 р. — 1904) кримінальні справи.

За неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України) порушено 28 кримінальних справ, за експлуатацію дітей (ст. 150 КК України) — 14.

Стосовно дорослих порушено 207 кримінальних справ за ст. 156 (розбещення неповнолітніх) КК України, та 52 — за ст. 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості) КК України.

За схилення неповнолітніх до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів порушено 165 кримінальних справ (ч. 2, ст. 315 КК України).

Завдяки вжитим заходам зменшилися темпи зростання дитячої злочинності з **22,8 %** (за 9 місяців 2010 р.) до **12,3 %** (за 12 місяців 2010 р.).

Разом із цим зменшилася кількість учинених неповнолітніми:

- умисних вбивств — **на 24 %** (зі 100 до 76);
- зґвалтувань — **на 35,8 %** (з 67 до 43);
- грабежів — **на 36,7 %** (з 2451 до 1560);
- розбоїв — **на 36 %** (з 591 до 378);
- вимагань — **на 9,5 %** (з 74 до 67).

На 17,1 % (з 1802 до 1494) зменшилася кількість неповнолітніх, які скоїли злочини у стані сп'яніння.

Однак необхідно визнати, що питання злочинності серед неповнолітніх все ще залишається актуальним і потребує вирішення.

Про це свідчить те, що в структурі підліткової злочинності переважають злочини корисно-майнової спрямованості — крадіжки, які складають **66,6 %** (**11 546**).

Майже кожен другий злочин (**44,7% (6282)**) скоюється неповнолітніми в групах.

Майже кожен четвертий (**30,3% (4285)**) неповнолітній, викритий у злочинній діяльності, є учнем загальноосвітніх та середніх навчальних закладів.

Попередження дитячої бездоглядності

Триває робота з виконання Державної програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності.

Упродовж 2010 р. до ОВС доправлено 10 610 підлітків віком до 16 років, які перебували без нагляду дорослих. Із них: до притулків для дітей поміщено 4591 підлітка, до медичних закладів — 1354, решта повернуті батькам.

За вчинення насильства в сім'ї (ст. 173-2 КУпАП) до адміністративної відповідальності притягнуто 3370 дорослих та 365 неповнолітніх.

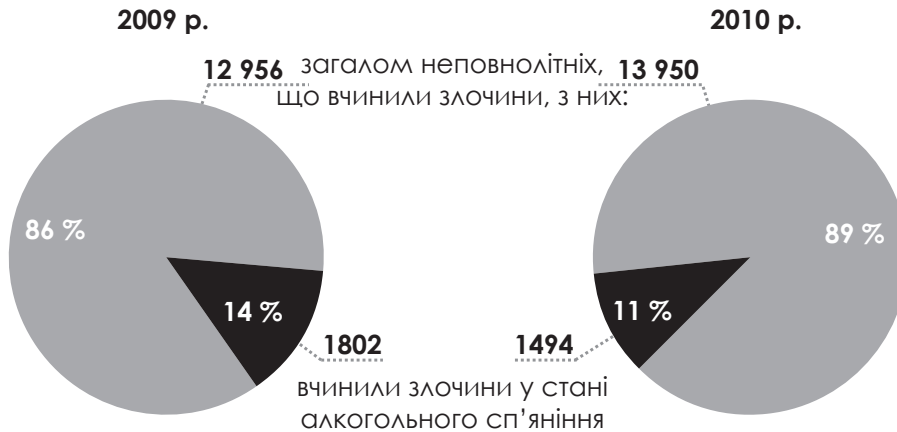
За невиконання обов'язків щодо виховання дітей стосовно батьків та осіб, що їх замінюють (ст. 184 КУпАП), складено 40 918 адміністративних протоколів.

Органами внутрішніх справ порушено 94 кримінальні справи за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК України) та 56 — за втягнення неповнолітнього у жебрацтво (ст. 304 КК України).

Попередження пияцтва

Департамент продовжує активну роботу із запобігання поширенню пияцтва серед дітей, недопущення продажу їм алкогольних напоїв, притягнення до відповідальності дорослих осіб, які залучають підлітків до вживання спиртного.

Питома вага злочинів, учинених неповнолітніми в стані алкогольного сп'яніння, від загальної кількості дітей, які вчинили злочини

З початку року працівниками КМСД на власників торговельних установ за продаж неповнолітнім спиртних напоїв складено 7071 адміністративний протокол (ст. 156 КУпАП).

До відповідальності притягнуто 4893 дорослих за доведення неповнолітніх до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП).

Порушено 149 кримінальних справ за втягнення неповнолітніх у пияцтво (ст. 304 ККУ).

підлітків.

Станом на 01.01.2010 р. у розшуку перебуває 53 дитини, з яких 16 — з попередніх років.

На сьогодні за фактом зникнення 17 дітей порушено кримінальні справи.

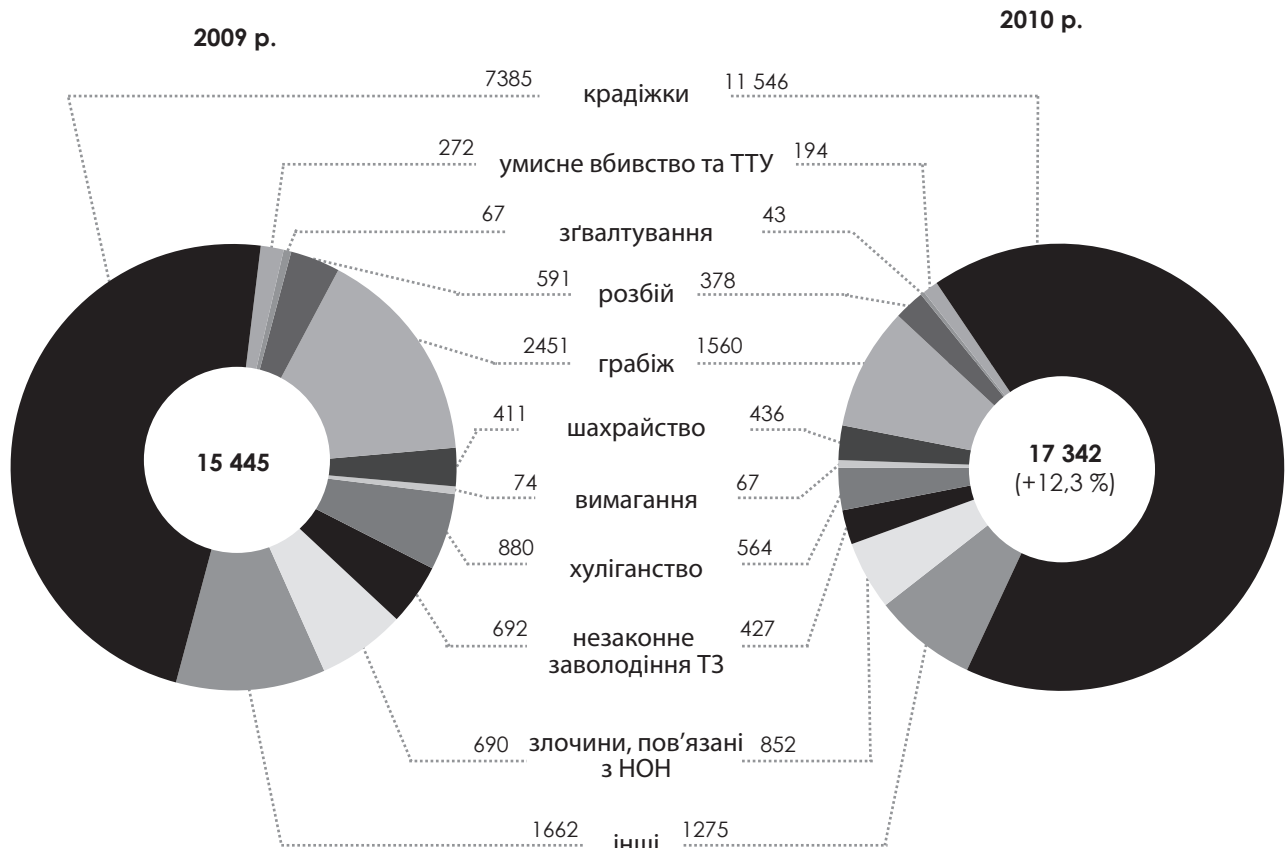
У поточному році на облік поставлено 1408 підлітків, які схильні до вживання алкогольних напоїв. Загалом на обліках КМСД перебуває 2168 дітей цієї категорії.

Стан організації розшуку дітей

За звітний період до ОВС надійшло 5173 заяви та повідомлення про безвісне зникнення дітей, із них стосовно вихованців інтернатних закладів — 1088.

З початку року оголошено в розшук 1420

Структура злочинності неповнолітніх, 2009–2010 рр.

КРУГЛИЙ СТІЛ КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ «ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ»

15 квітня
2011 року

У роботі «круглого столу» взяли участь народні депутати, представники виконавчої влади, громадських організацій, зокрема БО «Український Центр Порозуміння», представництва «Кожній дитині» в Україні, ВГО «Служба захисту дітей», Жіночого консорціуму України, Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда — Україна», Української Гельсінської спілки з прав людини, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та україно-канадського проекту «Реформування системи ювенальної юстиції України».

Під час засідання обговорено питання щодо актуальних змін до законодавства України в контексті захисту прав дітей, участі сім'ї в реалізації функцій ювенальної юстиції, принципів системи кримінальної юстиції у законодавчому полі, відображення принципів відновного правосуддя, сімейного патронату, а також перших практичних кроків упровадження та потреб законодавчого врегулювання.

Відкриваючи засідання, голова підкомітету з питань конституційного статусу Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади Комітету з питань правової політики Еліна Шишкіна акцентувала увагу на необхідності дискусії з актуальних проблем удосконалення цивільного та сімейного законодавства в контексті забезпечення прав дитини, насамперед, у сфері захисту майна неповнолітніх осіб, запобігання проявам корупції при встановленні опіки та піклування, недопущення зловживань при здійсненні заходів з усиновлення дітей, розпорядженні майновими правами дитини, над якою встановлено опіку чи піклування, та багатьох інших питаннях. Е. Шишкіна також підкреслила, що «назрілою для держави проблемою на сьогодні є з'ясування позицій зацікавлених сторін щодо необхідності впровадження превентивних заходів у сфері попередження підліткової злочинності».

Підсумовуючи, Е. Шишкіна наголосила, що перелік питань, запропонованих для вирішення в законодавстві, є надто широким, а ініціативи, що з'являються на сучасному етапі розвитку правової системи України, свідчать про відсутність системного бачення тих орієнтирів, які Україна як держава прагне досягти при вирішенні питань захисту прав дітей. «Мова йде про те, що на державному рівні відсутні затверджені концепції розвитку законодавства з питань захисту материнства і дитинства, немає і затвердженої стратегії попередження злочинів у цій сфері правового регулювання», — зазначила народний депутат.

За матеріалами
інформаційного
управління
Верховної Ради
України,
www.rada.gov.ua

ВИСТУП ЕЛІНИ ШИШКІНОЇ ДО КРУГЛОГО СТОЛУ

Шановні учасники круглого столу!

Перш за все хотіла би подякувати всім присутнім, які охоче відгукнулися на пропозицію Комітету з питань правової політики взяти участь у роботі нашого заходу.

Насамперед, проведення сьогоднішнього зібрання обумовлено потребою в проведенні дискусії з актуальних проблем удосконалення цивільного та сімейного законодавства в контексті забезпечення прав дитини, насамперед, у сфері захисту майна неповнолітніх осіб, запобігання проявам корупції при встановленні опіки та піклування, недопущення зловживань при здійсненні заходів з усиновлення дітей, розпорядженні майновими правами дитини, над якою встановлено опіку чи піклування, та багатьох інших питаннях.

Проте, як ви зрозуміли з назви заходу, не менш актуальною для нас проблемою є з'ясування позицій зацікавлених сторін щодо необхідності впровадження превентивних заходів у сфері попередження підліткової злочинності. Ми хотіли б почути думку як вітчизняних, так і міжнародних громадських організацій, науковців і експертів з приводу доцільності реформування законодавства щодо впровадження ювенальної юстиції.

Хочу звернути вашу увагу на те, що за предметом своєї діяльності Комітет із питань правової політики протягом останніх років розглядав низку законопроектів, спрямованих на врегулювання різних аспектів захисту прав дитини. Передусім це Закони України від 4.06.2009 р. № 1452-VI «Про внесення змін до Кримінального та Сімейного кодексів України щодо усиновлення», від 21.05.2009 р. № 1390-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прав дитини, над якою встановлено опіку чи піклування», від 21.12.2010 р. № 2825-VI «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо визначення органів опіки та піклування і уточнення категорії осіб, над якими встановлюється опіка та піклування».

Крім того, Комітетом підготовлено для прийняття у другому читанні і в цілому як закон законопроект про внесення змін до деяких законів України щодо правочинів стосовно майна неповнолітніх осіб та запобігання проявам корупції при наданні дозволів органами опіки та піклування (реєстр. № 6189).

1. Так, положеннями Закону України від 4.06.2009 р. № 1452-VI «Про внесення змін до

Кримінального та Сімейного кодексів України щодо усиновлення» доповнено перелік осіб, які не можуть бути усиновлювачами, та встановлено порядок перевірки іноземців, які бажають усиновити дитину — громадянина України, у контексті наявності або відсутності інформації компрометуючого характеру щодо них у правоохоронних органах інших держав та Генеральному секретаріаті Інтерполу. Цим Законом також внесено зміни до ч. 1 ст. 169 Кримінального кодексу України, згідно з якими посилена санкція відповідальності за незаконні дії з усиновлення, а саме — штраф змінюється на позбавлення волі строком до трьох років.

Аналіз практики застосування цього Закону показує, що на виконання його положень Кабінетом Міністрів України прийнято низку змін до таких підзаконних нормативних актів, як:

1) Положення про дитячий будинок сімейного типу, у якому доповнено перелік осіб, які не можуть бути батьками-вихователями;

2) Положення про прийомну сім'ю, де доповнено перелік осіб, які не можуть бути прийомними батьками;

3) Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної з захистом прав дитини, доповнено переліком категорій сімей, у які не можуть бути влаштовані діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;

4) Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей доповнено переліком заявників, які не можуть бути усиновлювачами.

До того ж, на запит Комітету з питань правової політики Міністерство внутрішніх справ України повідомило, що для забезпечення реалізації Закону № 1452 було надано пропозиції з визначення Кабінетом Міністрів України порядку здійснення МВС України за запитом урядового органу державного управління з усиновлення та захисту прав дитини перевірок іноземців, що всиновлюють дітей, які є громадянами України, щодо наявності або відсутності стосовно них інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах інших держав та Генеральному секретаріаті Інтерполу. Вказані пропозиції враховані шляхом доповнення відповідними положеннями Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України.

Отже, на сьогодні центральними органами виконавчої влади здійснено певні заходи щодо виконання Закону України № 1452 «Про внесення

змін до Кримінального та Сімейного кодексів України щодо усиновлення» стосовно забезпечення більш ефективного захисту прав та інтересів усиновлених осіб.

2. Іншим Законом України — від 21.05.2009 р. № 1390-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прав дитини, над якою встановлено опіку чи піклування» — передбачено закріплення права власності дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, на аліменти, пенсії, інші види соціальних виплат, призначені для них. При цьому в Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» ми визначили, що одноразова допомога, призначена опікуну, а також допомога по догляду за дитиною, призначена опікуну, вважаються власністю дитини. На думку розробників проекту, а також народних депутатів, які підтримали прийняття цього Закону, його прийняття сприятиме посиленню гарантій дотримання прав дітей, позбавлених батьківського піклування. Крім того, цей Закон сприятиме покращенню якості утримання дитини опікуном чи піклувальником, підвищить свідомість останнього.

3. Прийнятий нещодавно Закон України від 21.12.2010 р. № 2825-VI «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо визначення органів опіки та піклування і уточнення категорії осіб, над якими встановлюється опіка та піклування» спрямований на врегулювання правовідносин між органами опіки й піклування та фізичними особами, які потребують опіки та піклування, на заповнення прогалини законодавства щодо визначення органів опіки та піклування, на усунення неузгодженості між нормами Цивільного, Сімейного кодексів України, законів України з питань охорони дитинства, інших актів законодавства.

Необхідність прийняття цього закону була обумовлена тим, що на законодавчому рівні не визначено категорію органів державного управління, які є органами опіки та піклування. Це спричиняє певні труднощі при практичному застосуванні норм права щодо реалізації повноважень органів опіки та піклування з питань захисту інтересів осіб, які потребують опіки або піклування з боку держави. Іноді це призводить до порушення вимог законодавства, адже рішення з питань встановлення або припинення опіки чи піклування приймаються не уповноваженим органом.

Крім того, існувала потреба у приведенні норм Цивільного кодексу України в частині

визначення категорії малолітніх та неповнолітніх осіб, над якими встановлюється опіка чи піклування, у відповідність до норм інших законодавчих актів, які регулюють питання охорони дитинства. Зокрема, згідно зі ст. 58, 59 Цивільного кодексу України, опіка чи піклування встановлюються лише над малолітніми та неповнолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування. Зазначене не узгоджується з нормами ст. 243 Сімейного кодексу України, відповідно до якої опіка чи піклування встановлюються над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Зміни до Закону «Про місцеві державні адміністрації» передбачили повноваження місцевих державних адміністрацій стосовно встановлення опіки та піклування над неповнолітніми особами. Проте, враховуючи визначений Регламентом Верховної Ради України порядок внесення змін до законів, цей проект ще очікує на ухвалення у другому читанні і підписання.

Як бачимо, перелік законодавчих питань, запропонованих для вирішення, є надто широким, а ініціативи, що з'являються на сучасному етапі розвитку правової системи України, свідчать про відсутність системного бачення тих орієнтирів, які Україна як держава прагне досягти при вирішенні питань захисту прав дітей. Мова йде про те, що на державному рівні відсутні затверджені концепції розвитку законодавства з питань захисту материнства і дитинства. Немає і затвердженої стратегії попередження злочинів у цій сфері правового регулювання.

Єдиним на сьогоднішній день актуальним документом, із яким маємо можливість ознайомитись, є проект Указу Президента України «Про концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх». Водночас, пропонувані в ньому заходи частково враховують як вітчизняне законодавство і практику, так і напрацювання інших країн у цій сфері.

Отже, запрошуючи наших сьогоднішніх доповідачів до виступів і обговорення, окрім їхнього бачення стану дотримання Конституції України і міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав дітей, хотілося б почути також і думку щодо актуальних питань, які потребують удосконалення в чинному законодавстві.

Зазначу, що всі пропозиції, які сьогодні звучатимуть у цьому залі, Комітет із питань правової політики ґрунтовно вивчить та запропонує як законодавчі ініціативи Верховній Раді України.

Дякую за увагу!

11-ТЕ ЗАСІДАННЯ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РАДИ З ПИТАНЬ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

25 березня 2011 р. в Інституті законодавства Верховної Ради України відбулося 11-те засідання Консультативної ради з питань ювенальної юстиції, організоване разом із Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні в межах Спільного проекту Європейського Союзу та ЮНІСЕФ «Досягнення найбільшої консолідації реформ у системі ювенальної юстиції з метою протидії тортурам та іншим формам жорстокого поводження з дітьми в пострадянських країнах».

Під час засідання обговорювалися Рекомендації Комітету ООН із прав дитини, підготовлені за результатами Державного звіту про виконання Україною Конвенції ООН про права дитини. Особливу увагу приділено тим зауваженням, що стосуються розвитку системи юстиції щодо дітей в Україні. Їх огляд представлено керівником проектів із питань ювенальної юстиції Представництва ЮНІСЕФ в Україні Р. Сірман.

Радник Уповноваженого Верховної Ради України І. Г. Таргулова, представники органів виконавчої влади — Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Державної пенітенціарної служби, Генеральної прокуратури України — виступили з аналізом зазначених Рекомендацій, прокоментували проблеми забезпечення прав дітей із груп ризику та окреслили можливі шляхи їх розв'язання у контексті удосконалення системи юстиції щодо дітей.

Зокрема, Міністерство юстиції повідомило, що проект Концепції реформування кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, який розроблено з урахуванням норм і принципів міжнародного права та найкращого міжнародного досвіду, нині поданий на затвердження Президенту України. За словами представника Міністерства юстиції, після прийняття Указу

Президента України про затвердження даної Концепції її впровадження буде забезпечене шляхом розробки та виконання Плану дій, який передбачатиме завдання з удосконалення законодавства та практичної діяльності.

Представники громадських організацій, серед яких були і ті, хто брав участь у звітному засіданні у Комітеті ООН із прав дитини, наголосили, що головна проблема у сфері дотримання прав дитини полягає здебільшого у неналежному виконанні законодавства, а не в його відсутності. Найгострішою критикою зазнала діяльність правоохоронних органів. Водночас, громадські організації висловили переконання у спроможності ефективно допомагати органам влади, особливо місцевій, на умовах делегування окремих повноважень та фінансової підтримки. Запропоновано вивчити міжнародний досвід організації співпраці влади та громадськості щодо допомоги дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують особливої професійної уваги.

Крім того, учасники підкреслили необхідність невідкладного проведення належної інформаційної кампанії та роз'яснювальної роботи з метою поширення якісної інформації про зміст та цілі роботи з удосконалення системи юстиції щодо дітей, яка допоможе у прийнятті кваліфікованих рішень та подоланні негативних стереотипів, що активно нав'язуються суспільству останнім часом. Запропоновано видати інформаційно-методичні матеріали для парламенту України, органів виконавчої влади та судових органів, використовувати державні засоби масової інформації, офіційні друковані видання, соціальну рекламу тощо.

Міжнародні організації — ЮНІСЕФ, Європейський Союз, Міжнародний фонд «Відродження», данська Рада у справах біженців — зі свого боку висловили готовність надати сприяння та технічну допомогу у поліпшенні стану виконання міжнародних зобов'язань України щодо захисту прав дітей.

За матеріалами
сайту Інституту
законодавства
Верховної Ради
України
<http://instzak.rada.gov.ua>

КОМІТЕТ ООН ІЗ ПРАВ ДИТИНИ НА ЗАХИСТІ ДІТЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ УКРАЇНИ

АКТУАЛЬНА
ТЕМА

КОМІТЕТ ООН ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Конвенцію про права дитини (надалі — Конвенція) було одногосно прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р., а чинності вона набрала 2 вересня 1990 р. Конвенція, що складається з 54 статей, є комплексною угодою, яка чітко визначає права дитини та універсальні принципи і норми, що її стосуються. Вона проголошує фундаментальні права і свободи дитини, а також враховує її потреби у спеціальній допомозі та захисті, зважаючи на особливу вразливість дитини. Це була перша міжнародна угода про права людини, яка врахувала громадянські, політичні, економічні і культурні права в одному документі¹.

Конвенцію ратифікувала найбільша кількість країн світу. Відповідно до ст. 44, усі вони повинні періодично — раз на чотири роки — звітувати про прогрес у впровадженні цього міжнародного правозахисного інструменту, а також про виклики, які унеможливають повне забезпечення захисту прав дитини.

Конвенція була ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ та набрала чинності для України 27 вересня 1991 р.

Державні доповіді подаються спеціально для цього утвореному в 1991 р. органу — Комітету ООН із прав дитини (надалі — Комітет). До складу Комітету входять 18 незалежних експертів², яких обирають країни-учасниці строком на чотири роки. У виборі експертів зважають на справедливе географічне представництво, а також на те, щоб представити основні правові системи. Кожна країна

має право висунути свою кандидатуру для роботи в Комітеті. Ключовою вимогою до кандидата є його/її «високі моральні якості» та компетентність у сфері впливу Конвенції.

До слова, Україна жодного разу за 20 років не висувала свого кандидата для роботи в Комітеті.

Комітет збирається тричі на рік для аналізу виконання країнами Конвенції та Факультативних протоколів до неї. Лише країни, які ратифікували Конвенцію, розглядаються в межах роботи Комітету.

Не ратифікували Конвенцію ООН про права дитини лише Сполучені Штати Америки і Сомалі.

За результатами розгляду експерти Комітету формулюють свої заключні зауваження та рекомендації, які можуть слугувати ключовою одиницею виміру стану захисту прав дитини в країні як для можновладців на рівні прийняття рішення, так і для практиків, що працюють безпосередньо з дітьми.

Важливо додати, що невиконання зазначених рекомендацій не веде за собою обов'язкових санкцій, окрім негативного іміджу для країни, а також факту існування одних і тих самих проблем, що стосуються дітей, від звіту до звіту.

Примітно, що в заключних рекомендаціях, сформульованих у 2011 р., Комітет висловив жаль із того приводу, що більшість рекомендацій, наданих Україні у 2002 р., так і залишилися невиконаними.

ТРЕТІЙ ДЕРЖАВНИЙ ЗВІТ УКРАЇНИ

У січні 2011 р. Україна вже втретє звітувала за впровадження Конвенції. З цієї

Марія АЛЕКСЕЄНКО,

Голова Ради Всеукраїнської громадської організації «Жіночий консорціум України»

¹ За матеріалами Групи НУО з прав дитини <http://www.childrightsnet.org/>

² Імена всіх експертів Комітету ООН можна знайти за цим посиланням: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/members.htm>

метою ще у 2008 р. урядом було підготовлено і подано на розгляд Комітету третю і четверту об'єднану Державну доповідь³, у якій висвітлене становище різних груп дітей, що перебувають на території України, законодавче підґрунтя для їхнього захисту, наведена статистична інформація, а також приклади ситуацій порушення прав дитини.

Частина розділів Доповіді висвітлюють реалізацію прав та принципів Конвенції, які стосуються всіх без винятку дітей — це і загальна політика держави стосовно захисту прав дитини; і реалізація загальних принципів Конвенції (недискримінації, найкращих інтересів дитини, права на життя, врахування думки дитини); і право на освіту, відпочинок і культурний розвиток; і право на охорону здоров'я та соціальне благополуччя тощо.

Окремий розділ стосується дітей, які потребують спеціального захисту, як, наприклад, діти, що потрапили в надзвичайні ситуації, стали жертвами експлуатації, належать до національних меншин, мешкають на вулиці тощо.

Безпосередньо питання захисту прав дітей, що перебувають у конфлікті з законом, висвітлене у двох главах: «IV. Громадянські права і свободи» та «VIII. Заходи особливого захисту».

Загалом ці глави присвячені законодавчому забезпеченню захисту дітей та офіційній статистиці щодо дітей, яких було засуджено, які перебувають у місцях позбавлення волі, отримували ті чи інші реінтеграційні послуги від соціальних та інших установ.

Проте, очевидно, що обом бракує інформації про зафіксовані порушення прав дітей, які зіткнулися з правоохоронною системою та системою виконання покарань. Жодного прикладу, який би свідчив про будь-які зловживання під час допитів, застосування сили або будь-якого іншого тиску. Хоча практика показує, що таких випадків чимало.

Не наведено також прикладів практики застосування норми, яка передбачає, що «затримання та взяття під варту як запобіжний захід можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у виняткових випадках, коли це викликається тяжкістю злочину, у вчиненні якого він обвинувачується».

Хоча відомі випадки, коли підлітків було засуджено до ув'язнення строком до 4–5 років через крадіжки на суму, що не перевищувала 1000 гривень⁴. Чи можна назвати такі злочини тяжкими? Навряд чи.

ЗАУВАЖЕННЯ КОМІТЕТУ СТОСОВНО ДІТЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ

Напевно, саме брак практичних прикладів порушень прав дитини, яка перебуває в конфлікті з законом України, обумовив безліч запитань до представників державної делегації в січні 2011 р. під час усного захисту Доповіді.

«В Україні є спокуса вдаватись до «простих рішень» карального та репресивного характеру, до підходів, які в довгостроковій перспективі можуть зміцнити цикл насильства, нетерпимості, соціальної ізоляції та стигматизації дітей», — зазначив у своєму виступі доктор Дайніус Пурас, доповідач від Комітету ООН із прав людини по Україні.

У контексті впровадження дитячого правосуддя члени Комітету цікавилися широким колом питань, починаючи з корупційних практик та способів боротьби з ними з боку української влади і завершуючи питаннями про реагування влади на «факти насильства щодо дітей та підлітків під час допитів та слідства, деякі з яких призвели до самогубств підлітків».

Було зазначено, що, незважаючи на спроби реформування правосуддя для неповнолітніх, країна ще не має всеохоплюючої системи правосуддя для неповнолітніх, а та, що є, вимагає глибокої реформи правоохоронних органів і судової системи.

Окремо було порушено питання віку кримінальної відповідальності дітей, обумовлене наданою в Державній доповіді інформацією стосовно практики утримання дітей віком 11–14 років у закритих виправних установах та установах тимчасового перебування. «Неповнолітні правопорушники віком від 11 до 14 років за рішенням суду виховуються і навчаються в загальноосвітніх школах соціальної реабілітації. На сьогодні в Україні функціонує 11 шкіл такого типу, підпорядкованих Міністерству освіти та науки України, у яких утримуються 270 вихованців»⁵.

Як наслідок — рекомендація Україні «розглянути можливість закриття шкіл соціальної реабілітації»⁶.

ВИСНОВОК

Вирішення цих та інших проблем потребує високої концентрації зусиль, публічності, відповідного фінансування, а головне — владної волі змінити становище дітей на краще.

³ Із повним текстом Державної доповіді про впровадження Конвенції ООН про права дитини в Україні протягом 2002–2006 рр. можна ознайомитись за цим посиланням: <http://www.ditu.gov.ua/userfile/1707.pdf>

⁴ Матеріали круглого столу «Удосконалення цивільного та сімейного законодавства в контексті розвитку ювенальної юстиції в Україні», Комітет ВРУ з питань правової політики, 15 квітня 2011 р.

⁵ Третя і четверта Державна доповідь про впровадження Конвенції ООН про права дитини в Україні протягом 2002–2006 рр., стор. 98.

⁶ Повний текст заключних рекомендацій Комітету ООН із прав дитини Україні (2011) дивіться за цим посиланням: <http://www.wcu-network.org.ua/ua/network/source/1750/1806/>

Позитивними зрушеннями, на думку низки громадських організацій, є хоча б те, що одразу після затвердження рекомендації ООН набули широкого розголосу та стали публічними. А 31 березня 2011 р. було проведено обговорення рекомендацій ООН у Комітеті ВРУ з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму з представниками відповідальних міністерств, офісу Уповноваженого з прав людини і громадськими організаціями.

До порівняння, рекомендації від 2002 р. були піддані публічному обговоренню лише у 2008 р.

Можна по-різному ставитися до заключних рекомендацій. Як зазначалося, санкцій за невиконання рекомендацій не передбачено. Проте серйозне ставлення до аналізу, покладеного в основу цього документа ООН, зокрема щодо правосуддя стосовно дітей, вочевидь призведе до позитивних зрушень у самій системі і, як наслідок, більшої захищеності дітей, що перебувають у конфлікті з законом.

ДИТЯЧИЙ ФОНД ЮНІСЕФ ТА РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА У СПІЛЬНОМУ КОМЮНІКЕ ВИЗНАЧИЛИ РОДИНУ ЯК НАЙКРАЩЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ДИТИНИ

13 квітня 2011 р. в Москві відбувся семінар «Родина — найбільш безпечне середовище для життя дитини», організаторами якого були Відділ зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату і Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). Також у роботі взяли участь представники державних органів та недержавних організацій, науковці, практики та інші експерти, батьківські спілки. За результатами семінару було прийняте спільне комюніке.

У результаті дискусії сторони дійшли згоди, що «всебічна підтримка інституту сім'ї як основи суспільства є найкращою гарантією дотримання прав дитини та її всебічного розвитку». Обговорюючи проблеми дитинства, учасники семінару закликали суспільство і державу звернути пильну увагу на одну з найбільш гострих проблем — розлучення дітей із рідними сім'ями. Дуже часто причиною таких випадків є недостатньо ефективна підтримка сімей, які потребують допомоги, а також домашнє насильство, алкоголізм і наркоманія.

Розглядаючи Конвенцію про права дитини та Основи вчення Російської православної церкви про гідність, свободу і права людини як основоположні документи щодо захисту прав дітей та сім'ї, учасники семінару обговорили наявний досвід та можливості співпраці щодо запобігання розлученню дітей зі своїми батьками, а також можливості співпраці РПЦ і ЮНІСЕФ у розробці механізмів підтримки сімей, які перебувають у тяжкій життєвій ситуації. Увага була приділена боротьбі з насильством стосовно дітей, а також роботі з дітьми, які перебувають у конфлікті з законом.

Ці та інші аспекти захисту прав дитини та підтримки сім'ї обговорювалися на тлі єдності позицій Російської православної церкви та Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) щодо принципової важливості інституту сім'ї як найкращого середовища для життя і виховання дитини.

Текст комюніке читайте в рубриці «Актуальна тема» (стор. 26).

ПАРЛАМЕНТ УХВАЛИВ ЗМІНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ

21 квітня 2011 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» (щодо повноважень місцевих державних адміністрацій).

Законом, зокрема, віднесені до повноважень місцевих державних адміністрацій питання щодо: встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання або влаштування дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування;

а також щодо захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей, здійснення інших заходів щодо соціального захисту дітей.

Ці зміни узгоджуються з нормами ст. 5 Закону «Про охорону дитинства», ст. 7 Закону «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», якими визначені повноваження місцевих органів виконавчої влади у сфері захисту прав та законних інтересів дітей.

Прийняття цього Закону сприятиме істотному покращенню захисту особистих немайнових та майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які є найбільш незахищеною категорією дітей і потребують особливої уваги з боку держави.

Джерело: Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ПРАВ ДИТИНИ

Діти — це особлива категорія будь-якого суспільства, яка через власну особистісну незрілість не здатна повною мірою усвідомлювати характер своїх учинків та настання, у зв'язку з цим, можливих негативних наслідків. І оскільки діти — це наше майбутнє, вони потребують особливої уваги як із боку сім'ї, громади та суспільства в цілому, так і держави зокрема. Будь-які стосунки з дітьми необхідно вибудовувати з урахуванням вікових, соціально-психологічних та інших особливостей їхнього розвитку.

Історія свідчить, що багато суспільств і цивілізацій зверталися до цього питання. Йому приділена значна увага і сьогодні: міжнародні громадські організації та світове співтовариство загалом опікуються цією проблематикою.

Наша держава з метою належного виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань із забезпечення дітям особливого піклування та допомоги, а також реалізації положень Конституції щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, а також з огляду на рівень дитячої злочинності, продовжує розробку державної політики у сфері захисту прав дітей, що потрапили в конфлікт із законом.

Варто зазначити, що станом на січень 2011 р. в установах відбування покарань України знаходились 1432 неповнолітніх. Більше половини з них (54,8 %) засуджені до позбавлення волі

строком від 3 до 5 років, 58,3 % раніше притягувались до кримінальної відповідальності, не пов'язаної з позбавленням волі, а 24,9 % до засудження ніде не навчалися та не працювали.

Зрозуміло, що така ситуація не є прийнятною для того курсу розвитку, який для себе обрала держава Україна, а отже, необхідні зміни на краще.

Так, з метою розбудови сучасної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх задля зменшення рівня злочинності та правопорушень серед молоді, наказом Міністерства юстиції від 27 травня 2010 р. № 491/7 утворено відповідну робочу групу, до складу якої увійшли представники центральних органів виконавчої влади, Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Інституту законодавства Верховної Ради України, неурядових громадських організацій (зокрема, БО «Український Центр Порозуміння», Всеукраїнської фундації «Захист прав дітей»).

Напрацюванням Робочої групи став проект Концепції розвитку системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, яка чекає на ухвалу Президента України¹.

Метою Концепції є побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити правильність та ефективність прийняття кожного правового рішення стосовно дитини, що потрапила в конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою.

Положення Концепції визначають основні напрямки розвитку

¹ Президент України 24 травня 2011 р. підписав Указ «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Див. ст. 32.

**В'ячеслав
ПАНАСЮК,**

начальник відділу з питань правосуддя Департаменту антикорупційного законодавства та законодавства про правосуддя Міністерства юстиції України

кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, реалізація яких має в першу чергу посилити відповідальність сім'ї та суспільства за процес виховання та становлення дітей, а вже потім — відповідальність держави; забезпечити дотримання прав і свобод дітей, що потрапили в конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їхнього правового та соціального захисту; зменшити рівень дитячої злочинності та її повторюваності.

Для досягнення визначеної Концепцією мети розроблено низку заходів, спрямованих на удосконалення системи профілактики дитячої злочинності, забезпечення ефективного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили злочини або інші правопорушення, зокрема сприяння розвитку відновного правосуддя, а також створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

Так, задля профілактики правопорушень серед неповнолітніх передбачене проведення інформаційної, роз'яснювальної роботи з сім'ями, зокрема стосовно законодавства у сфері кримінальної юстиції щодо неповнолітніх; запровадження сучасних методів та форм роботи з дітьми, схильними до вчинення правопорушень; удосконалення моніторингу стану дитячої злочинності та дотримання прав дітей, що потрапили в конфлікт із законом, тощо.

Правосуддя над неповнолітніми має здійснюватися з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей їхнього розвитку, зокрема шляхом забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги; підготовки суддів, прокурорів, адвокатів, працівників органів опіки і піклування з питань здійснення судочинства щодо неповнолітніх; впровадження процедури медіації як ефективного засобу добровільного примирення потерпілого та правопорушника; сприяння формуванню в неповнолітнього правопорушника почуття відповідальності за свої вчинки, заохочення взяти на себе відповідальність за виправлення заподіяної шкоди, а також заохочення до позитивних змін у поведінці; залучення громади

до розв'язання конфлікту в разі активної участі сторін у процесі відновлення порушених стосунків тощо.

Має бути створена ефективна система реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації шляхом розвитку і застосування відповідних корекційних, освітньо-інформаційних та психолого-педагогічних програм; створення служби пробації для неповнолітніх, яка б відповідала за супровід неповнолітнього правопорушника та його соціальну адаптацію та реінтеграцію (допомога в отриманні освіти, працевлаштуванні, забезпеченні соціальним житлом); надання соціально-психологічної підтримки неповнолітнім правопорушникам та їхнім сім'ям тощо.

Реалізація визначених Концепцією напрямків розвитку розрахована на п'ять років, протягом яких планується поетапне здійснення заходів нормативно-правового, організаційного, методичного, інформаційного та кадрового забезпечення з метою впровадження визначених Концепцією заходів.

У проекті Указу Президента України про схвалення Концепції передбачено надання доручення Кабінету Міністрів України розробити та затвердити в тримісячний строк план заходів з реалізації Концепції, у якому міститимуться конкретні задачі та чіткі строки для виконання всіх визначених Концепцією завдань.

Реалізація положень Концепції забезпечить створення в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити правильність та ефективність прийняття кожного правового рішення відносно дитини, що потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою, а головне — надасть змогу сформувати в громадськості належне розуміння важливості питання особливого захисту прав та інтересів дітей та зменшити рівень дитячої злочинності.

Повний текст Указу Президента «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» дивіться в рубриці «Законодавчі засади» (стор. 32).

ТІЛЕСНІ ПОКАРАННЯ ДІТЕЙ: ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

Що таке тілесні покарання дітей? Наскільки вони поширені в суспільстві? Чому батьки та вихователі продовжують активно застосовувати їх як метод виховання? Чому їх застосування викликає занепокоєння в організації, які працюють заради дітей та з дітьми?

Які наслідки застосування тілесних покарань до дітей? Які існують альтернативні методи виховання? Чи є адекватна реакція української держави та суспільства на факт застосування тілесних покарань до дітей? Як потрібно діяти?

Жорстоке ставлення, недбалість із боку батьків та осіб, які їх замінюють, призводять до втечі дітей із дому, збільшення випадків дитячої бездоглядності, безпритульності, торгівлі дітьми, їх комерційної сексуальної експлуатації.

Тілесні покарання є частиною жорстокого поводження з дітьми. Їх застосування може призводити до конфліктних ситуацій у сім'ях, які, у свою чергу, стають причиною і зазначених наслідків.

У Швеції, яка заборонила тілесні покарання дітей, ввівши відповідну статтю у Кримінальний кодекс ще в 1979 р., за останні 10 років не зареєстровано жодного летального випадку [1]. Англійські законодавці розподіляють тілесні покарання на «помірні тілесні покарання», які здійснюються в межах розумного покарання, та «знущання». У 2004 р. в Англії та Уельсі набрав чинності закон, за яким дозволені «помірні тілесні покарання» [2]. Але якщо дітей ляскають так, що в них залишаються синці — це підсудна справа.

Тілесні покарання дітей — неприпустиме явище, насильство щодо дітей. Їх застосування порушує права дитини, закріплені в Конвенції ООН про

права дитини, Конституції України, Законі України «Про охорону дитинства»: право на рівний захист перед законом, на життя та фізичну недоторканість, на найвищі стандарти фізичного та психічного здоров'я; право не піддаватися жорстокому ставленню та інші.

Застосування тілесних покарань дітей в Україні заборонено законом. Але явище це є поширеним у суспільстві і таким, яке дедалі активніше пропагується новоявленими захисниками прав дітей та батьків.

Ще у квітні 2006 р. Український інститут соціальних досліджень на замовлення Міжнародного центру «Ла Страда — Україна» провів опитування громадської думки стосовно ставлення до проблем тілесних покарань дітей¹. Його результати залишаються актуальними й сьогодні.

Таблиця 1. Розподіл відповідей на запитання «Скажіть, як часто до вас особисто застосовувалися тілесні покарання, коли ви були дитиною?»

Майже щодня	3
Один-два рази на тиждень	7
Один-два рази на місяць	13
Дуже рідко	43
Ніколи	34

У табл. 1 наведені загальні відповіді респондентів на питання «Як часто до вас особисто застосовувалися тілесні покарання, коли ви були дитиною?». До 10 % відповіли «дуже часто», до 13 % — «досить часто», і лише третина опитаних (34 %) не

¹ Дослідження проводилося у 26 адміністративно-територіальних одиницях України: у 24 областях, АР Крим та у м. Києві. Опитування охоплювало 126 населених пунктів: 69 міст і 57 селищ та сіл. Загалом опитано 2032 респонденти віком від 18 років та старше. Стандартні відхилення при достовірних 95 % і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,34–2,24 %. Рівень досягнення респондентів — 70,75 %. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента «віч-на-віч».

**Катерина
ЛЕВЧЕНКО,**

доктор юридичних наук, президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда — Україна»

заснавала насильства в дитинстві. Від тілесних покарань страждали частіше хлопчики, ніж дівчата (табл. 2).

Принципових розбіжностей у різних вікових групах не виявлено.

Давно досліджено, що дитина відтворює в майбутньому модель поведінки, яку вона спостерігала з дитинства. Фізичне насильство потім стає нормою життя. Крім цього, у частини дітей, до яких застосовувалися тілесні покарання, за спостереженнями практикуючих психологів, формується занижена самооцінка, невіра в себе, неактивна життєва позиція. Або інший варіант — підвищений рівень агресії, перш за все стосовно слабших.

Вбачається також взаємозв'язок у відповідях між рівнем освіти респондентів та частотою застосування до них тілесних покарань. Так, ніколи не застосовувалися тілесні покарання до 40 % тих, хто має повну вищу освіту, і лише до 25 % тих, які мають неповну середню освіту (9 класів).

В українському суспільстві панує стереотип: насильство, жорстоке поводження з дітьми, недбале ставлення — це проблеми виключно неблагополучних або малозабезпечених сімей.

Проведене опитування дає підстави для протилежних висновків. Найбільш забезпечені громадяни дають найменш толерантні відповіді на поставлені запитання.

Серед тих, чие матеріальне становище характеризується як «ми можемо собі дозволити придбати майже все, що хочемо», 22 % вважають застосування тілесних покарань до дитини доцільним завжди, коли дитина поводить себе погано, а ще 50 % готові застосовувати тілесні покарання до дитини в окремих випадках. І лише 28 % опитаних з цієї групи вважають, що застосування тілесних покарань до дитини недоцільне в жодному випадку.

Можна говорити про такі чинники використання батьками насильства як засобу виховання дитини: 1) незнання альтернативних форм виховання; 2) наявність у сім'ї завищених вимог до дитини; 3) відсутність інших способів мотивації дітей через високий матеріальний достаток і наявність у дітей різноманітних матеріальних благ.

Найчастіше застосовувалися тілесні покарання у дитинстві до тих респондентів, які характеризують свій стан матеріального благополуччя як «вище середнього, високий та дуже високий», тобто тих, хто досяг найвищого рівня матеріального

Таблиця 2. Розподіл відповідей на запитання «Скажіть, як часто до вас особисто застосовувалися тілесні покарання, коли ви були дитиною?» залежно від віку та статі

	Вікові групи, років					Стать	
	18–28	29–39	40–49	50–59	60+	Чоловіча	Жіноча
Майже щодня	2	2	2	5	3	3	2
Один-два рази на тиждень	7	9	6	7	8	10	6
Один-два рази на місяць	12	14	11	12	17	16	11
Дуже рідко	45	46	47	43	35	45	41
Ніколи	34	29	34	33	37	26	40

Таблиця 3. Розподіл відповідей на запитання анкети «Чи вважаєте ви необхідним та доцільним застосування тілесних покарань у виховних цілях до дітей?» залежно від матеріального становища сім'ї

	Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти	Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей	У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі	Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки (придбати квартиру, автомобіль тощо) ми поки що не в змозі	Ми можемо собі дозволити придбати майже все, що хочемо	Важко відповісти
Так, завжди, коли дитина поводить себе погано	5	6	4	2	22	6
Так, але в окремих випадках	42	47	44	49	50	34
Ні, в жодному випадку	48	44	50	48	28	48
Важко відповісти, не знаю	5	4	2	2	0	12

благополуччя. Так, декілька разів на місяць тілесні покарання застосовувалися до 59 % опитаних із цієї групи, до 41 % — дуже рідко. Жоден респондент не відповів «ніколи» (табл. 4). Можна припустити, що саме вихованню цих опитуваних у дитинстві батьки приділяли більше уваги, застосовуючи «найбільш популярний» засіб виховного впливу — тілесні покарання, побиття.

То може, застосування тілесних покарань доцільне, якщо значна кількість громадян вважають їх ефективним методом виховання? Чи, можливо, у тому, що батьки, бажаючи виховати дитину, дадуть їй декілька стусанів, немає нічого поганого? Ці питання не риторичні, а практичні.

Тілесні покарання дітей можна розглядати не тільки як насильство, але у певних випадках і як жорстоке ставлення до дитини. Жорстоке поводження та жорстоке ставлення є ширшими поняттями, ніж тілесні покарання, на що звертали увагу дослідники, у тому числі й автор [4]. Для ліквідації наслідків жорстокого поводження, адекватного та вчасного реагування на такі факти у 2004 р. був прийнятий спільний наказ МВС, МОН, МОЗ, Державного комітету України у справах сім'ї та молоді) від 16.01.2004 р. № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення». Тілесні покарання є одним із виявів жорстокого поводження та насильства.

Відповідно до Сімейного кодексу України, батькам забороняється застосовувати фізичні покарання до дітей, а також інші покарання, які принижують людську гідність дитини. Так, ст. 150 «Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини» містить параграфи: «2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток. 4. Батьки зобов'язані поважати дитину. 6. Забороняються

будь-які види експлуатації батьками своєї дитини та (п. 7) фізичні покарання дитини батьками, застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини» [3]. Водночас Кодекс не містить процесуальних норм, які давали б змогу застосовувати цю статтю.

У Кримінальному кодексі також існують статті, які передбачають притягнення до відповідальності батьків за незаконні дії стосовно власних дітей (ст. 167 — зловживання опікунськими правами, умисне вбивство дітей — ст. 115, 116; доведення дітей до самогубства — ст. 120; нанесення тілесних ушкоджень — ст. 121–125; побої і мордування — ст. 126), але на практиці такі норми майже не працюють. Тут суперечать один одному принцип захисту прав дитини та принцип невтручання у внутрішні приватні справи родини. Тільки найжорстокіші випадки стають відомими громадськості та потрапляють у поле зору правоохоронних органів.

Вченими здійснена класифікація чинників жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, яку ми наведемо далі та візьмемо за основу для вивчення чинників застосування тілесних покарань.

За посібником «Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми», спочатку «причиною насильства над дитиною вважалася психопатологія батьків, потім увагу було перенесено на соціальний контекст, із чого виник **висновок — фактори ризику криються в соціальній ізоляції та системі цінностей батьків, яка й зумовлює насильницьке ставлення до дитини**. Потім насилля інтерпретували через **інтерактивну соціальну модель зруйнованих відносин між батьками і дитиною**. Пізніше дослідники визначили фактори ризику на рівні індивіда, сім'ї і суспільства і довели, що не якийсь один фактор, а **їх взаємовплив призводить до насильства над дітьми**. Дослідники відмічають,

Таблиця 4. Розподіл відповідей на запитання «Скажіть, як часто до вас особисто застосовувалися тілесні покарання, коли ви були дитиною?» залежно від матеріального становища сім'ї

	Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти	Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей	У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривало вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі	Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки (придбати квартиру, автомобіль тощо) ми поки що не в змозі	Ми можемо собі дозволити придбати майже все, що хочемо	Важко відповісти
Майже щодня	3	3	2	1	0	4
Один-два рази на тиждень	6	8	8	4	34	12
Один-два рази на місяць	15	14	11	11	25	17
Дуже рідко	35	44	44	49	41	38
Ніколи	41	31	35	35	0	29

що наявність того чи іншого фактора ризику ще не означає прояву насильства, а скоріше вказує на **імовірність або можливість його виникнення**. При цьому наявність кількох сприятливих факторів (соціальні навички, позитивна ідентифікація «Я» і т. ін.) зменшує вплив факторів ризику» [4].

Назвемо деякі з можливих **причин жорстокого поводження з дітьми в сім'ї**: особистісні якості батьків (агресивність, авторитарність); відсутність у батьків позитивного прикладу поводження з дітьми; алкоголізм, наркоманія, релігійний фанатизм; фізичні чи психічні вади батьків; невміння виховувати дітей, незнання своїх прав та обов'язків щодо дітей, відсутність відповідальності за них, незнання прав та потреб дітей; невміння долати сімейні та життєві кризи, небажання самореалізації.

Причинами жорстокого поводження батьків із дітьми можуть бути й чинники сімейного виховання, які призводять до дезінтеграції «Я» дитини. За О. Захаровим [9], це: нерозуміння батьками своєрідності особистісного розвитку дитини; несприйняття дорослими дитячої індивідуальності; невідповідність вимог і очікувань батьків можливостям і потребам дітей; нерівномірність виховання в різні вікові періоди; непослідовність у взаєминах дорослих і дітей; неузгодженість змісту, цілей і засобів виховання між батьками; прагнення визнання в якійсь сфері (професійній, економічній, соціальній) і неможливість його задовольнити; раптові серйозні зміни в різних сферах життя (втрата роботи, хвороба, смерть одного з батьків тощо); афект, невміння контролювати свою поведінку; приклад власних батьків, психічні хвороби; гендерні стереотипи суспільства: уявлення про стать у суспільстві, соціокультурне сприйняття статі, яке диктує певну поведінку, культурні норми, стиль одягу, психологічні якості: здібності, види діяльності, професії. При цьому заохочується поведінка, яка відповідає соціостатевій ролі, і пригнічується та, що не відповідає їй.

Переважно людина, яка застосовує тілесні покарання, не усвідомлює поганих наслідків своїх дій, вважаючи, що вони обумовлені позитивними намірами, є легітимними та виправданими.

Наслідки ж застосування методів фізичного впливу на дітей можуть бути негативними та пролонгованими. Дитина, яка зазнала насильства, одержує травматичний досвід, який супроводжується травматичними переживаннями і відтворюється у формі неадекватних поведінкових реакцій. Це призводить до дезорганізованої поведінки. Для дитини важливими є довіра до батьків, почуття захищеності в сім'ї. Вони втрачаються при застосуванні насильства. Наслідки жорстокого поводження з дітьми описані в науковій та педагогічній літературі [4].

Застосування альтернативних методів виховання дітей залежить від педагогічної культури батьків, педагогів, соціального оточення, культури в мікросередовищі, моральних цінностей тощо. Так, антиподом насильства і жорстокого ставлення є толерантність, необхідна для спілкування, співіснування і спільної діяльності, яка є основою формування культури миру в сім'ї, громаді, суспільстві.

Основні риси толерантної особистості: прихильність до інших людей, терпимість, милосердя, почуття гумору, чуйність, довіра, альтруїзм, вміння володіти собою, доброзичливість, неупереджене ставлення, гуманізм, вміння слухати співрозмовника, допитливість, здатність до співпереживання [8]. Скоріш за все, кожний дорослий знайде в собі вади чи визнає, що не завжди буває толерантним. Основою толерантності є прийняття людини такою, якою вона є. Сім'я ж повинна бути «колискою демократії», а не «колискою насильства».

Сьогодні очевидним є дефіцит знань щодо альтернативних побиттю засобів виховання та методів впливу на дітей у сім'ї. І тому, поділяючи занепокоєння, вважаємо за необхідне реалізувати програму «**Україна вільна від тілесних покарань дітей**»².

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько О. Покарання за... покарання (за матеріалами зарубіжної преси). — Дзеркало тижня, № 49 (524) субота, 4–10 грудня 2004 р.
2. news.bbc.co.uk
3. Сімейний кодекс України. — Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 21–22, ст. 135.
4. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми. — К.: Юрисконсульт, 2005. — 452 с.
5. Конвенція ООН про права дитини. — К.: 2005.
6. Закон України «Про охорону дитинства».
7. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї».
8. Шимкене Ж. Осознанное родительство: опыт, проблемы, перспективы (Рабочие материалы семинара). — К.: ДХФ, 2001. — 14 с.
9. Захаров А. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. — М.: 1996.

² Програма розрахована на три роки. Мета програми — сформувати та запровадити стратегію протидії застосуванню тілесних покарань дітей в Україні. Для цього планується розробити та впровадити інформаційну кампанію проти застосування тілесних покарань дітей, яка включатиме соціальну рекламу на телебаченні, радіо, публікацію в ЗМІ, проведення прес-конференцій, розробку, друк та розповсюдження інформаційного матеріалу; розробити та впровадити науково-методичне забезпечення, тренінгові та освітні програми для фахівців, які працюють із батьками та дітьми, тренінги для батьків щодо неприпустимості застосування тілесних покарань дітей; включити проблему неприпустимості тілесних покарань у порядок денний роботи громадських організацій України; проаналізувати правову базу заборони тілесних покарань дітей та необхідність пропозиції щодо їх вдосконалення; сформувати групу фахівців, активістів, політиків, які будуть пропагувати ідеї неможливості застосування тілесних покарань до дітей.

КОММЮНИКЕ ПО ИТОГАМ СЕМИНАРА «СЕМЬЯ — САМАЯ БЕЗОПАСНАЯ СРЕДА ДЛЯ ЖИЗНИ РЕБЕНКА»

13 апреля 2011 г. состоялся семинар «Семья — самая безопасная среда для жизни ребенка». Организаторами выступили Отдел внешних церковных связей (ОВЦС) Московского патриархата и Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ). В работе семинара приняли участие представители Русской православной церкви, Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ), государственных, межправительственных и неправительственных организаций, а также экспертного сообщества. По итогам семинара было принято совместное коммюнике, текст которого приводится ниже.

СОВМЕСТНОЕ КОММЮНИКЕ по итогам семинара «Семья — самая безопасная среда для жизни ребенка», организованного Отделом внешних церковных связей (ОВЦС) Московского патриархата и Детским фондом ООН (ЮНИСЕФ)

С самого начала дискуссии участники сошлись во мнении, что всесторонняя поддержка института семьи, как основы общества, является лучшей гарантией соблюдения прав ребенка и его всестороннего развития. Каждый ребенок имеет право жить и воспитываться в семье, равно как и каждая семья имеет право на поддержку государства в воспитании детей в достоинстве и уважении.

Обсуждая проблемы детства, участники семинара призвали общество и государство обратить пристальное внимание на одну из наиболее острых проблем — разлучение детей с родными семьями. Согласно официальной статистике, в России только за 2010 г. было зарегистрировано 101 017 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Родители 56 117 детей в 2010 г. были лишены родительских прав.

Очень часто причиной таких случаев является как недостаточно эффективная поддержка семей, нуждающихся в помощи, так и домашнее насилие, алкоголизм и наркомания.

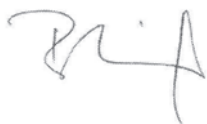
Рассматривая Конвенцию о правах ребенка и Основы учения Русской православной церкви о достоинстве, свободе и правах человека как основополагающие документы по защите прав детей и семьи, участники семинара обсудили имеющийся опыт и возможности сотрудничества по предотвращению разлучения детей со своими родителями, а также возможности сотрудничества РПЦ и ЮНИСЕФ в разработке механизмов поддержки семей, находящихся в трудной жизненной ситуации. Внимание было уделено борьбе с насилием в отношении детей, а также работе с детьми, находящимися в конфликте с законом.

Эти и другие аспекты защиты прав ребенка и поддержки семьи обсуждались на фоне единства позиций Русской православной церкви и Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) относительно принципиальной важности института семьи как наилучшей среды для жизни и воспитания ребенка. Была также отмечена важная роль традиционных религиозных общин, в том числе Русской православной церкви, в продвижении и укреплении семейных ценностей в российском обществе.

По итогам обмена мнениями достигнуто взаимопонимание по широкому кругу вопросов. В частности, участники дискуссии договорились ориентироваться на основополагающие документы — Конвенцию о правах ребенка и Основы учения

Русской православной церкви о достоинстве, свободе и правах человека и исходить из следующих ключевых принципов.

- Ребенку для полного и гармоничного развития его личности необходимо расти в семейном окружении, в атмосфере внимания, любви и понимания.
- Получение знаний о семейных ценностях, роли семьи в обществе, а также правах человека, включая права родителей и ребенка, должно стать одной из задач государственных образовательных программ.
- Родители имеют обязанности и должны нести ответственность за воспитание детей, и в этом им должна оказываться по их запросу необходимая поддержка со стороны государства и общества.
- Особое внимание при осуществлении мер поддержки семьям необходимо уделять многодетным семьям и семьям с одним родителем, а также семьям, находящимся в трудной жизненной ситуации. При этом в понимании Русской православной церкви полной семьей считается союз мужчины и женщины, воспитывающих детей.
- Ребенок не может быть разлучен со своими родителями вопреки их желанию, кроме исключительных случаев по судебному решению, когда существует непосредственная угроза здоровью и жизни ребенка.
- Законом должны быть установлены гарантии прав родителей на воспитание и образование детей в соответствии с собственными религиозными убеждениями, национальными и культурными традициями. Эти права родителей могут быть ограничены в случае, если существует непосредственная угроза здоровью и жизни ребенка.
- Поводом к лишению родительских прав не может быть неспособность родителей обеспечить достойный экономический уровень жизни семьи, необходимый для обеспечения прав ребенка и его всестороннего развития. В таких случаях государство обязано взять на себя ответственность и создать семье необходимые условия для достойного существования семьи и обеспечения заботы и воспитания детей в семье.
- Политика, исходящая из наилучших интересов ребенка и поддерживающая семью как наилучшую среду для жизни ребенка, должна учитывать интересы и мнение ребенка и родителей при принятии решений, касающихся судьбы каждого конкретного ребенка, при этом родная семья должна получать всестороннюю поддержку.
- Участники семинара подчеркнули необходимость разработки государственной программы поддержки семьи и укрепления семейных ценностей, призвали широкую общественность, правительственные и неправительственные организации, а также СМИ наиболее эффективным образом:
  - стремиться к тому, чтобы Россия стала страной, где каждый ребенок с любыми способностями имеет возможность жить и развиваться в семейном окружении, максимально раскрывая свой потенциал, а риски для детей остаться без попечения родителей минимальны;
  - предпринимать все возможные законные меры для предупреждения разлучения детей с родными семьями, включая случаи отказа родителей от детей;
  - предпринимать совместные усилия для предупреждения и искоренения насилия в отношении детей, угрожающего их здоровью и жизни;
  - всеми доступными законными способами содействовать появлению и распространению положительного ненасильственного опыта внутрисемейных отношений и воспитания детей;
  - создать правовую и материальную базу для сотрудничества государственных организаций, общества и традиционных религиозных общин в деле защиты семьи, прав родителей и ребенка.

Бертран Бейнвель,
Представитель Детского фонда ООН
(ЮНИСЕФ) в Российской Федерации

Игумен Филипп (Рябых)
Представитель Московского
Патриархата в Страсбурге

МІЖНАРОДНІ УГОДИ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДИТИНИ ТА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД УСІХ ФОРМ НАСИЛЬСТВА

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

1. Конвенція про права дитини, G. A. res. 44/25, annex, 44 U. N. GAOR Supp. (№ 49) at 167, U. N. Doc. A/44/49 (1989), набрала чинності 2 вересня 1990 р.
2. Факультативний протокол Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, G. A. Res. 54/263, Annex I, 54 U. N. GAOR Supp. (№ 49) at 7, U. N. Doc. A/54/49, Vol. III (2000), набрав чинності 12 лютого 2002 р.
3. Факультативний протокол Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, G. A. Res. 54/263, Annex II, 54 U. N. GAOR Supp. (№ 49) at 6, U. N. Doc. A/54/49, Vol. III (2000), набрав чинності 18 січня 2002 р.
4. Міжнародна угода про громадянські та політичні права, прийнята та відкрита для підписання, ратифікації і приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї 2200A (XXI) від 16 грудня 1966 р. набрала чинності 23 березня 1976 р. відповідно до ст. 49.
5. Міжнародна угода про економічні, соціальні та культурні права, прийнята та відкрита для підписання, ратифікації і приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї 2200A (XXI) від 16 грудня 1966 р., набрала чинності 3 січня 1976 р., відповідно до ст. 27.
6. Конвенція проти катувань та інших форм жорстокого, негуманного та принизливого ставлення чи покарання, прийнята та відкрита для підписання, ратифікації і приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї 39/46 від 10 грудня 1984 р., набрала чинності 26 червня 1987 р., відповідно до ст. 27 (1).
7. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї 2106 від 21 грудня 1965 р. набрала чинності 4 січня 1969 р. відповідно до ст. 19.
8. Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації (прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї 2106 від 21 грудня 1965 р., набрала чинності 4 січня 1969 р., відповідно до ст. 19).
9. Міжнародна конвенція про захист прав усіх мігрантів та членів їхніх сімей, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї 45/158 від 18 грудня 1990 р.
10. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Нью-Йорк, 18 грудня 1979 р. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН. Набрала чинності як міжнародна угода 3 вересня 1981 р.
11. Конвенція про права інвалідів, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї 61/106 від 13 грудня 2006 р., набрала чинності у травні 2008 р.
12. Факультативний протокол.
13. Конвенція про заборону та вжиття негайних заходів щодо усунення найгірших форм дитячої праці

(ILO № 182), 38 I. L. M. 1207 (1999), набрала чинності 19 листопада 2000 р.

14. Конвенція про мінімально допустимий вік для працевлаштування (ILO 138), прийнята 26 червня 1973 р., набрала чинності 19 червня 1976 р.
15. Протокол про профілактику, заборону та покарання за торгівлю людьми, особливо жінками та дітьми, який доповнює Конвенцію ООН проти міжнаціональної організованої злочинності, прийнятий та відкритий для підписання, ратифікації і приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї 55/25 від 15 листопада 2000 р.

РАДА ЄВРОПИ

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ETS № 5:1950/1953).
2. Європейська соціальна хартія (ETS № 35: 1961/1965)/Переглянута Європейська соціальна хартія (ETS № 163: 1996/1999).
3. Європейська конвенція про запобігання катуванням та негуманному чи принизливому ставленню або покаранню (ETS № 126: 1987/1989).
4. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201: 2007/...).
5. Конвенція Ради Європи про заходи протидії торгівлі людьми (CETS № 197: 2005/2008).
6. Конвенція про контакт із дітьми (ETS № 192: 2003/2005).
7. Конвенція про кіберзлочинність (ETS № 185: 2001/2004).
8. Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру щодо наглядових органів та транскордонних потоків даних (ETS № 181, 2001).
9. Європейська конвенція про дотримання прав дітей (ETS № 160: 1996/2000).
10. Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки особистих даних (ETS № 108).
11. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та поновлення опіки над дітьми (ETS № 105: 1980/1983).
12. Європейська конвенція про всиновлення дітей (ETS № 58 1967/1968).
13. Європейська конвенція про всиновлення дітей (переглянута) (CETS № 202:2008/...).

ГАЗЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ З МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

1. Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення (прийнята 25 жовтня 1980 р., набрала чинності 1 грудня 1983 р.
2. Гаазька конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (прийнята 19 жовтня 1996 р., набрала чинності 1 січня 2002 р.
3. Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міжнародного всиновлення (прийнята 29 травня 1993 р., набрала чинності 1 травня 1995 р.
4. Гаазька конвенція про право, застосовуване до аліментних зобов'язань стосовно дітей (прийнята 24 жовтня 1956 р., набрала чинності 1 січня 1962 р.
5. Гаазька конвенція про визнання та виконання рішень стосовно зобов'язань щодо утримання дітей (прийнята 15 квітня 1958 р., набрала чинності 1 січня 1962 р.

МІЖНАРОДНІ ДЕКЛАРАЦІЇ / ПЛАНИ ЗАХОДІВ / ІНСТРУКЦІЇ

1. Пакт Ріо-де-Жанейро із запобігання та припинення сексуальної експлуатації дітей та підлітків, 3-й Світовий конгрес проти сексуальної експлуатації дітей та підлітків, Ріо-де-Жанейро, 25–28 листопада 2008 р.
2. Йокогамська Світова заява, затверджена на 2-му Світовому конгресі з питань протидії комерційній сексуальній експлуатації дітей, Йокогама, 17–20 грудня 2001 р.
3. Декларація та План заходів, затверджені на 1-му Світовому конгресі з питань протидії комерційній сексуальній експлуатації дітей, Стокгольм, Швеція, 27–31 серпня 1996 р.
4. Варшавська декларація та План заходів, затверджені на 3-му Саміті глав держав та урядів Ради Європи, Варшава, 16–17 травня 2005 р.
5. Заключна декларація та План заходів, затверджені на 2-му Саміті глав держав та урядів Ради Європи, Страсбург, 10–11 жовтня 1997 р.
6. Заява та План заходів, затверджені учасниками Європи та Центральної Азії на Конференції із захисту дітей від сексуальної експлуатації, Будапешт, 20–21 листопада 2001 р.

7. Правила ООН щодо неповнолітніх, позбавлених волі, Мінімальні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із позбавленням волі («Токійські правила»).
8. Стандартні мінімальні правила ООН з питань запровадження ювенального правосуддя («Пекінські правила»).
9. Правила ООН із захисту прав неповнолітніх, позбавлених волі.
16. Рекомендація Rec(2001)16 щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації.
17. Рекомендація Rec(2001)10 щодо європейського етичного кодексу для поліції.
18. Рекомендація Rec(2001)8 щодо саморегуляції змісту інтернет-видань.
19. Рекомендація Rec(2000)11 щодо боротьби з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації.
20. Рекомендація №R(98)8 щодо участі дітей у сімейному та соціальному житті.
21. Рекомендація №R(97)19 щодо зображення насильства в електронних ЗМІ.

РЕКОМЕНДАЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДИТИНИ

Рекомендації Кабінету Міністрів

1. Рекомендація Rec(2008)11 щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких вживаються санкції та заходи.
2. Рекомендація CM/Rec(2008)4 щодо сприяння інтеграції дітей із сімей мігрантів.
3. Рекомендація CM/Rec(2007)13 щодо гендерних напрямків в освіті.
4. Рекомендація CM/Rec(2007)9 щодо супроводу неповнолітніх мігрантів, які не мають сімей.
5. Рекомендація Rec(2006)19 щодо політики підтримки позитивного виховання дітей.
6. Рекомендація Rec(2006)12 щодо надання дітям прав у новому інформаційному й комунікативному середовищі.
7. Рекомендація Rec(2006)5 щодо Плану заходів Ради Європи на 2006–2015 рр. з підтримки прав та повноцінного залучення осіб із фізичними та розумовими вадами до суспільного життя: покращення якості життя інвалідів в Європі.
8. Рекомендація Rec(2006)2 щодо європейських правил ув'язнення.
9. Рекомендація Rec(2006)1 щодо ролі національних молодіжних рад у формуванні молодіжної політики.
10. Рекомендація Rec(2005)5 щодо дотримання прав дітей, які перебувають у спеціалізованих дитячих закладах.
11. Рекомендація Rec(2004)13 щодо залучення молоді до місцевого та регіонального життя.
12. Рекомендація Rec(2003)20 щодо нових шляхів подолання ювенальної злочинності та ролі ювенальної юстиції.
13. Рекомендація Rec(2002)12 щодо виховання демократичної громадянськості.
14. Рекомендація Rec(2002)8 щодо послуг із денного догляду за дітьми.
15. Рекомендація Rec(2002)5 щодо захисту жінок від насильства.
22. Рекомендація №R(97)13 щодо залякування свідків та права на захист.
23. Рекомендація №R(94)14 щодо послідовної комплексної сімейної політики.
24. Рекомендація №R(93)2 щодо медико-соціальних аспектів дитячого насильства.
25. Рекомендація №R(91)11 щодо сексуальної експлуатації, порнографії та проституції і торгівлі дітьми та підлітками.
26. Рекомендація №R(91)9 щодо невідкладних заходів із вирішення сімейних справ.
27. Рекомендація №R(90)2 щодо соціальних заходів із запобігання насильству в сім'ї.
28. Рекомендація № R(09)121 щодо прав дітей.
29. Рекомендація № R(87)1065 щодо торгівлі дітьми та інших форм дитячої експлуатації.
30. Рекомендація № R(87) щодо прийомних сімей.
31. Рекомендація № R(85)4 щодо насильства в сім'ї.
32. Рекомендація № R(79)17 щодо захисту дітей від ганебного поводження.

Резолюція Комітету Міністрів:

33. Резолюція ResAP (2005) 1 щодо захисту дорослих та дітей — інвалідів від насильства.

Рекомендації Парламентської Асамблеї (1990–2008 рр.)

34. Рекомендація 1854 (2009) щодо доступу інвалідів до прав та їх повноцінної й активної участі в суспільному житті.
35. Рекомендація 1849 (2008) щодо розвитку культури демократії та прав людини через програми підготовки вчителів.
36. Рекомендація 1828 (2008) щодо викрадень новонароджених з метою їх незаконного всиновлення в Європі.
37. Рекомендація 1815 (2007) щодо проституції: яку позицію обрати?
38. Рекомендація 1778 (2007) щодо дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань.

39. Рекомендація 1703 (2005) щодо захисту та підтримки дітей-сиріт, які потребують притулку.
  40. Рекомендація 1698 (2005) щодо прав дітей, які перебувають у спеціалізованих дитячих закладах: додаток до Рекомендації 1601 (2003) Парламентської Асамблеї.
  41. Рекомендація 1666 (2004) щодо загальноєвропейської заборони фізичного покарання дітей.
  42. Рекомендація 1596 (2003) щодо становища неповнолітніх мігрантів у Європі.
  43. Рекомендація 1632 (2003) щодо підлітків, які перебувають у складних обставинах: впровадження підходу, орієнтованого на соціальну й медичну підтримку.
  44. Рекомендація 1601 (2003) щодо покращення умов перебування покинутих дітей у спеціалізованих дитячих закладах.
  45. Рекомендація 1561 (2002) щодо соціальних заходів для дітей війни у Південно-Східній Європі.
  46. Рекомендація 1555 (2002) щодо зображення жінок у засобах масової інформації.
  47. Рекомендація 1551 (2002) щодо розбудови суспільства XXI століття з дітьми та для дітей: додаток до Європейської стратегії для дітей (Рекомендація 1286 (1996)).
  48. Рекомендація 1545 (2002) щодо кампанії проти торгівлі жінками.
  49. Рекомендація 1532 (2001) щодо динамічної соціальної політики стосовно дітей та підлітків у містечках та містах.
  50. Рекомендація 1526 (2001) щодо кампанії проти торгівлі неповнолітніми з метою ліквідації східноєвропейського торгового шляху: приклад Молдови.
  51. Рекомендація 1523 (2001) щодо домашнього рабства.
  52. Рекомендація 1501 (2001) щодо відповідальності батьків та вчителів за освіту дітей.
  53. Рекомендація 1466 (2000) щодо навчання/просвіти представників засобів масової інформації.
  54. Рекомендація 1460 (2000) щодо заснування інституту європейських уповноважених із прав дітей.
  55. Рекомендація 1459 (2000) щодо плану заходів для дітей у Косово.
  56. Рекомендація 1449 (2000) щодо нелегальної міграції з півдня Середземномор'я до Європи.
  57. Рекомендація 1443 (2000) щодо міжнародного всиновлення: дотримання прав дитини.
  58. Рекомендація 1398 (1999) щодо становища дітей в Албанії.
  59. Рекомендація 1371 (1998) щодо насильства та нехтування правами дітей.
  60. Рекомендація 1336 (1997) щодо пріоритетності боротьби з трудовою експлуатацією дітей.
  61. Рекомендація 1286 (1996) щодо європейської стратегії стосовно дітей.
  62. Рекомендація 1121 (1990) щодо захисту прав дітей.
- Резолюції Парламентської Асамблеї (1996–2007 рр.)**
63. Резолюція 1099 (1996) про сексуальну експлуатацію дітей.
  64. Резолюція 1307 (2002) про сексуальну експлуатацію дітей: нульова толерантність.
  65. Резолюція 1530 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань.
- Рекомендації Конгресу місцевих та регіональних органів Ради Європи**
66. Рекомендація 253 (2008) щодо соціальної реінтеграції дітей, що живуть/працюють на вулиці.
  67. Рекомендація 242 (2008) щодо інтеграції та участі молоді у місцевому та регіональному житті.
  68. Рекомендація 241 (2008) щодо дітей, які мешкають у містах.
  69. Рекомендація 135 (2003) щодо місцевого партнерства для запобігання насильству в шкільних закладах та боротьби з ним.
  70. Рекомендація 53 (1999) щодо політики стосовно дітей та підлітків, позбавлених батьківського піклування, а також їхніх сімей.

ІНШІ ДОКУМЕНТИ

1. Інструкції зі сприяння інтернет-провайдерам у практичному розумінні та дотриманні ключових прав людини та основоположних свобод в інформаційному суспільстві, особливо згідно зі ст. 10 Європейської Конвенції із захисту прав людини (2008).
2. Інструкції зі сприяння провайдерам он-лайн ігор у практичному розумінні та дотриманні ключових прав людини та основоположних свобод в інформаційному суспільстві, особливо згідно зі ст. 10 Європейської Конвенції із захисту прав людини (2008).
3. Рекомендації та Інструкції із забезпечення умов проживання дітей-інвалідів у громаді та деінституціоналізації, а також допомоги сім'ям по догляду за дітьми-інвалідами вдома (2008).
4. «Охорона дорослих та дітей — інвалідів від насильства», публікація Ради Європи, Страсбург, 2003, ISBN 92-871-4919-4.

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
№ 597/2011**

**ПРО КОНЦЕПЦІЮ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЩОДО
НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ**

1. Схвалити Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (додається).
2. Кабінету Міністрів України розробити та затвердити у тримісячний строк план заходів щодо реалізації зазначеної Концепції.

Президент України Віктор ЯНУКОВИЧ

24 травня 2011 р.

СХВАЛЕНО

Указом Президента України
від 24 травня 2011 р. № 597/2011

КОНЦЕПЦІЯ

розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні

Загальні завдання розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх

З метою належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, реалізації положень Конституції України щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, а також з огляду на рівень дитячої злочинності є необхідність у розробленні державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом.

За станом на 1 січня 2011 року в установах відбування покарань України перебувало 1432 неповнолітніх. Більше половини з них (54,8 відсотка) засуджені до позбавлення волі строком від 3 до 5 років, 58,3 відсотка — раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, не пов'язаної з позбавленням волі, а 24,9 відсотка — до засудження не навчалися і не працювали.

Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні визначає основні напрями розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх. Реалізація цих напрямів має посилити відповідальність сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити додержання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, зменшити рівень дитячої злочинності.

Метою цієї Концепції є побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою.

Для досягнення поставленої мети необхідно:

- удосконалити систему профілактики дитячої злочинності на основі застосування відновних та проактивних методик;

- забезпечити ефективне правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку;
- сприяти розвитку відновного правосуддя;
- створити ефективну систему реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

Основні заходи з розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх

Розвиток кримінальної юстиції щодо неповнолітніх має передбачати здійснення таких заходів:

1) удосконалення превентивної та профілактичної роботи шляхом:

- підвищення ролі сім'ї та громадськості у процесі виховання дітей шляхом надання правової, консультативної й іншої інформаційної допомоги дітям, їх батькам та особам, які виконують обов'язки щодо виховання дітей;
- організації проведення низки комплексних освітніх заходів, спрямованих на підвищення професійних знань спеціалістів, які працюють з дітьми, стимулювання державою розвитку волонтерських програм;
- запровадження інноваційних, сформованих на основі відновного та проактивного підходів методів та форм роботи з дітьми, схильними до вчинення правопорушень;
- забезпечення відкритості та доступності широкій громадськості інформації про принципи, норми та правила, на яких ґрунтується законодавство про кримінальну юстицію щодо неповнолітніх;
- удосконалення моніторингу стану дитячої злочинності та додержання прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом;
- створення належних умов для життя, забезпечення необхідної медичної допомоги у приймальниках-розподільниках для дітей органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторах, спеціальних виховних установах;
- визначення механізмів взаємодії у сфері кримінальної юстиції державних органів;
- гарантування соціального патронажу неповнолітніх, які відбувають покарання у спеціальних виховних установах та закладах соціальної реабілітації або звільнені з них;

2) забезпечення під час здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, додержання їх прав з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку шляхом:

- забезпечення доступу неповнолітніх до безоплатної правової допомоги;
- підготовки працівників органів внутрішніх справ, суддів, прокурорів, адвокатів, працівників органів опіки і піклування з питань здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх;
- запровадження спеціалізації суддів з розгляду судових справ щодо неповнолітніх;
- надання судам рекомендацій щодо призначення оптимальних заходів впливу (виховного та профілактичного характеру) до неповнолітніх, які вчинили правопорушення;
- створення центрів екстреної допомоги, які працюватимуть у цілодобовому режимі, із залученням адвокатів та соціальних працівників;

3) сприяння розвитку програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, шляхом:

- упровадження процедури медіації як ефективного засобу добровільного примирення потерпілого та правопорушника;
- сприяння формуванню у неповнолітнього правопорушника почуття відповідальності за свої вчинки, заохочення до взяття ним на себе відповідальності за заподіяну шкоду, а також до позитивних змін у його поведінці;
- залучення громадськості до розв'язання конфлікту в разі активної участі сторін у процесі відновлення порушених стосунків, примиренні та розробленні угод про відшкодування завданої правопорушником шкоди;

4) створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації шляхом:

- розроблення корекційних, освітньо-інформаційних та психолого-педагогічних програм;
- розроблення і впровадження в систему реабілітації заходів виховного, профілактичного, культурного та духовного характеру;
- сприяння створенню служби пробації для неповнолітніх, однією з функцій якої має бути збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соці-

альній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти;

- надання соціально-психологічної підтримки неповнолітнім правопорушникам та їх сім'ям;
- залучення неповнолітніх правопорушників до суспільно корисної праці.

Шляхи реалізації Концепції

Реалізація цієї Концепції має проходити поетапно протягом 2011–2016 років.

Під час реалізації Концепції мають здійснюватися заходи нормативно-правового, організаційного, методичного, інформаційного та кадрового забезпечення.

Заходи нормативно-правового забезпечення мають включати:

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, зокрема, при притягненні їх до відповідальності;
- прийняття законів про безоплатну правову допомогу, медіацію (примирення), службу пробації;
- розроблення державної програми соціального захисту та реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення;
- підготовку пропозицій щодо створення єдиної системи взаємодії та адміністрування діяльності органів, що працюють з дітьми.

Заходи організаційного, методичного та інформаційного забезпечення мають включати:

- надання правової, консультативної та інформаційної допомоги дітям, їх батькам та особам, які виконують обов'язки щодо виховання дітей, з метою підвищення ролі сім'ї у процесі виховання;
- реалізацію пілотних проектів щодо створення центрів відновного правосуддя, центрів пробації та центрів соціальної реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення;
- підтримку волонтерських програм щодо роботи з неповнолітніми, залучення студентів вищих навчальних закладів відповідного освітнього спрямування до соціально-психологічного патронажу дітей, які тримаються у спеціальних виховних установах, а також тих, які перебувають на обліку в органах внутрішніх справ;
- створення та оновлення матеріальної бази для національно-культурного і духовного розвитку неповнолітніх, які тримаються у спеціальних виховних установах, проведення з ними психолого-педагогічної та фізкультурно-спортивної роботи;
- створення при територіальних центрах соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді денних консультативно-дозвільних центрів;
- розроблення індивідуальних навчальних програм та інноваційних виховних методик для учнів, які навчаються у навчальних закладах соціальної реабілітації, з урахуванням особливостей їх соціально-психологічного розвитку та організації навчально-виховного процесу в цих закладах;
- запровадження додаткових форм впливу на неповнолітніх правопорушників шляхом залучення їх до суспільно корисної праці;
- інформування населення про основні засади кримінальної юстиції щодо неповнолітніх (характер заходів, спрямованих на профілактику дитячої злочинності, програми відновного правосуддя (процедури медіації)).

Заходи кадрового забезпечення мають включати розроблення програм та організацію проведення низки комплексних освітніх заходів, спрямованих на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюють з дітьми, що потребують соціальної реабілітації.

Фінансове забезпечення Концепції

Фінансування заходів, пов'язаних із реалізацією Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, має здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших не заборонених законом джерел.

Очікувані результати

Реалізація положень цієї Концепції має забезпечити створення в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою, а також надати змогу сформуванню у громадськості розуміння важливості питання особливого захисту прав і інтересів дітей, зменшити рівень дитячої злочинності.

Глава Адміністрації Президента України С. ЛЬОВОЧКІН

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ШОСТЕ ДЕМОКРАТИЧНЕ СКЛИКАННЯ
(ЧЕТВЕРТА СЕСІЯ)

РІШЕННЯ

Від 24.03.2011 р. № 77-4/2011
м. Івано-Франківськ

Про регіональну цільову програму профілактики злочинності на 2011–2015 рр.

З метою підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, забезпечення активної наступальної протидії злочинності, посилення профілактичної роботи місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування щодо усунення факторів, що негативно впливають на стан правопорядку в регіоні, об'єднання їх зусиль та зусиль громадськості для забезпечення законності і правопорядку в області розроблено проект регіональної цільової програми профілактики злочинності на 2011–2015 рр. Проект регіональної цільової програми схвалений розпорядженням обласної державної адміністрації від 25.02.2011 р. № 116. Відповідно до Законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні», обласна рада

вирішила:

1. Затвердити регіональну цільову програму профілактики злочинності на 2011–2015 рр. (додається).

2. Головному фінансовому управлінню обласної державної адміністрації (Л. Костів), виходячи з можливостей дохідної частини обласного бюджету, при формуванні проектів обласного бюджету на 2012–2015 рр. передбачати кошти на виконання регіональної цільової програми профілактики злочинності на 2011–2015 рр.

3. Встановити, що бюджетні призначення для реалізації заходів Програми на кожен рік передбачаються щорічно при формуванні обласного бюджету і затверджуються рішенням обласної ради про бюджет на відповідний бюджетний період.

4. Фінансування Програми проводити відповідно до п. 2 ст. 85 Бюджетного кодексу України.

5. Рекомендувати керівникам управлінь, відділів та інших структурних підрозділів обласної державної адміністрації, головам районних державних адміністрацій і міським головам (міст обласного значення) разом з територіальними підрозділами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади і органами місцевого самоврядування:

- вживати заходів для забезпечення виконання завдань і заходів регіональної цільової програми профілактики злочинності на 2011–2015 рр.;
- передбачати кошти на виконання регіональної цільової програми при формуванні місцевих бюджетів на 2011 і наступні роки відповідно до п. 2 ст. 85 Бюджетного кодексу України.

6. Визнати такими, що втратили чинність, рішення обласної ради від 23.03.2006 р. № 829-24/2006 «Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2006–2010 рр.» та від 06.06.2008 р. № 581-21/2008 «Про хід виконання та внесення змін і доповнень до рішення обласної ради від 23.03.2006 р. № 829-24/2006 «Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2006–2010 рр.».

7. Контроль за виконанням рішення покласти на заступника голови обласної ради О. Дзесу і постійну комісію обласної ради з питань депутатської діяльності, етики, регламенту, самоврядування, захисту прав людини, законності та правопорядку (Р. Зелик).

Голова обласної ради Олександр Сич

ЗАКОНОДАВЧІ
ЗАСАДИ

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням обласної ради від 24.03.2011 р.
№ 77-4/2011

РЕГІОНАЛЬНА ЦІЛЬОВА ПРОГРАМА профілактики злочинності на 2011–2015 рр.

Замовник програми: начальник Головного управління правової роботи та внутрішньої політики облдержадміністрації **Б. Федьків**

Керівник програми: перший заступник голови облдержадміністрації **В. Плавюк**

ПАСПОРТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ НА 2011–2015 рр.

- Ініціатор розроблення програми (замовник):** Головне управління правової роботи та внутрішньої політики облдержадміністрації.
- Розробник програми:** Головне управління правової роботи та внутрішньої політики облдержадміністрації.
- Термін реалізації програми:** 2011–2015 рр.
- Етапи фінансування програми:** 2011–2015 рр.
- Обсяги фінансування програми (тис. грн):** 15 490,0.

Роки	Орієнтовні обсяги фінансування			
	всього	в т. ч. за джерелами фінансування		
		обласний бюджет	місцевий бюджет	інші джерела
2011–2015	15 490,0	15 490,0	-	-
в т. ч.				
2011	1480,0	1480,0	-	-
2012	3805,0	3805,0	-	-
2013	3805,0	3805,0	-	-
2014	3135,0	3135,0	-	-
2015	3265,0	3265,0	-	-

6. Очікувані результати виконання програми: зниження рівня злочинності, ослаблення суспільної напруги, викликаної її впливом, зменшення впливу організованої злочинності на економічну та політичну сфери суспільства, зменшення корупційних проявів, створення прозорої системи прийняття і виконання управлінських рішень, істотне підвищення рівня захисту економічних відносин від злочинних посягань, витіснення з економічної сфери кримінального елементу, скорочення обсягів «тіньової» економіки, поліпшення захисту правоохоронними органами прав, свобод і власності громадян, створення безпечних умов життя в державі, мінімізація злочинного впливу на молодь та підлітків, усунення причин і умов, що сприяють втягненню їх у протиправну діяльність, підтримання правопорядку та безпеки громадян на максимально високому рівні, зміцнення кадрового потенціалу правоохоронних і контролюючих органів.

- Термін звітності поетапний** — щорічно.

РЕГІОНАЛЬНА ЦІЛЬОВА ПРОГРАМА ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ НА 2011–2015 рр.

Метою цієї програми є забезпечення активної наступальної протидії злочинності й уповільнення темпів її зростання на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, вдосконалення законодавства, організації, засобів і методів запобігання і розкриття злочинів. Програма розроблена на основі комплексного підходу до розв'язання проблем захисту суспільства, особи, майнових надбань від злочинних посягань і правопорушень, враховує необхідність вирішення актуальних завдань профілактичної та іншої правоохоронної роботи, визначає досягнення специфічних для області цілей і завдань щодо об'єднання зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, громадськості у забезпеченні та зміцненні правопорядку.

Досягненню цієї мети сприятимуть заходи, спрямовані на:

- створення атмосфери суспільної нетерпимості до злочинності;
- ослаблення дії криміногенних факторів;
- припинення зрощування кримінальних структур з органами державної влади, дальшого поширення і консолідації організованої та інших найбільш небезпечних форм злочинності;
- недопущення втягнення у злочинну діяльність нових соціальних груп, особливо неповнолітніх, витіснення злочинності з окремих сфер суспільного життя;
- створення надійних перешкод посиленню кримінального насильства;
- захист інтересів особи, суспільства і держави через створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими;
- обмеження незаконного обігу зброї, наркотичних засобів, кримінальних проявів пияцтва й алкоголізму, проституції та інших супутніх для злочинності явищ.

У результаті посилення профілактичного впливу на злочинність очікується:

- зниження рівня злочинності, ослаблення суспільної напруги, викликані її впливом;
- зменшення впливу організованої злочинності на економічну та політичну сфери суспільства;
- зменшення корупційних проявів, очищення органів державної влади від корумпованих державних службовців, створення прозорої системи прийняття і виконання управлінських рішень;
- істотне підвищення рівня захисту економічних відносин від злочинних посягань, витіснення з економічної сфери кримінального елемента, скорочення обсягів «тіньової» економіки;
- викриття та припинення протиправної діяльності організаторів та учасників схем ухилення від сплати податків з використанням вигодоформуєчих та вигодотранспортуючих суб'єктів господарювання, підвищення податкового навантаження підприємств-вигодонабувачів за рахунок ліквідації міжрегіональних схем ухилення від оподаткування;
- здійснення заходів щодо упередження незаконного відшкодування податку на додану вартість;
- виявлення схем ухилення від сплати податкового боргу та вжиття заходів щодо упередження їх подальшого застосування;
- вивчення, усунення причин та умов, що сприяють криміногенному ухиленню від оподаткування, а також тенденцій та факторів, які негативно впливають на процес оподаткування;
- запобігання і боротьба з незаконним обігом спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів, автотранспортних засобів з метою захисту внутрішнього ринку;
- упередження незаконного виготовлення та подальшої реалізації фальсифікованих алкогольних напоїв, виготовлених «кустарним» способом з сировини сумнівної якості, що можуть становити загрозу для життя і здоров'я громадян;
- поліпшення захисту правоохоронними органами прав, свобод і власності громадян, створення безпечних умов життя в державі;
- мінімізація злочинного впливу на молодь та підлітків, усунення причин і умов, що сприяють втягненню їх у протиправну діяльність;
- підтримання громадського порядку та безпеки громадян на максимально високому рівні;
- зміцнення кадрового потенціалу правоохоронних та контролюючих органів.

Програма передбачає такі основні заходи:

I. Організаційне забезпечення профілактики злочинності

1.1. Розглядати питання організаційного, матеріального забезпечення виконання заходів із профілактики злочинності органами виконавчої влади та місцевого самоврядування у взаємодії з правоохоронними органами області на засіданнях колегії облдержадміністрації (спільних засіданнях з президією обласної ради).

Аналогічні заходи проводити на місцевому рівні.

Облдержадміністрація, обласна рада, прокуратура області, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення, управління МВС України в області, управління СБУ в області щорічно

1.2. Забезпечити широку гласність правоохоронної діяльності, спрямованої на попередження злочинності. Здійснювати підготовку матеріалів з цих питань для газет, телебачення і радіо, у тому числі розмішувати таку інформацію на власних сторінках у мережі Інтернет, проводити зустрічі, прес-конференції, надавати необхідну допомогу у висвітленні роботи правоохоронних органів області.

Регулярно вивчати громадську думку мешканців краю про роботу правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю. Для цього проводити анкетування, опитування громадян.

Управління у справах преси та інформації облдержадміністрації, Головне управління правової роботи та внутрішньої політики облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення, управління МВС України в області, управління ДДУПВП в області постійно

1.3. Не рідше одного разу на півріччя розглядати стан виконання вимог ст. 25 Кримінально-виконавчого кодексу України щодо участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених на розширених засіданнях колегій райдержадміністрацій, засіданнях виконавчих комітетів міських рад міст обласного значення за участю керівництва установ кримінально-виконавчої служби та підрозділів кримінально-виконавчої інспекції управління ДДУПВП в області, керівників громадських формувань, органів місцевого самоврядування, представників громадськості. Вживати конкретних заходів щодо усунення недоліків, активізації діяльності громадських формувань.

Райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення, управління ДДУПВП в області постійно

1.4. Систематично аналізувати стан правопорядку в кожному населеному пункті, на підприємствах, в установах та організаціях. З урахуванням факторів, які негативно впливають на стан правопорядку, розробити комплексні плани заходів щодо запобігання злочинності.

Головне управління правової роботи та внутрішньої політики облдержадміністрації, управління МВС України в області, прокуратура області, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення постійно

1.5. Створити міжвідомчу інформаційну систему правоохоронних органів краю, основою якої є комп'ютерна мережа, побудована з використанням сучасних волоконно-оптичних технологій.

Головне управління правової роботи та внутрішньої політики облдержадміністрації, управління МВС України в області, прокуратура області, управління СБУ в області 2011–2012 рр.

1.6. Забезпечити належну діяльність у галузі міжнародного співробітництва, удосконалення порядку правової допомоги іноземним державам у кримінальних справах, екстрадиції, проведення офіційних заходів із представниками іноземних держав і міжнародних організацій.

Прокуратура області постійно

1.7. Проводити спільно з іншими правоохоронними органами області, органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, за участю представників Головного управління державної служби України в Івано-Франківській області, конференції та заняття з питань попередження порушень антикорупційного законодавства.

Прокуратура області, управління МВС України в області, управління СБУ в області, державна податкова адміністрація в області постійно

1.8. Для профілактики правопорушень у сфері державної безпеки з використанням місцевих і регіональних ЗМІ регулярно доводити до населення краю відомості про факти викритої злочинної діяльності, віднесеної до компетенції органів Служби безпеки України, а також про стан злочинності і вжиті заходи щодо зниження її рівня.

Управління СБУ в області постійно

II. Заходи з охорони громадського порядку

2.1. Для підвищення якості забезпечення охорони громадського порядку та роботи нарядів:

- обладнати автопатрульні наряди системами супутникового спостереження GPS — маяками;
- забезпечити додаткове встановлення 25 камер відеоспостереження;
- забезпечити придбання та встановлення 95 стікерів (тривожні кнопки екстреного виклику нарядів міліції).

Управління МВС України в області, облдержадміністрація, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення 2011–2012 рр.

2.2. Для підвищення рівня захисту державної таємниці та інформації з обмеженим доступом оновлювати технічні засоби захисту державної таємниці та інформації з обмеженим доступом у підрозділах УМВС, які займаються оперативно-розшуковою діяльністю.

Управління МВС України в області, міськрайвідділи УМВС України в області, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення постійно

2.3. Для оперативного реагування на злочини, які скоюються у глобальній мережі Інтернет, та проведення профілактичної роботи з їх попередження забезпечити підрозділи міліції комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням.

Управління МВС України в області, міськрайвідділи УМВС України в області постійно

2.4. Для належної мобільності та оперативного реагування підрозділів міліції щодо попередження та розкриття злочинів, захисту прав і свобод громадян поліпшити їх матеріально-технічне забезпечення.

Зокрема, придбати дільничним інспекторам і працівникам патрульно-постової служби міліції сучасні засоби зв'язку (радіостанції, мобільні телефони тощо), автотранспорт.

Органи місцевого самоврядування, облдержадміністрація, управління МВС України в області, райдержадміністрації постійно

2.5. Для поліпшення роботи з прийому громадян забезпечувати дільничних інспекторів міліції за рахунок коштів місцевих бюджетів службовим приміщенням у кожній сільській раді, привівши його в належний стан. Обладнати чи звести нові будинки «шерифа».

Райдержадміністрації, міські, селищні, сільські ради, міськрайвідділи УМВС України в області постійно

2.6. Відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», спільно з органами місцевої виконавчої влади вживати заходів щодо розширення мережі громадських формувань з охорони правопорядку.

Запровадити диференційовану систему матеріального заохочення членів громадських формувань.

Облдержадміністрація, управління МВС України в області, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення постійно

2.7. На базі міськрайвідділів УМВС України в області проводити навчання членів громадських формувань та громадських помічників дільничних інспекторів міліції за розробленою тематикою з право-

вої та спеціальної підготовки, прийняття заліків. Забезпечити видачу кожному члену громадського формування сертифіката про проходження на базі органів внутрішніх справ підготовки.

Управління МВС України в області, міськрайвідділи УМВС України в області, начальники штабів громадських формувань постійно

2.8. Проводити цільові оперативно-профілактичні операції і комплексні оперативно-профілактичні відпрацювання на території області, спрямовані на посилення протидії правопорушенням («Іноземець», «Мігрант», «Ялинка», «Петарда», «Берег», «Літо», «Нічне місто» тощо).

Управління МВС України в області, управління СБУ в області, лінійне управління МВС на Львівській залізниці, військова частина 1241 внутрішніх військ МВС України постійно, згідно з окремо розробленим планом

III. Захист життя, здоров'я, честі і гідності особи, її майна від злочинних посягань

3.1. Запровадити в практику роботи органів внутрішніх справ краю систему обліку генетичної ідентифікації, створити на базі Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України в області ДНК-лабораторії.

Управління МВС України в області, Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр при УМВС, обласна державна адміністрація, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення постійно

3.2. Для підвищення оперативного реагування міліції на злочинні прояви в сучасних умовах розширити автоматизовані інформаційні системи (АІС) «Факт», «Розшук», «Корупція», «Пізнання», впровадити цифрові АТС, волоконно-оптичні лінії зв'язку, встановити інші сучасні системи і засоби протидії злочинності.

Управління МВС України в області, міськрайвідділи міліції, обласна державна адміністрація, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення постійно

3.3. Для профілактики правопорушень забезпечити встановлення камер відеоспостереження у навчальних закладах краю.

Райдержадміністрації, міські, селищні, сільські ради, УДСО при УМВС України в області постійно

3.4. Для запобігання протидії торгівлі людьми та пов'язаними з нею злочинами вживати заходів щодо виявлення та перевірки комерційних структур, окремих фізичних осіб, які займаються нелегальним працевлаштуванням громадян України за кордоном. Акцентувати увагу на дотриманні умов ліцензування цього виду діяльності, наявності у підприємців відповідних договірних відносин зі службами працевлаштування країн-роботодавців.

Управління СБУ в області постійно

3.5. Сприяння розвитку альтернативних форм розв'язання кримінально-правових конфліктів за допомогою примирення (використовуючи медіацію).

Управління МВС України в області, міськрайвідділи УМВС України в області, прокуратура області, служба у справах дітей облдержадміністрації, центр відновного правосуддя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, територіальне управління Державної судової адміністрації в області, Івано-Франківський апеляційний суд, Головне управління юстиції в області постійно

IV. Протидія організованим злочинності і корупції

4.1. Для недопущення легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, виконання вимог Податкового кодексу організувати відповідно до чинного законодавства України фінансово-господарську перевірку суб'єктів підприємницької діяльності.

Організувати відпрацювання та виявлення сумнівних фінансових операцій, внаслідок яких відбувається легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ефективно здійснювати документування операцій з маскування доходів кримінального походження, встановити достовірність таких доходів, джерел їх набуття, місцезнаходження, розміру, схем переміщення і використання, притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності, відшкодування завданих державі збитків.

Управління МВС України в області, державна податкова адміністрація в області, управління СБУ в області постійно

4.2. Для захисту суб'єктів малого і середнього бізнесу від вимагання, запобігання та викриття фактів корупції і хабарництва проводити профілактичні заходи на ринках, залізничних та автобусних станціях (вокзалах), в аеропорту.

Управління МВС України в області, управління СБУ в області, лінійне управління МВС на Львівській залізниці, державна податкова адміністрація в області постійно

4.3. Проводити відповідно до чинного законодавства України перевірки виконання інвестиційних зобов'язань суб'єктами підприємницької діяльності, які отримали право власності в ході приватизаційних процесів. Перевіряти законність використання коштів юридичними та фізичними особами на придбання об'єктів і контрольних пакетів акцій стратегічно важливих підприємств, об'єктів паливно-енергетичного комплексу, сфери обслуговування, інших прибуткових галузей економіки. Особливу увагу приділяти інвесторам, зареєстрованим в офшорних зонах.

Управління МВС України в області, управління СБУ в області, державна податкова адміністрація в області, прокуратура області, регіональне відділення Фонду державного майна України в області постійно

4.4. Профілактика створення злочинних угруповань, які надають незаконні послуги по формуванню податкового кредиту з ПДВ та переведенню безготівкових коштів у готівку, забезпечення ефективних заходів з викриття та припинення протиправної діяльності організаторів та учасників схем ухилення від сплати податків з використанням вигодоформуючих та вигодотранспортуючих суб'єктів, підвищення податкового навантаження підприємств-вигодонабувачів за рахунок ліквідації міжрегіональних схем ухилення від оподаткування.

Державна податкова адміністрація в області

4.5. Організувати перевірки суб'єктів господарювання (кафе, барів, ресторанів, нічних клубів тощо), діяльність яких пов'язана з використанням об'єктів авторського та суміжних прав.

Управління МВС України в області, державна податкова адміністрація в області, прокуратура області

V. Запобігання поширенню наркоманії

5.1. Забезпечити проведення щорічного моніторингу незаконного розповсюдження і вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, а також впливу наркоманії на стан криміногенної ситуації в цілому.

Управління МВС України в області, Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації постійно

5.2. Здійснити заходи щодо створення в районних центрах області при лікувальних закладах пунктів психологічної та медичної допомоги наркозалежним, їхньої реабілітації і ресоціалізації.

Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення, управління МВС України в області постійно

5.3. Для недопущення поповнення нелегального ринку наркотичними засобами, психотропними речовинами, прекурсорами здійснювати відпрацювання аптек, хімфармпідприємств, складів, інших суб'єктів виробництва, зберігання, реалізації нарковмісних препаратів, психотропних речовин. Проводити заходи під умовною назвою «Батискаф».

Управління МВС України в області, Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації постійно

5.4. Проводити відпрацювання розважальних закладів і місць масового відпочинку молоді (барів, кафе, дискотек, нічних клубів тощо) для недопущення розповсюдження в них наркотичних засобів.

Управління МВС України в області, головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації постійно

5.5. Проводити в навчальних закладах регулярні оперативно-профілактичні заходи, у т. ч. інформаційно-освітнього характеру, для запобігання проникненню до них наркотичних засобів і психотропних речовин, поширення їх серед учнів і студентів.

Управління МВС України в області, служба у справах дітей облдержадміністрації, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації постійно

5.6. Проводити комплексні заходи щодо виявлення та ліквідації каналів контрабандного надходження в регіон наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів.

Управління МВС України в області, управління СБУ в області, Івано-Франківська митниця постійно

5.7. Організувати перевірки суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, щодо дотримання чинного законодавства.

Прокуратура області, управління МВС України в області, управління СБУ в області постійно

VI. Мінімізація злочинного впливу на неповнолітніх та молодіжне середовище

6.1. Із залученням працівників служби у справах дітей і Головного управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації проводити спільні оперативно-профілактичні рейди для запобігання дитячій бездоглядності і безпритульності, виявлення малолітніх жебраків, правопорушників або тих, хто став жертвою злочинної діяльності дорослих.

Управління МВС України в області, служби у справах дітей облдержадміністрації, райдержадміністрації постійно

6.2. Забезпечувати профілактичний облік неповнолітніх, звільнених із місць позбавлення волі, інформувавши про цю категорію осіб службу у справах дітей облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення. Забезпечувати систематичний контроль за їх поведінкою.

Управління МВС України в області, служби у справах дітей облдержадміністрації, райдержадміністрації, Головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації постійно

6.3. Забезпечувати здійснення контролю за дотриманням вимог актів законодавства щодо захисту майнових (житлових) прав неповнолітніх та ведення обліку таких дітей для їх соціального та правового захисту. Вживати заходів щодо виявлення фактів незаконного відчуження житла, яке належить неповнолітнім, відновлення права дітей на нього.

Служба у справах дітей облдержадміністрації, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації, обласне бюро технічної інвентаризації, управління МВС України в області постійно

6.4. Для залучення засуджених до суспільно-корисної праці і набуття ними необхідної кваліфікації та здобуття робітничих професій, що користуються попитом на ринку праці, передбачити видатки на оновлення матеріально-технічної бази та придбання навчально-методичної літератури для Коломийського навчального центру.

Управління ДДУПВП в області, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації постійно

6.5. Встановити соціально-педагогічний патронат над кожною дитиною, яка знаходиться в складних сімейних умовах чи схильна до протиправної поведінки.

Забезпечувати влаштування на навчання, працевлаштування та соціально-педагогічний супровід до повноліття випускників шкіл-інтернатів, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей-інвалідів.

Головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації, обласний центр зайнятості, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення постійно

6.6. Розробити заходи і вирішити питання щодо надання житла та гарантованого першого робочого місця дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, які закінчили загальноосвітні навчальні заклади, школи-інтернати, спеціальні навчальні заклади для неповнолітніх.

Головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, Головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації, Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення 2011–2012 рр.

6.7. Забезпечити своєчасне виявлення неблагополучних сімей, їх облік і систематичну перевірку умов утримання та виховання в них неповнолітніх, надання таким родинам адресної допомоги.

Служба у справах дітей облдержадміністрації, Головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення постійно

6.8. Здійснювати заходи щодо забезпечення зайнятості підлітків, які не мають постійних доходів і джерел для існування; збереження існуючої мережі державних і громадських інститутів надання соціальної підтримки неповнолітнім, організації їх дозвілля і відпочинку, а також утворення з цієї метою центрів соціальних служб для молоді, надання учням послуг із працевлаштування у вільний від навчання час і під час канікул.

Головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, обласний центр зайнятості, служба у справах дітей облдержадміністрації постійно

6.9. Сприяти розвитку таких альтернативних форм сімейного виховання неповнолітніх, позбавлених батьківського піклування, як дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї.

Служба у справах дітей облдержадміністрації, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації постійно

6.10. Для подальшого вдосконалення роботи з неблагополучними сім'ями, а також неповнолітніми, схильними до девіантних проявів у поведінці, розширити мережу консультаційних пунктів соціальної служби для молоді, «телефонів довіри» тощо. Забезпечити їх ефективну роботу.

Головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації постійно

6.11. Забезпечити виконання програми організації фізкультурно-оздоровчої і спортивно-масової роботи, орієнтованої на створення ДЮСШ, спортивних клубів у загальноосвітніх навчальних закладах. залучати до занять фізичною культурою і спортом на пільгових умовах дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених і багатодітних сімей та підлітків, схильних до правопорушень.

Головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації 2011 р.

6.12. Вивчити і внести на розгляд у встановленому порядку питання щодо створення мережі центрів медико-соціальної реабілітації та ресоціалізації наркозалежних підлітків, а також для підлітків,

яких за станом здоров'я не можна відправити до шкіл чи професійно-технічних училищ соціальної реабілітації.

Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації, Головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації 2011 р.

6.13. Вжити невідкладних заходів щодо відновлення інфраструктури позашкільної роботи з дітьми і молоддю за місцем їх проживання, розширення мережі закладів, які організують змістовне дозвілля неповнолітніх, проводити культурно-мистецькі акції, спортивні змагання, туристичні подорожі.

Обласна, районні, міські, селищні і сільські ради, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації, Головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації 2011–2012 рр.

6.14. Організувати проведення психологами і юристами циклу лекцій з питань запобігання злочинності, пропаганди здорового способу життя учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів.

Служба у справах дітей облдержадміністрації, Головне управління освіти і науки облдержадміністрації, Головне управління юстиції в області постійно

6.15. Розробити та впровадити заходи щодо створення і розвитку шкільних центрів порозуміння з метою профілактики девіантної поведінки і правопорушень серед дітей.

Головне управління освіти і науки облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації, Головне управління юстиції в області 2011–2012 рр.

VII. Протидія рецидивній злочинності

7.1. Вживати заходів для працевлаштування осіб, звільнених із місць позбавлення волі, сприяти їх адаптації та розв'язанню соціально-побутових проблем.

Головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, служба у справах дітей облдержадміністрації, обласний центр зайнятості, управління ДДУПВП в області постійно

7.2. Забезпечувати розширення існуючих та створення нових будинків нічного або тимчасового перебування безквартирних осіб (у тому числі раніше судимих), будинків-інтернатів для людей похилого віку та інвалідів, звільнених із місць позбавлення волі, яким немає де жити.

Обласна, районні державні адміністрації, управління МВС України в області, Головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, управління ДДУПВП в області постійно

7.3. Створити в обласному і районних центрах для осіб, які не мають визначеного місця проживання, займаються бродяжництвом, втратили зв'язки із сім'ями або повернулися з місць позбавлення волі, центри соціально-психологічної реабілітації, навчально-виробничу базу для їх залучення до суспільно корисної праці і набуття необхідної кваліфікації та професійних навиків, що користуються попитом.

Управління МВС України в області, управління ДДУПВП в області, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення 2011–2012 рр.

VIII. Забезпечення дотримання норм європейської конвенції прав людини в установах обмеження волі на території області

8.1. Забезпечити приведення умов утримання засуджених та ув'язнених в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах у відповідність до європейських норм.

Облдержадміністрація, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення, управління МВС України в області, управління ДДУПВП в області постійно

ІХ. Заходи, спрямовані на підвищення безпеки дорожнього руху

9.1. Для проведення належного моніторингу транспортних потоків встановити 20 камер відеоспостереження, обладнати їх додатковою системою, яка б дозволяла фіксувати порушення Правил дорожнього руху.

Управління МВС України в області, облдержадміністрація, райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення постійно

9.2. Для посилення державного контролю за безпекою пасажирських перевезень здійснювати цільові перевірки базових автопідприємств щодо виконання ними договірних умов (зберігання транспортних засобів, їх ремонту, перед- та післярейсових технічних оглядів транспортних засобів та медичного огляду водіїв).

Управління МВС України в області, Головне управління промисловості та розвитку інфраструктури облдержадміністрації, райдержадміністрації постійно

9.3. Для попередження дорожньо-транспортних пригод на території області, особливо з важкими наслідками, вирішити питання освітлення доріг, обладнання їх засобами обмеження швидкості та системи зв'язку для виклику аварійних і рятувальних служб.

Райдержадміністрації, міськвиконкоми міст обласного значення, служба автомобільних доріг в області 2011–2012 роки

Х. Правоохоронні заходи

10.1. Для недопущення зривів судових процесів в Апеляційному суді Івано-Франківської області забезпечити своєчасну доставку, надійну охорону осіб, взятих під варту. Спільно зі спеціальним підрозділом міліції «Грифон» вжити заходів щодо підвищення рівня безпеки людей у судових установах.

Управління МВС України в області, управління СБУ в області, управління ДДУПВП в області, військова частина 1241 внутрішніх військ МВС України, спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон» постійно, згідно з окремо розробленим планом

10.2. Для вдосконалення координаційних механізмів РКГ АТЦ при управлінні СБУ в області та її штабу щодо взаємодії територіальних підрозділів міністерств та інших органів виконавчої влади, яких залучають до антитерористичних заходів, проводити спільно із спецпідрозділами «А» управління СБУ в області, «Сокіл» і «Беркут» УМВС України в області, військовою частиною 1241 внутрішніх військ МВС України відповідні командно-штабні і тактико-спеціальні навчання та тренування з протидії можливим терористичним проявам на базі вразливих об'єктів та в місцях масового перебування людей.

Щоквартально проводити спільні тактико-спеціальні заняття і тренування, на яких відпрацювати окремі питання і фрагменти антитерористичних операцій.

Управління СБУ в області, управління МВС України в області, Головне управління МНС України в області, управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи облдержадміністрації, управління ДДУПВП в області, військова частина 1241 внутрішніх військ МВС України постійно, згідно з окремо розробленим планом

Фінансове забезпечення програми

Забезпечення виконання цієї програми здійснюється в межах видатків, передбачених в обласному бюджеті, відповідно до економічних обґрунтувань.

Обсяг фінансування Програми з обласного бюджету визначається щорічно, виходячи з конкретних завдань та наявних коштів, і може уточнюватися під час формування проекту обласного бюджету на відповідний рік з урахуванням можливостей доходної частини бюджету.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЮРИСДИКЦІЮ, ПРАВО, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ, ВИЗНАННЯ, ВИКОНАННЯ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО БАТЬКІВСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЗАХОДІВ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Дата
підписання:
19.10.1996

Дата
ратифікації
Україною:
14.09.2006

Дата набрання
чинності для
України:
01.02.2008

Офіційний
переклад

Про приєднання до
Конвенції із заявами
та застереженням
додатково див. Закон
№ 136-V (136-16) від
14.09.2006 р., ВВР,
2006, № 43, ст. 417

- Держави, що підписали цю Конвенцію,
- беручи до уваги потребу в посиленні захисту дітей у справах міжнародного характеру,
  - бажаючи уникнути конфліктів між їхніми правовими системами щодо юрисдикції, права, що застосовується, визнання та виконання заходів захисту дітей,
  - наголошуючи на важливості міжнародного співробітництва для захисту дітей,
  - підтверджуючи, що найвищим інтересам дитини повинне надаватися першочергове значення,
  - відзначаючи, що Конвенція від 5 жовтня 1961 р. про повноваження органів та право, що застосовується, щодо захисту неповнолітніх, потребує перегляду,
  - бажаючи з цією метою запровадити спільні положення, беручи до уваги Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 р. (995_021),
- домовилися про таке:

РОЗДІЛ I. СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ

Стаття 1

1. Цілями цієї Конвенції є:

а) визначити державу, органи якої мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини;

б) визначити, яке право має застосовуватися такими органами при здійсненні їхньої юрисдикції;

с) визначити право, що застосовується до батьківської відповідальності;

д) забезпечити визнання та виконання таких заходів захисту в усіх Договірних Державах;

е) запровадити таке співробітництво між органами Договірних Держав, яке може бути необхідним для досягнення цілей цієї Конвенції.

2. Для цілей цієї Конвенції термін «батьківська відповідальність»

включає повноваження, що впливають з батьківських чи будь-яких аналогічних відносин, які визначають права, обов'язки та представництво стосовно особи чи майна дитини батьків, опікунів або інших законних представників.

Стаття 2

Конвенція застосовується до дітей з моменту їхнього народження до досягнення ними 18 років.

Стаття 3

Заходи, згадані у статті 1, можуть стосуватися, зокрема:

а) набуття, здійснення, припинення чи обмеження батьківської відповідальності, а також її делегування;

б) права опіки, у тому числі права стосовно піклування про особу дитини та, зокрема, право визначити місце проживання дитини, а також права на спілкування, у тому числі право брати дитину на обмежений період у місце інше, ніж звичайне місце проживання дитини;

с) опіки, піклування та аналогічних інститутів;

д) призначення та функцій будь-якої особи чи органу, які відповідають за особу чи майно дитини та які представляють дитину або допомагають їй;

е) влаштування дитини в прийомну сім'ю або в установи опіки і піклування, або забезпечення піклування в установі «кафала» чи в аналогічних установах;

ф) нагляду з боку державного органу за піклуванням за дитиною будь-якою особою, яка несе відповідальність за дитину;

г) управління, збереження або розпорядження майном дитини.

Стаття 4

Конвенція не застосовується до:

а) встановлення або оспорування відносин між батьками і дитиною;

б) рішень про усиновлення, заходів, що передують усиновленню, або скасування чи недійсності усиновлення;

с) імені та прізвища дитини;

д) набуття повної дієздатності;

е) зобов'язань щодо утримання;

ф) довірчої власності чи спадкування;

г) соціального забезпечення;

h) державних заходів загального характеру з питань освіти чи здоров'я;

і) заходів, ужитих внаслідок караних правопорушень, учинених дітьми;

ж) рішень про право притулку та про імміграцію.

РОЗДІЛ II. ЮРИСДИКЦІЯ

Стаття 5

1. Судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини.

2. З урахуванням ст. 7, у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу, юрисдикцію мають органи Держави нового звичайного місця проживання.

Стаття 6

1. Для дітей-біженців та дітей, які внаслідок суспільних негараздів в їхній країні переміщені до інших держав, органи Договірної Держави, на території якої ці діти перебувають у результаті їхнього переміщення, мають юрисдикцію, передбачену в п. 1 ст. 5.

2. Положення попереднього пункту також застосовуються до дітей, чиє звичайне місце проживання не може бути встановлене.

Стаття 7

1. У разі неправомірного переміщення або утримування дитини органи Договірної Держави,

в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення або утримування, зберігають свою юрисдикцію доти, доки дитина не набуде звичайного місця проживання в іншій Державі та

а) кожна особа, установа або інший орган, які мають права опіки, не погодяться з переміщенням або утримуванням або

б) дитина не проживе в такій іншій державі протягом періоду, що становить принаймні один рік після того, як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місцеперебування дитини; не триває розгляд прохання про повернення, поданого в цей період, та дитина прижилася в новому середовищі.

2. Переміщення або утримування дитини вважається неправомірним, якщо:

а) це порушує права опіки, набуті особою, установою чи будь-яким іншим органом, спільно чи окремо, за правом держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення або утримування; та

б) на момент переміщення або утримування такі права фактично здійснювалися, спільно або окремо, чи здійснювалися б, якби не переміщення або утримування.

Права опіки, зазначені вище в підпункті «а», можуть виникати, зокрема, в силу закону або внаслідок судового чи адміністративного рішення або з угоди, яка має юридичну силу згідно з правом тієї Держави.

3. Увесь час, упродовж якого органи, уперше згадані в п. 1, зберігають свою юрисдикцію, органи тієї Договірної Держави, до якої дитину було переміщено або в якій вона утримується, можуть вживати лише таких невідкладних заходів згідно зі ст. 11, які є необхідними для захисту особи чи майна дитини.

Стаття 8

1. Як виняток, якщо орган Договірної Держави, який має юрисдикцію відповідно до ст. 5 або 6, вважає, що орган іншої Договірної Держави здатний краще в конкретному випадку визначити найвищі інтереси дитини, він може або

- звернутися до іншого органу, безпосередньо або за допомогою центрального органу своєї Держави, з проханням здійснити свою юрисдикцію вживати такі заходи захисту, які вважає за необхідні, або
- зупинити розгляд справи та запропонувати сторонам подати таке прохання до органу тієї іншої Держави.

2. Договірними Державами, до органів яких можна звернутися, як це передбачено в попередньому пункті, є

- a) держава, громадянином якої є дитина,
- b) держава, в якій знаходиться майно дитини,
- c) держава, до органів якої подано заяву про розірвання шлюбу або окреме проживання батьків дитини чи про визнання їхнього шлюбу недійсним,
- d) держава, з якою дитина має істотний зв'язок.

3. Відповідні органи можуть обмінюватися думками.

4. Орган, до якого направлено звернення, як це передбачено в п. 1, може здійснювати юрисдикцію замість органу, який має юрисдикцію на підставі ст. 5 або 6, якщо він вважає, що це є в найвищих інтересах дитини.

Стаття 9

1. Якщо органи Договірної Держави, згадані в п. 2 ст. 8, вважають, що в конкретному випадку вони здатні краще визначити найвищі інтереси дитини, вони можуть

- звернутися до компетентного органу Договірної Держави звичайного місця проживання дитини, безпосередньо або за допомогою Центрального органу тієї Держави, з проханням про дозвіл здійснити юрисдикцію вжити заходів захисту, які вони вважають необхідними, або
- запропонувати сторонам подати таке прохання до органу Договірної Держави звичайного місця проживання дитини.

2. Відповідні органи можуть обмінюватися думками.

3. Орган, який ініціював прохання, може здійснювати юрисдикцію замість органу Договірної Держави звичайного місця проживання дитини тільки тоді, якщо останній орган погодився з таким проханням.

Стаття 10

1. Без шкоди для застосування ст. 5–9, органи Договірної Держави, які здійснюють юрисдикцію щодо розгляду заяви про розірвання шлюбу або окреме проживання батьків дитини, яка має звичайне місце проживання в іншій Договірній Державі, або щодо визнання їхнього шлюбу недійсним, можуть, якщо це передбачено законодавством їхньої держави, вжити заходів, спрямованих на захист особи чи майна такої дитини, якщо

a) на момент відкриття провадження у справі один з її батьків має звичайне місце проживання в такій Державі та один з них має батьківську відповідальність стосовно дитини та

b) юрисдикція цих органів вживати таких заходів була прийнята батьками, а також будь-якою іншою особою, яка має батьківську відпо-

відальність стосовно дитини, та є в найвищих інтересах дитини.

2. Передбачена п. 1 юрисдикція вживати заходів для захисту дитини припиняється, як тільки рішення про задоволення або відмову в задоволенні заяви про розірвання шлюбу, окреме проживання або визнання шлюбу недійсним стало остаточним або провадження було закрито з іншої причини.

Стаття 11

1. У будь-якому невідкладному випадку органи будь-якої Договірної Держави, на території якої перебуває дитина або майно, яке належить дитині, мають юрисдикцію вживати будь-яких необхідних заходів захисту.

2. Заходи, ужиті згідно з попереднім пунктом стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання в Договірній Державі, припиняються, як тільки органи, які мають юрисдикцію відповідно до ст. 5–10, вжили заходів, яких потребує ситуація.

3. Заходи, ужиті згідно з п. 1 стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання в не-Договірній Державі, припиняються в кожній Договірній Державі, як тільки заходи, яких потребує ситуація та яких ужили органи іншої держави, були визнані у відповідній Договірній Державі.

Стаття 12

1. З урахуванням ст. 7, органи Договірної Держави, на території якої перебуває дитина або майно, яке належить дитині, мають юрисдикцію вживати заходів тимчасового характеру для захисту особи чи майна дитини, які мають територіальну дію в межах відповідної Держави, наскільки такі заходи є сумісними із заходами, що вже були вжиті органами, які мають юрисдикцію згідно зі ст. 5–10.

2. Заходи, ужиті згідно з попереднім пунктом стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання у Договірній Державі, припиняються, як тільки органи, які мають юрисдикцію згідно зі ст. 5–10, ухвалюють рішення стосовно заходів захисту, яких може потребувати ситуація.

3. Заходи, ужиті згідно з п. 1 стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання в не-Договірній Державі, припиняються в Договірній Державі, в якій заходів було вжито, як тільки заходи, яких потребує ситуація та яких ужили органи іншої держави, були визнані у відповідній Договірній Державі.

Стаття 13

1. Органи Договірної Держави, які мають юрисдикцію згідно зі ст. 5–10 вживати заходів захисту особи чи майна дитини, повинні відмовитись від здійснення цієї юрисдикції, якщо на момент відкриття провадження питання про вжиття відповідних заходів вже було порушено перед органами

іншої Договірної Держави, що мали юрисдикцію згідно зі ст. 5–10 на момент одержання прохання, та досі розглядається.

2. Положення попереднього пункту не застосовуються, якщо органи, до яких спочатку було подано прохання щодо вжиття заходів, відмовились від здійснення юрисдикції.

Стаття 14

Заходи, ужиті на підставі ст. 5–10, залишаються чинними відповідно до встановлених умов, навіть якщо внаслідок зміни обставин була усунена підстава, на якій ґрунтувалася юрисдикція, доки органи, які мають юрисдикцію згідно з Конвенцією, не змінять, замінять або припинять такі заходи.

РОЗДІЛ III.

ПРАВО, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ

Стаття 15

1. Під час здійснення своєї юрисдикції згідно з положеннями Розділу II органи Договірних Держав застосовують своє національне право.

2. Однак, якщо це вимагається для захисту особи чи майна дитини, вони можуть як виняток застосувати або врахувати право іншої Держави, з якою ситуація має істотний зв'язок.

3. Якщо звичайне місце проживання дитини змінюється на іншу Договірну Державу, з моменту такої зміни умови застосування заходів, ужитих у Державі попереднього звичайного місця проживання, визначаються правом такої іншої Держави.

Стаття 16

1. Набуття або припинення батьківської відповідальності в силу закону, без втручання судового або адміністративного органу, визначається правом держави звичайного місця проживання дитини.

2. Набуття або припинення батьківської відповідальності за угодою або одностороннім актом, без втручання судового або адміністративного органу, визначається правом держави звичайного місця проживання дитини на момент набрання законної сили угодою або одностороннім актом.

3. Батьківська відповідальність, яка існує згідно з правом держави звичайного місця проживання дитини, визнається після зміни цього звичайного місця проживання на іншу Державу.

4. Якщо звичайне місце проживання дитини змінюється, набуття батьківської відповідальності в силу закону особою, яка ще не має такої відповідальності, визначається правом держави нового звичайного місця проживання.

Стаття 17

Здійснення батьківської відповідальності визначається правом держави звичайного місця проживання дитини. Якщо звичайне місце

проживання дитини змінюється, то воно визнається правом держави нового звичайного місця проживання.

Стаття 18

Батьківську відповідальність, згадану в ст. 16, може бути припинено або умови її здійснення можуть бути змінені заходами, ужитими згідно з цією Конвенцією.

Стаття 19

1. Дійсність угоди, укладеної між третьою стороною та іншою особою, уповноваженою діяти як законний представник дитини згідно з правом держави, де було укладено угоду, не може оспороватися, а третя сторона не може нести відповідальність на тій підставі, що така інша особа не була уповноважена діяти як законний представник дитини згідно з правом, визначеним положеннями цього Розділу, крім випадків, якщо третя сторона знала або повинна була знати, що батьківська відповідальність визначається останнім правом.

2. Попередній пункт застосовується, тільки якщо угоду було укладено між особами, які перебувають на території однієї й тієї самої Держави.

Стаття 20

Положення цього Розділу застосовуються, навіть якщо правом, визначеним ними, є право не-Договірної Держави.

Стаття 21

1. У цьому Розділі термін «право» означає норми чинного законодавства держави, за винятком колізійних норм.

2. Однак якщо правом, що застосовується відповідно до ст. 16, є право не-Договірної Держави та якщо колізійні норми такої держави визначають право іншої не-Договірної Держави, яка застосовувала б своє право, застосовується право останньої Держави. Якщо ця інша не-Договірна Держава не застосовує власне право, правом, що застосовується, є право, визначене ст. 16.

Стаття 22

У застосуванні права, визначеного положеннями цього Розділу, може бути відмовлено, тільки якщо його застосування явно суперечило б публічному порядку, з урахуванням найвищих інтересів дитини.

РОЗДІЛ IV.

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ

Стаття 23

1. Заходи, ужиті органами Договірної Держави, визнаються в силу закону в усіх інших Договірних Державах.

2. У визнанні, однак, може бути відмовлено:

а) якщо захід було вжито органом, юрисдикція якого не ґрунтувалася на одній з підстав, передбачених у Розділі II;

б) якщо заходу було вжито, за винятком невідкладних випадків, у межах судового або адміністративного провадження, без надання дитині можливості бути заслуханою в порушення основних принципів процедури Держави, в якій було подано прохання;

с) на прохання будь-якої особи, яка стверджує, що захід порушує її батьківську відповідальність, якщо такого заходу було вжито, за винятком невідкладних випадків, без надання такій особі можливості бути заслуханою;

д) якщо таке визнання явно суперечить публічному порядку Держави, в якій було подано прохання, з урахуванням найвищих інтересів дитини;

е) якщо захід є несумісним із заходом, ужитим пізніше в не-Договірній Державі звичайного місця проживання дитини, у разі, якщо останній задовольняє вимоги визнання в Державі, в якій було подано прохання;

ф) якщо недотримано процедури, передбаченої в ст. 33.

Стаття 24

Без шкоди для п. 1 ст. 23 будь-яка зацікавлена особа може звернутися до компетентних органів Договірної Держави з проханням про прийняття рішення щодо визнання або невизнання заходу, ужитого в іншій Договірній Державі. Процедура визначається правом Держави, в якій було подано прохання.

Стаття 25

Орган держави, в якій було подано прохання, зв'язаний фактами, на підставі яких орган держави, в якій було вжито заходу, здійснював свою юрисдикцію.

Стаття 26

1. Якщо заходи, яких ужито в одній Договірній Державі та які є в ній такими, що підлягають виконанню, потребують виконання в іншій Договірній Державі, на прохання зацікавленої сторони вони визнаються такими, що підлягають виконанню або реєстрації з метою виконання в такій іншій Державі відповідно до процедури, визначеної правом останньої Держави.

2. Кожна Договірна Держава застосовує до визнання з метою виконання або реєстрації просту та швидко процедури.

3. У визнанні з метою виконання або реєстрації може бути відмовлено тільки у випадках, визначених у п. 2 ст. 23.

Стаття 27

Без шкоди для такого перегляду, який є необхідним при застосуванні попередніх статей, ужиті заходи не можуть переглядатися по суті.

Стаття 28

Заходи, ужиті в одній Договірній Державі та визнані такими, що підлягають виконанню або реєстрації з метою виконання в іншій Договірній Державі, виконуються в останній Державі так, якби вони були вжиті органами тієї Держави. Виконання відбувається згідно з правом держави, в якій було подано прохання, настільки, наскільки передбачено цим правом, беручи до уваги найвищі інтереси дитини.

РОЗДІЛ V. СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 29

1. Договірна Держава призначає Центральний орган для виконання обов'язків, що покладаються Конвенцією на такі органи.

2. Федеральні держави, держави з більш ніж однією системою права або держави, що мають автономні територіальні одиниці, можуть визначити більш ніж один Центральний орган та визначити територіальний або суб'єктний обсяг їхніх функцій. Якщо держава визначила більш ніж один Центральний орган, вона призначає той Центральний орган, до якого може бути подано будь-яке повідомлення для передачі відповідному Центральному органу в цій державі.

Стаття 30

1. Центральні органи співпрацюють між собою та сприяють співпраці між компетентними органами своїх держав для досягнення цілей Конвенції.

2. У зв'язку із застосуванням цієї Конвенції, вони здійснюють належні кроки для надання інформації про закони та наявні послуги в своїх державах щодо захисту дітей.

Стаття 31

Центральний орган Договірної Держави, безпосередньо або через державні органи чи інші організації, здійснює всі належні кроки для:

а) полегшення звернень та надання допомоги, передбачених ст. 8 і 9 та цим Розділом;

б) сприяння шляхом медіації, примирення або подібних заходів, погоджених рішень щодо захисту особи чи майна дитини у випадках, до яких застосовується ця Конвенція;

с) надання, на прохання компетентного органу іншої Договірної Держави, допомоги у встановленні місцеперебування дитини, якщо є підстави вважати, що дитина може перебувати та потребувати захисту на території запитуваної Держави.

Стаття 32

На прохання, подане разом з обґрунтуванням Центральним органом або іншим компетентним органом будь-якої Договірної Держави, з якою дитина має істотний зв'язок, Центральний орган Договірної Держави, в якій дитина має звичайне місце проживання та перебування, може безпосередньо або через державні органи чи інші організації

а) надати доповідь про становище дитини;

б) звернутися з проханням до компетентного органу своєї Держави враховувати потребу вжиття заходів для захисту особи чи майна дитини.

Стаття 33

1. Якщо орган, що має юрисдикцію згідно зі ст. 5–10, має намір влаштувати дитину в прийомну сім'ю або в установу опіки і піклування або забезпечити піклування в установі «кафала» чи в аналогічній установі, та якщо таке влаштування чи таке забезпечення піклування повинне здійснюватися в іншій Договірній Державі, він повинен спочатку провести консультації з Центральним органом або іншим компетентним органом останньої Держави. З цією метою він передає доповідь про дитину разом з обґрунтуванням запропонованого влаштування або забезпечення піклування.

2. Рішення про влаштування або забезпечення піклування може бути прийнято в запитуючій Державі, тільки якщо Центральний орган або інший компетентний орган Держави, в якій було подано прохання, погодився на влаштування чи забезпечення піклування, з урахуванням найвищих інтересів дитини.

Стаття 34

1. Маючи намір вжити заходів захисту, та якщо цього вимагає становище дитини, компетентні органи згідно з Конвенцією можуть звернутися до будь-якого органу іншої Договірної Держави, який має інформацію, що стосується захисту дитини, з проханням надати цю інформацію.

2. Договірна Держава може заявити, що прохання згідно з п. 1 повинні передаватися її органам лише через її Центральний орган.

Стаття 35

1. Компетентні органи Договірної Держави можуть звернутися з проханням до органів іншої Договірної Держави про надання допомоги у виконанні заходів захисту, ужитих згідно з цією Конвенцією, особливо під час забезпечення ефективного здійснення права на спілкування, а також права на підтримання безпосередніх контактів на постійній основі.

2. Органи Договірної Держави, в якій дитина не має звичайного місця проживання, можуть, на прохання одного з батьків, що проживає в такій

Державі та має бажання одержати або підтримувати спілкування з дитиною, збирати інформацію або докази, а також можуть робити висновки щодо можливості такого з батьків здійснювати право на спілкування з дитиною та про умови, відповідно до яких спілкування повинне здійснюватися. Орган, що здійснює свою юрисдикцію згідно зі ст. 5–10 щодо розгляду заяви про право на спілкування з дитиною, перш ніж прийняти рішення, приймає та розглядає таку інформацію, докази та висновки.

3. Орган, що має юрисдикцію згідно зі ст. 5–10 вирішувати питання про право на спілкування, може відстрочити процедуру, очікуючи результатів прохання, поданого згідно з п. 2, зокрема коли він розглядає заяву про обмеження або припинення прав на спілкування, наданих у державі попереднього звичайного місця проживання дитини.

4. Ніщо в цій статті не перешкоджає органу, що має юрисдикцію згідно зі ст. 5–10, вживати тимчасових заходів, очікуючи на результат прохання, поданого відповідно до п. 2.

Стаття 36

У будь-якому разі, коли дитині загрожує серйозна небезпека, компетентні органи Договірної Держави, в якій було вжито заходів захисту дитини або розглядається така можливість, якщо їм стало відомо про зміну місця проживання дитини або що дитина перебуває в іншій державі, повідомляють органи такої іншої держави про відповідну небезпеку та про заходи, яких було вжито або можливість вжиття яких розглядається.

Стаття 37

Орган не запитує або не передає будь-яку інформацію згідно з цим Розділом, якщо, на його думку, це може наразити на небезпеку дитину або її майно чи створити серйозну загрозу свободі або життю члена сім'ї цієї дитини.

Стаття 38

1. Без шкоди для можливості стягнення розумної платні за надання послуг, Центральні органи та інші державні органи Договірних Держав покривають власні витрати під час застосування положень цього Розділу.

2. Будь-яка Договірна Держава може укласти угоди з однією або декількома іншими Договірними Державами стосовно розподілу стягненої платні.

Стаття 39

Будь-яка Договірна Держава може укласти угоди з однією або декількома іншими Договірними Державами з метою покращення застосування цього Розділу в їхніх взаємовідносинах. Держави, які уклали таку угоду, передають її копію депозитарію Конвенції.

РОЗДІЛ VI.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 40

1. Органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини або Договірної Держави, в якій було вжито заходу захисту, можуть видати особі, яка має батьківську відповідальність, або особі, якій довірено захист дитини або її майна, на її прохання, документ, який засвідчує якість, в якій ця особа може виступати, та повноваження, які на неї покладено.

2. Якість та повноваження, визначені у підтверджуючому документі, вважаються наданими цій особі, за відсутності доказів про інше.

3. Кожна Договірна Держава призначає органи, компетентні складати такий підтверджуючий документ.

Стаття 41

Особисті дані, зібрані або передані згідно з цією Конвенцією, можуть бути використані лише для цілей, для яких вони були зібрані або передані.

Стаття 42

Органи, яким передано інформацію, забезпечують її конфіденційність відповідно до законодавства своїх держав.

Стаття 43

Усі документи, направлені чи одержані згідно з цією Конвенцією, звільняються від легалізації чи будь-якої аналогічної формальності.

Стаття 44

Кожна Договірна Держава може призначити органи, до яких необхідно направляти прохання згідно зі ст. 8, 9 та 33.

Стаття 45

1. Про призначення, згадані у ст. 29 та 44, повідомляється Постійне бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права.

2. Заява, згадана в п. 2 ст. 34, направляється депозитарію Конвенції.

Стаття 46

Договірна Держава, в якій щодо захисту дитини або її майна застосовуються різні системи права або зводи правових норм, не зобов'язана застосовувати норми Конвенції для врегулювання колізій виключно між такими різними системами або зводами правових норм.

Стаття 47

Стосовно Держави, в якій в різних територіальних одиницях застосовуються дві чи більше системи права або зводи правових норм щодо будь-якого питання, врегульованого цією Конвенцією:

1) будь-яке посилання на звичайне місце проживання в цій державі розуміється як посилання на звичайне місце проживання в територіальній одиниці;

2) будь-яке посилання на перебування дитини в цій Державі розуміється як посилання на перебування в територіальній одиниці;

3) будь-яке посилання на місцезнаходження майна дитини в цій Державі розуміється як посилання на місцезнаходження майна дитини в територіальній одиниці;

4) будь-яке посилання на Державу, громадянином якої є дитина, розуміється як посилання на територіальну одиницю, визначену законодавством тієї Держави, або, за відсутності відповідних норм, на територіальну одиницю, з якою дитина має найбільш тісний зв'язок;

5) будь-яке посилання на державу, до органів якої подано заяву про розірвання шлюбу або окреме проживання батьків дитини чи визнання їхнього шлюбу недійсним, розуміється як посилання на територіальну одиницю, до органів якої подано таку заяву;

6) будь-яке посилання на Державу, з якою дитина має істотний зв'язок, розуміється як посилання на територіальну одиницю, з якою дитина має такий зв'язок;

7) будь-яке посилання на Державу, до якої дитину було переміщено або в якій її утримували, розуміється як посилання на відповідну територіальну одиницю, до якої дитину було переміщено або в якій її утримували;

8) будь-яке посилання на організації чи органи такої Держави, інші, ніж Центральні органи, розуміється як посилання на ті органи чи установи, що уповноважені діяти у відповідній територіальній одиниці;

9) будь-яке посилання на право, процедуру або орган Держави, в якій було вжито заходу, розуміється як посилання на право, процедуру або орган територіальної одиниці, у якій було вжито такого заходу;

10) будь-яке посилання на право, процедуру або орган Держави, в якій було подано прохання, розуміється як посилання на право, процедуру або орган територіальної одиниці, в якій вимагається визнання або виконання.

Стаття 48

З метою визначення права, що застосовується згідно з Розділом III стосовно Держави, до складу якої входять дві чи більше територіальні одиниці, кожна з яких має власну систему права або звід правових норм щодо питань, охоплених цією Конвенцією, застосовуються такі правила:

а) якщо існують чинні норми в такій Державі, що визначають, право якої територіальної одиниці застосовується, то застосовується право цієї територіальної одиниці;

б) у разі відсутності таких норм застосовується право відповідної територіальної одиниці, як це визначено в ст. 47.

Стаття 49

З метою визначення права, що застосовується згідно з Розділом III стосовно Держави, яка має дві чи більше систем права або зводів правових норм, що застосовуються до різних категорій осіб стосовно питань, охоплених цією Конвенцією, застосовуються такі норми:

а) якщо існують чинні норми в такій Державі, що визначають, яке з таких прав застосовується, то застосовується таке право;

б) у разі відсутності таких норм, застосовується система права або звід правових норм, з якими дитина має найбільш тісний зв'язок.

Стаття 50

Ця Конвенція не впливає на застосування Конвенції від 25 жовтня 1980 р. про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (995_188) у відносинах між Сторонами обох Конвенцій. Однак ніщо не перешкоджає застосуванню положень цієї Конвенції для цілей повернення дитини, яка була протиправно переміщена або утримувалась, чи для надання права на спілкування.

Стаття 51

У відносинах між Договірними Державами ця Конвенція замінює Конвенцію від 5 жовтня 1961 р. про повноваження органів та право, що застосовується, щодо захисту неповнолітніх, та Конвенцію, що регулює опіку над неповнолітніми, підписану в Гаазі 12 червня 1902 р., без шкоди для визнання заходів, ужитих згідно із зазначеною вище Конвенцією від 5 жовтня 1961 р.

Стаття 52

1. Ця Конвенція не впливає на будь-який міжнародний договір, сторонами якого є Договірні Держави, що містить положення про питання, врегульовані цією Конвенцією, якщо тільки держави, що є сторонами такого документа, не зроблять заяву про протилежне.

2. Ця Конвенція не впливає на можливість однієї або декількох Договірних Держав укласти угоди, які містять положення щодо питань, врегульованих цією Конвенцією, стосовно дітей, що мають звичайне місце проживання в будь-якій Державі — стороні таких угод.

3. Угоди, які укладаються між однією або декількома Договірними Державами з питань, які належать до сфери застосування цієї Конвенції, не впливають на застосування положень цієї Конвенції у відносинах таких держав з іншими Договірними Державами.

4. Попередні пункти також застосовуються до уніфікованих законів, що ґрунтуються на особливих зв'язках регіонального або іншого характеру між відповідними державами.

Стаття 53

1. Ця Конвенція застосовується лише до заходів, ужитих у Державі після того, як Конвенція набрала чинності для цієї Держави.

2. Ця Конвенція застосовується до визнання та виконання заходів, ужитих після набрання нею чинності у відносинах між Державою, в якій заходів було вжито, та Державою, в якій було подано прохання.

Стаття 54

1. Будь-яке повідомлення, надіслане Центральному органу або іншому органу Договірної Держави, складається мовою оригіналу та супроводжується перекладом офіційною мовою чи одною з офіційних мов іншої Держави, або, якщо це неможливо, французькою або англійською мовою.

2. Однак Договірна Держава може, шляхом здійснення застереження відповідно до статті 60, заперечити використання або англійської, або французької мови, але не обох.

Стаття 55

1. Договірна Держава може, відповідно до ст. 60:

а) зберегти юрисдикцію своїх органів вживати заходів, спрямованих на захист майна дитини, що перебуває на її території;

б) залишати за собою право не визнавати будь-які батьківські повноваження або захід настільки, наскільки він є несумісним з будь-яким заходом, ужитим її органами щодо такого майна.

2. Ці застереження можуть бути обмежені щодо певних категорій майна.

Стаття 56

Генеральний секретар Гаазької конференції з міжнародного приватного права періодично скликає Спеціальну комісію з метою огляду практичного виконання цієї Конвенції.

РОЗДІЛ VII. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 57

1. Конвенцію відкрито для підписання Державами, які були членами Гаазької конференції з міжнародного приватного права під час її вісімнадцятої сесії.

2. Вона підлягає ратифікації, прийняттю чи затвердженню, і документи про ратифікацію, прийняття чи затвердження передаються на зберігання Міністерству закордонних справ Королівства Нідерландів, що є депозитарієм Конвенції.

Стаття 58

1. Будь-яка інша Держава може приєднатися до Конвенції після набрання нею чинності відповідно до п. 1 ст. 61.

2. Документ про приєднання передається на зберігання депозитарію.

3. Таке приєднання діє тільки у відносинах між Державою, що приєднується, і тими Договірними Державами, які не висловили заперечення проти її приєднання протягом шести місяців після одержання повідомлення, зазначеного у пп. б ст. 63. Таке заперечення також може бути заявлене Державами під час ратифікації, прийняття чи затвердження Конвенції після приєднання. Депозитарію повідомляють про будь-яке таке заперечення.

Стаття 59

1. Якщо Держава має дві чи більше територіальні одиниці, в яких застосовуються різні системи права щодо питань, охоплених цією Конвенцією, то вона може під час підписання, ратифікації, прийняття, затвердження чи приєднання заявити, що Конвенція поширюється на всі її територіальні одиниці або тільки на одну чи декілька з них, або може змінити цю заяву шляхом направлення іншої заяви в будь-який час.

2. Будь-яка така заява повідомляється депозитарію і в ній чітко зазначаються територіальні одиниці, до яких застосовується Конвенція.

3. Якщо Держава не робить заяви згідно з цією статтею, Конвенція поширюватиметься на всі територіальні одиниці такої Держави.

Стаття 60

1. Будь-яка Держава може, не пізніше моменту ратифікації, прийняття, затвердження чи приєднання, або під час подання заяви згідно зі ст. 59, зробити одне чи обидва застереження, передбачені в п. 2 ст. 54 та ст. 55. Жодне інше застереження не допускається.

2. Будь-яка Держава може в будь-який час відкликати застереження, яке вона зробила. Про відкликання повідомляється депозитарій.

3. Застереження втрачає чинність у перший день третього календарного місяця після повідомлення, згаданого у попередньому пункті.

Стаття 61

1. Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає по закінченню трьох місяців після передачі на зберігання третього документа про ратифікацію, прийняття чи затвердження, згаданого у ст. 43.

2. Після цього Конвенція набирає чинності:

а) для кожної Держави, що ратифікує, приймає чи затверджує її пізніше, в перший день місяця, що настає по закінченню трьох місяців після передачі на зберігання її документа про ратифікацію, прийняття, затвердження чи приєднання;

б) для кожної Держави, що приєднується, в перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців по закінченню періоду в шість місяців, передбаченого в п. 3 ст. 58;

в) для територіальної одиниці, на яку поширюється дія Конвенції відповідно до ст. 59, у перший день місяця, що настає по закінченню трьох місяців після повідомлення, згаданого у цій статті.

Стаття 62

1. Будь-яка Держава — сторона Конвенції може денонсувати її шляхом повідомлення у письмовій формі, адресованого депозитарію. Денонсація може бути обмежена певною територіальною одиницею, на яку поширюється Конвенція.

2. Денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає по закінченню дванадцяти місяців після одержання повідомлення депозитарієм. Якщо в повідомленні визначено більш тривалий період для набрання денонсацією чинності, то денонсація набирає чинності після закінчення вказаного періоду.

Стаття 63

Депозитарій повідомляє Державам — членам Гаазької конференції з міжнародного приватного права та Державам, які приєдналися відповідно до ст. 58, про таке:

а) підписання, ратифікацію, прийняття та затвердження, згадані у ст. 57;

б) приєднання та заперечення проти приєднання, згадані у ст. 58;

в) дату набрання чинності Конвенцією відповідно до ст. 61;

д) заяви, згадані в п. 2 ст. 34 та 59;

е) угоди, згадані у ст. 39;

ф) застереження, згадані в п. 2 ст. 54 та 55, та відкликання, згадані в п. 2 ст. 60;

г) денонсації, згадані у ст. 62.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином уповноважені, підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Гаазі 19 жовтня 1996 р. англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який буде передано на зберігання до архівів уряду Королівства Нідерландів, та його засвідчену копію буде надіслано дипломатичними каналами кожній Державі — члену Гаазької конференції з міжнародного приватного права на час її вісімнадцятої сесії.

Документ підготовлено Відділом баз даних НПД УКС ВР.

Публікації документа:

Офіційний вісник України від 18.10.2006 р. — 2006, № 40 (ОВ № 17(2008), ст. 479), стор. 25, ст. 2659.

Відомості Верховної Ради України від 14.03.2008 р. — 2008, № 11, стор. 328.

Директива¹ ОБМІН ІНФОРМАЦІЄЮ В ДЕПАРТАМЕНТІ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТИ (ДДО)

Назва підрозділу: **загальна інструкція
Служби у справах молоді**

Діяльність/процес: **комунікація**

Набирає чинності: **1 січня 2008 р.**

Версія і дата: **V.1 — 21.12.2007**

Дата апробації: **21.12.2007**

Відповідальний за директиву: **Фредерік
Вітвер, генеральний секретар ДДО**

**ЗАКОНОДАВЧІ
ЗАСАДИ**

I. РАМКОВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Завдання

1.1. Визначити принципи комунікації та передачі інформації стосовно дітей і/або учнів між підрозділами ДДО.

1.2. Нагадати про принципи службової таємниці, професійної таємниці та розкриття таємниць іншим професіоналам.

1.3. Реалізувати поняття відкриття професійної таємниці в ДДО.

2. Сфера застосування

Генеральна дирекція, керівництво відділів, служби ДДО.

3. Законодавча база та експертні висновки

- Закон «Про державну інформацію та доступ до документів», ст. 26 (А 2 08).
- Загальний (комплексний) закон про персонал адміністрації кантону та державних закладів охорони здоров'я, ст. 9А (В 5 05).
- Закон про державну освіту, ст. 120 А (С 1 10).
- Закон про Службу в справах молоді, ст. 7 (J 6 05).
- Закон про здоров'я, ст. 88 (К1 03).
- Експертний висновок професора Тієрі Танкерель, липень 2006 р.

Примітка: З метою спрощення читання цієї Директиви терміни, які

позначають посади, повноваження чи обов'язки (директори, керівники служб, співробітники), хоча й вживаються в чоловічому роді, стосуються як жінок, так і чоловіків.

II. ОПИСОВА ЧАСТИНА

1. Основні положення

На підставі ст. 9А закону «Про персонал адміністрацій кантону» і 120А закону «Про державну освіту», для всіх працівників державних закладів діє принцип службової таємниці, який поширюється на всю інформацію, яка стає їм відомою під час виконання посадових обов'язків у обсязі, передбаченому законом «Про державну інформацію та доступ до документів».

Вищезгаданий закон одним із принципів визначає, що всі без винятку особи мають доступ до документів та інформації, якими володіють інституції (документи, повідомлення, рапорти, дослідження, затверджені протоколи, статистика, кореспонденція, директиви, експертні висновки). Проте ст. 26 цього закону визначає також винятки в комунікації (письмовій та усній). У першу чергу принцип доступу до інформації не поширюється на:

- документи та інформацію, що можуть завдати шкоди в приватній чи сімейній сфері,
- документи та інформацію, що можуть розкрити дані стосовно стану здоров'я особи,
- документи та інформацію, що містять ознаки академічної

Республіка
і кантон Женеви

Загальна
канцелярія

Переклад
здійснений БО
«Український Центр
Порозуміння»
в межах україно-
швейцарського
проекту «Стратегія
міліції щодо
попередження
правопорушень
серед дітей та
молоді. Фаза ІІІ»

¹ ВАЖЛИВО: всі НДО (недержавні організації) підпорядковуються Департаменту державної освіти (Міністерство освіти) і контролюються, моніторяться та оцінюються державними службами. З цієї причини всі НДО перебувають у віданні державних служб, а отже, ця Директива також стосується їхньої діяльності.

успішності, дисциплінарних чи судових заходів, або інших чутливих особистих даних.

2. Розуміння службової таємниці

Тим не менше, службова таємниця не є абсолютною; насправді таємниця стосується лише діяльності тих служб, працівники яких були ознайомлені з тим, що, з огляду на їхні обов'язки, інформація, яка буде обговорюватися, є відомою лише обмеженому колу осіб.

Разом із цим, поняття службової таємниці може застосовуватися навіть у межах однієї адміністративної одиниці.

3. Поняття розкриття таємниці

Розкриття таємниці дозволяє державним службовцям обмінюватися інформацією з колегами, що працюють над тим самим завданням у тій самій ситуації. З огляду на це, службової таємниці не існує між колегами одного адміністративного підрозділу та їхніми начальниками.

Відтак, без проведення попереднього спеціального аналізу з приводу того, чи виправдано поширювати цю інформацію, вона може вільно циркулювати між колегами, якщо ці дані є необхідними для виконання завдання кожного з фахівців.

Для прикладу, якщо йдеться про підозру в недбалому ставленні або завдання фізичної чи психологічної шкоди, небезпеку для життя (аутоагресивні дії чи хронічні захворювання), усі працівники Департаменту державної освіти (підпорядкованого Міністерству освіти Женеві), тобто вчителі з будь-якої школи, соціокультурні аніматори, соціальні працівники зі Служби захисту дітей, шкільні медсестри та інші фахівці, безпосередньо залучені до цієї ситуації, у такому разі вважаються єдиною адміністративною одиницею. Отже, із самого початку потрібно визначити коло фахівців, які безпосередньо залучені до вирішення цієї ситуації та матимуть доступ до всієї корисної інформації про цю справу. У цьому разі обмін інформацією можливий/дозволений між такими службами:

- Служба для молоді (у тому числі: Служба з оцінки умов проживання², інтернатні заклади, Служба здоров'я молоді³, Медико-педагогічна служба⁴, Служби денного догляду

для неповнолітніх із фізичними чи психічними вадами, Служба захисту неповнолітніх);

- початкові школи, середні школи, центри професійної орієнтації, приватні заклади освіти.

Втім, важливо пам'ятати, що інформація, яка циркулює, повинна бути **необхідною** партнерам для **виконання їхніх завдань стосовно дитини/учня, що відповідають її/його інтересам.**

4. Професійна таємниця

Певні співробітники адміністрації кантону підпадають під дію принципу подвійної таємниці: службової та професійної. Для прикладу, коли лікар надає медичне обслуговування (терапевтичне чи *профілактичне*) дітям чи молоді, він підпадає під дію як службової, так і професійної (медичної) таємниці.

Особи, що залучені до надання послуг разом із лікарем та перебувають під його керівництвом (медична сестра, санітар, дієтолог, спеціаліст з аудіології та офтальмології, психолог, логопед, фахівець із психомоторики, адміністративний персонал), такою ж мірою підпадають під дію принципу професійної таємниці.

Ці особи не можуть розголосити медичну таємницю нікому іншому, окрім медичної команди. За межами цієї ситуації для того, щоб видати довідку, лікар чи його помічник повинні отримати дозвіл на розголошення медичної таємниці від неповнолітнього пацієнта (чи від його опікуна у разі недієздатності) чи від компетентного органу нагляду і контролю. За необхідності він передасть лише інформацію, потрібну для догляду за молоддю особою.

Для прикладу:

- 1) медичне лікування;
- 2) педагогіко-психіатричне оцінювання;
- 3) логопедичний супровід.

Слід зазначити, що лікар або його помічник, які безпосередньо ведуть справу, можуть надавати відповіді на запити, не розкриваючи інформації як щодо лікування, так і, певна річ, щодо його змісту.

Проте потрібно підкреслити, що дія принципу професійної таємниці не поширюється на соціальних працівників чи соціальних педагогів.

² У Женеві це спеціальна служба, яка оцінює умови проживання неповнолітнього за межами сім'ї; наприклад, прийомна сім'я, родичі, вчитель тощо. — Прим. перекл.

³ Шкільні медсестри, консультанти зі здорового способу життя та статевого виховання тощо. — Прим. перекл.

⁴ Служба, що надає всі види спеціальної освіти та психологічну підтримку будь-якому неповнолітньому. — Прим. перекл.

ДИРЕКТИВА ЩОДО МЕДІАЦІЇ В ЮВЕНАЛЬНОМУ СУДІ ЖЕНЕВИ

ЗАКОНОДАВЧІ
ЗАСАДИ

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Предмет

Директива визначає межі та умови застосування медіації, передбаченої ст. 8 та 21 Кримінального кодексу для неповнолітніх (ККН) кантону Женева.

Стаття 2. Визначення

Медіація в ювенальному суді — це процес, у якому суддя (надалі — Суддя) призначає кваліфіковану, незалежну особу — медіатора¹ (надалі — Медіатор) для проведення бесіди між одним чи кількома потерпілими та одним чи кількома правопорушниками, із яких хоча б один є неповнолітнім (надалі — Учасники) з метою пошуку спільного рішення в ситуації, що виникла після конфлікту, який класифікується як кримінальний злочин.

Стаття 3. Медіатор

1. Для того щоб проводити медіацію в кримінальних справах за участю неповнолітніх, Медіатор повинен бути внесеним до списку медіаторів, скласти присягу в Державній Раді та спеціалізуватися на медіації в кримінальних справах *для неповнолітніх*². Він зобов'язується дотримуватись деонтологічних правил, що відповідають його функціям, особливо неупередженості, нейтральності, конфіденційності (ст. 156 та наступні статті закону «Про організацію судів Женеви»).

2. Окрім цього, Медіатор матиме перевагу за наявності:

- освіти, отриманої у визнаному навчальному закладі, та сертифікату з медіації;
- знання кримінального права щодо неповнолітніх;
- професійного досвіду та фахових навичок із супроводу неповнолітніх.

¹ Стосується як жінок, так і чоловіків.

² На даний момент такої спеціалізації не існує. Вона буде впроваджена повідомленням Комісії на основі медіації в цивільних та кримінальних справах.

3. Медіатори, які відповідають необхідним вимогам, можуть подати заявку на внесення до списку, створеного з цією метою ювенальним судом. Такий список апеляції не підлягає.

II. ВЗАЄМОДІЯ З ЮВЕНАЛЬНИМ СУДОМ

Стаття 4. Основні положення

1. Процедура медіації може бути розпочата Суддею на всіх стадіях кримінального процесу: або на початку досудового слідства, або під час слідства, або у фазі судового розгляду.

2. Медіація тимчасово призупиняє кримінальний процес.

Стаття 5. Критерії передачі справ

1. Суддя може використати медіацію, якщо дотримано таких умов:

- ідентифіковано особу потерпілого чи жертви;
- визначено злочинні дії;
- правопорушник повністю визнає свої злочинні дії;
- немає необхідності вживати заходів безпеки (охорони) або органи влади вже призначили відповідні заходи і
- не виконуються умови, визначені ст. 21 Кримінального кодексу для неповнолітніх.

2. Перед тим як скерувати справу на медіацію, Суддя може попросити Медіатора висловити свою думку з цього приводу.

Стаття 6. Інформація Учасникам

1. Після того як Суддя вирішує, що медіація може бути проведена, він письмово повідомляє про це Учасників і, якщо вони неповнолітні, їхніх законних представників.

2. Далі Медіатор інформує Учасників і, якщо вони неповнолітні, їхніх законних представників про їхні права, пов'язані із цим процесом, про

Ця Директива застосовується за аналогією в суді для дітей при Службі захисту дітей

Переклад здійснений БО «Український Центр Порозуміння» в межах україно-швейцарського проекту «Стратегія міліції щодо попередження правопорушень серед дітей та молоді. Фаза III»

добровільність медіації, її особливості, а також можливі наслідки для провадження кримінального процесу.

Стаття 7. Передача матеріалів справи

1. Офіційно процедура медіації розпочинається з моменту передачі копії матеріалів кримінальної справи Медіатору. Матеріали слідства повертаються до суду після завершення медіації, незалежно від її результатів.

2. Суддя надає Медіатору розумні строки, від одного до трьох місяців, для проведення медіації, враховуючи специфіку ситуації, особливо природу правопорушення та особистий стан Учасників. Термін може бути продовжений Суддею на підставі обґрунтованого прохання Медіатора.

3. Протягом всієї процедури Суддя залишається головним у кримінальній справі. У будь-який момент він може поцікавитись, на якому етапі перебуває процедура проведення медіації.

Стаття 8. Стосунки між судом та Медіаторами

1. Плануються щорічні зустрічі з метою інформування про застосування та розвиток медіації для неповнолітніх у Женеві.

2. Медіатори діють у межах ювенального суду, регулярно зустрічаючись, особливо з метою розробки спільних практик.

III. ПРОЦЕС МЕДІАЦІЇ

Стаття 9. Попередня зустріч

1. Зазвичай при першій зустрічі Медіатор окремо спілкується з кожною зі сторін, а якщо це неповнолітні — із їхніми законними представниками, для того, щоб встановити особистий контакт, що дозволить визначити та прояснити хід проведення медіації.

2. Медіатор робить все можливе для того, щоб медіація відбулася. Для цього, зокрема, він може запросити значущих людей, які не були безпосередньо залучені до кримінальної ситуації.

3. У разі, якщо учасників багато, для досягнення тих самих цілей може застосовуватися групова бесіда.

Стаття 10. Проведення медіації

1. Медіація проводиться шляхом активного пошуку можливих рішень за допомогою переговорів за участю всіх сторін, особливо тих, які перебувають у спорі.

2. Сеанси медіації відбуваються «за закритими дверима» у місці, вибраному Медіатором.

3. Кожний Учасник (якщо це неповнолітній — то і його законний представник) має право завершити процес медіації. Медіатор повинен бути попереджений про це письмово або під час переговорів.

4. Так само Медіатор може перервати процес у будь-який момент із поважних причин.

Стаття 11. Допомога (підтримка, сприяння)

1. Під час попередніх зустрічей, які відбуваються перед медіацією, Учасники, за бажанням, можуть користуватися допомогою довіреної особи чи свого адвоката (захисника інтересів).

2. Участь цих та інших осіб повинна бути узгоджена на початку процедури.

Стаття 12. Результати медіації

1. Якщо медіація завершується укладенням угоди, таку угоду підписує кожен Учасник, а якщо це неповнолітні — то і їхні законні представники.

2. Якщо після правопорушення було подано заяву, то позивач, або, якщо це неповнолітній — його законні представники, можуть звернутися до Судді через посередництво Медіатора, щоб відкликати заяву.

3. Якщо медіація не може бути завершена, то Медіатор повідомляє про це Суддю.

Стаття 13. Повідомлення Судді

Медіатор регулярно надсилає Судді письмові звіти про зрушення в процесі проведення медіації.

Стаття 14. Виконання угоди

1. Учасники є відповідальними за виконання підписаної ними угоди у встановлені терміни.

2. Тим не менше, Медіатор перевіряє виконання угоди перед тим, як надати звіт Судді.

3. Після отримання медіаційної угоди Суддя завершує процедуру.

Стаття 15. Безоплатність процедури

Процедура медіації є безоплатною для Учасників.

Стаття 16. Гонорар Медіатора

Гонорари Медіаторам сплачуються ювенальним судом на основі детально розписаної діяльності, за тарифами правової допомоги³.

³ Кошти виділяються зі спеціального фонду, що оплачує роботу державних юристів. — *Прим. перекл.*

ПОБУДОВА ПРАКТИКИ

ДОРОЖНЯ КАРТА ПОБУДОВИ БЕЗПЕЧНОЇ ГРОМАДИ: ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

У грудні 2010 р. вийшла з друку «Дорожня карта побудови безпечної громади: попередження правопорушень серед дітей та молоді». Видання покликане допомогти знайти шлях побудови гармонійних стосунків у громаді. Це практичне керівництво до дії для тих, хто шукає ефективних способів попередження протиправної поведінки і оздоровлення стосунків у громаді в цілому.

В основу посібника покладено Трирівневу модель профілактики правопорушень серед дітей та молоді¹ — комплексну систему, яка на рівні громади об'єднує зусилля органів місцевої влади та самоуправління, правоохоронних органів, соціальних служб, освітніх закладів та громадських організацій задля ефективного попередження та реагування на порушення закону та суспільного порядку в громаді, виховання молоді в дусі поваги до загальнолюдських цінностей та прав людини.

Міжвідомчі комісії та ради, що опікуються питаннями підліткової злочинності, рекомендують органам влади сприяти профілактичній роботі з дітьми, молоддю та їхнім оточенням та залучати місцеві ресурси. Відтак, у березні 2011 р. депутати

¹ Трирівнева модель профілактики підліткової злочинності була розроблена експертами: БО «Український Центр Порозуміння», Навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби Національної академії внутрішніх справ, Інституту проблем наркоманії та наркозлочинності за участю фахівців: Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Національної академії прокуратури України, представників інших міністерств і відомств.

Календар поетапного впровадження Трирівневої моделі профілактики правопорушень серед дітей та молоді

		Суб'єкти впровадження моделі, їхні завдання та відповідальність			
		Органи місцевого самоврядування та державні соціальні служби	Правова система (суд, міліція, прокуратура)	Центр відносин практики у громаді (ЦВГП)	Навчальні заклади, Школи
I етап	Приняття рішення про впровадження Моделі	Затвердження програм намісничому рівні, забезпечення функціонування Моделі	Інформаційний ЦВГП про виклади, правопорушення, інформаційна громада про поєднані ЦВГП	Інформування про адміністративні програми, координація співпраці та діяльності Моделі, застосування юридичних практик, навчальні файли	Застосування юридичних практик у школах, проведення тренінгів для вчителів
	Криза 1	1. Аналіз рівня злочинності та ефективності у громаді 2. Рішення про впровадження Моделі			
	Криза 2	3. Створення координаційної ради регіональної профілактики правопорушень 4. Презентаційний семінар з представленням та обговоренням Моделі 5. Розробка та обговорення місцевих програм профілактики 6. Розгляд та прийняття програми			
II етап	Організаційно-адміністративне забезпечення та навчання фахівців	Забезпечення центрів навчання практик у громаді, навчання фахівців та координація співпраці	Навчання (КМСП)	Навчання (КМСП)	Навчання (КМСП)
	Криза 2	1. Консультації з громадами, відшкодування та управління створенням Центру кваліфікації практик у громаді	Навчання (КМСП)	Навчання (КМСП)	Навчання (КМСП)
	Криза 3	2. Навчання медіаторів - ведучих програм відносин правосуддя 3. Навчання медіаторів - ведучих програм відносин правосуддя	Навчання (КМСП)	Навчання (КМСП)	Навчання (КМСП)
III етап	Перегляд досягнутих результатів та планування подальшого кроку	Щорічні зустрічі з оцінкою та плануванням функціонування Моделі в громаді	Збір статистики, Інформаційна Координаційна рада про стан злочинності	Функціонування ЦВГП у проведенні відносин практики	Функціонування ЦВГП
	Криза 3	3. Нагляд за виконанням програми	Збір статистики, Інформаційна Координаційна рада про стан злочинності	Функціонування ЦВГП у проведенні відносин практики	Функціонування ЦВГП
	Криза 3	4. Нагляд за виконанням програми	Збір статистики, Інформаційна Координаційна рада про стан злочинності	Функціонування ЦВГП у проведенні відносин практики	Функціонування ЦВГП

Івано-Франківської райради ухвалили регіональну цільову програму профілактики злочинності, розраховану на чотири роки, яка враховує ці рекомендації і пропонує застосовувати елементи Трирівневої моделі (медіацію, створення шкільних служб порозуміння) на місцевому рівні. «Дорожня карта» — готовий інструмент для впровадження програми з попередження правопорушень серед дітей. У ній враховано всі етапи роботи такої програми — від планування до способів впровадження і ресурсів.

Окрім того, «Дорожня карта» — це гнучкий універсальний інструмент, який можна пристосовувати до потреб і ресурсів кожної конкретної громади, адже структура взаємодії ключових учасників та план діяльності дозволяють впроваджувати як комплексно всю Моделю (за наявності ресурсів у громаді), так і окремі її елементи, не втрачаючи при цьому ефективності.

Видання покроково описує етапи роботи з упровадження Моделі. Задля зручності до нього додано календар поетапного впровадження та карту-схему взаємодії суб'єктів Трирівневої моделі профілактики правопорушень серед дітей та молоді.

Окрім того, до «Дорожньої карти» додається диск із корисними ресурсами, до якого увійшли:

Презентаційні матеріали

- Презентаційний фільм «Зцілення правосуддям»
- Презентаційний фільм «Відновні підходи у профілактиці правопорушень: співпраця міліції та громади»

- Навчальний фільм для шкільних служб порозуміння

Довідкові матеріали

- Брошура «Регіональна модель профілактики підліткової злочинності: досвід упровадження. За матеріалами практичної роботи у громадах України»
- Посібник «Стратегії забезпечення життєздатності відновних практик: механізми співпраці правової системи та громади заради суспільної безпеки»
- Посібник «Шкільна служба розв'язання конфліктів: досвід упровадження»

Робочі матеріали

- Шаблон для розробки бюджету місцевої програми попередження правопорушень серед дітей та молоді

Ознайомитись із «Дорожньою картою» та завантажити додатки й матеріали, які увійшли до диска, можна на сайті «Співпраця міліції та громади задля безпеки» (<http://bezpeka.org.ua>).

Видання здійснене в межах проекту «Стратегія міліції щодо попередження правопорушень серед дітей та молоді. Фаза III» (2010–2012 рр.) і є узагальненням напрацювань попередніх фаз проекту (дізнатись більше про проект можна на сайті <http://bezpeka.org.ua>).

НАСИЛЬСТВО В СІМ'І*: ЧИМ МОЖЕ ДОПОМОГТИ ВІДНОВНИЙ ПІДХІД?

В одному з регіонів України було проведено медіацію в сімейному конфлікті (насильство між батьками та дітьми). Незважаючи на те, що медіація відбувалася за всіма правилами та сторони навіть дійшли згоди, все ж ситуація не була вирішена і конфлікт триває. Під час інтерв'ю учасниця медіації зазначила, що загалом процедура їй сподобалась, але жодна зі сторін не була щирою, багато чого залишилося невисловленим, і з'явилося більше питань, аніж відповідей. Розмова ж із медіатором, який вів справу, спонукала до детальнішого аналізу застосування відновних практик у випадках домашнього насильства.

За даними мета-дослідження, проведеного Радою Європи, кожна четверта жінка пережила ситуацію насильства в сім'ї і приблизно 6–10 % жінок щорічно потерпають від домашнього насильства. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає це поняття як *«будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю»*.

За даними МВС України, у 2010 р. було зареєстровано понад 82 000 скарг на насильство в сім'ї, із них 74 000 заяв — від жінок, і 8000 — від чоловіків. Такий високий рівень офіційних даних дає підстави вважати, що реальна ситуація складніша, адже

переважно рапортуються лише такі випадки фізичного насильства, які закінчуються травмами потерпілої сторони.

На сьогодні розроблено чимало підходів до вирішення проблеми домашнього насильства. Деякі з них зосереджені на соціальних гендерних стереотипах та профілактичних програмах. Згідно з іншими, всі втручання повинні зосереджуватися на захисті та зціленні жертви. За іншими ж підходами працювати потрібно із насильниками, аби змінити їхню поведінку. Незважаючи на таку різноманітність методів, мало які видаються ефективними. Багато фахівців у даній сфері переконані, що для найбільшої ефективності в таких ситуаціях необхідно використовувати міждисциплінарний підхід. У зв'язку з цим для роботи з випадками домашнього насильства почали застосовуватися навіть ті практики, які першопочатково не були призначені для цього, у тому числі й відновне правосуддя.

ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ ТА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Застосування відновного правосуддя у разі домашнього насильства — непроста задача. Передусім тому, що насильство в сім'ї має свої особливості порівняно з іншими правопорушеннями. У 1979 р. американська вчена Ленор Уокер на підставі польових досліджень висунула теорію, що домашнє насильство відбувається циклічно. Ця теорія пояснює,

Наталія ПИЛИПІВ,
координатор із моніторингу та оцінки проектів, БО «Український Центр Порозуміння»

* Хоча поняття «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї» мають певні відмінності, все ж у даній статті вони використовуватимуться як взаємозамінні поняття.

чому поведінка осіб, які перебувають у насильницьких стосунках, може так різко мінятися протягом певного часу. На думку дослідниці, коло насильства має три основні стадії: фаза напруження, вибух та «медовий місяць». На першій стадії між насильником та жертвою виникають постійні дрібні конфлікти, зростає незадоволення, насильник постійно скаржиться та погрожує жертві. Пізніше настає фаза вибуху — пік агресивної поведінки, власне конфлікт, найчастіше із застосуванням фізичної сили. Ця стадія є найкоротшою в часі, але призводить до найсерйозніших наслідків. Після цього настає фаза «медового місяця» — насильник поводиться надзвичайно уважно та терпляче, просить вибачення за свої вчинки, обіцяє, що більше такого не повториться. Це викликає у жертви амбівалентні (змішані) почуття, знижує рівень впевненості в собі, відчуття реальності. На цій стадії жертви схильні применшувати конфлікт, який відбувся, та часто приймають рішення залишитися у цих стосунках. Рис. 1 добре ілюструє зазначені стадії.

Слід згадати, що не у всіх випадках домашнього насильства можна чітко визначити всі стадії. У деяких сім'ях перша чи третя фази тривають роками, в інших — кілька днів. Однак це коло дає можливість зрозуміти особливості домашнього насильства як явища.

Приймаючи рішення про застосування відновних практик у випадках насильства в сім'ї, необхідно проаналізувати кілька аспектів. По-перше, насильницькі відносини часто виникають між людьми, які перебувають у близьких, інтимних, особистісних стосунках (наприклад, подружжя, батьки — діти тощо). Такий характер стосунків нерідко призводить до того, що визначити потерпілу сторону та насильника

вкрай складно, тому що ескалація конфлікту є тривалою в часі і зазвичай сторони конфлікту «міняються ролями»: вербальне чи психологічне насильство одного призводить до фізичного насильства іншого. По-друге, у сімейних конфліктах часто неможливо гарантувати безпеку учасників, адже сторони і далі мешкають разом. Саме тому в таких стосунках часто потрібне кризове негайне втручання і постійний захист для того, щоб гарантувати безпеку потерпілих. По-третє, такі стосунки здебільшого означають дисбаланс сили між потерпілим та насильником. Насамкінець, домашнє насильство — це тривалий злочин, що міцно вкорінений у самих стосунках, способі мислення та поведінці насильника, тому необхідне розгорнуте та комплексне втручання для того, щоб відбулися зміни та зцілення обох сторін. З цієї причини навряд чи можна вважати, що одноразове втручання (медіація чи сімейна групова нарада) можуть докорінно змінити ситуацію.

Такі характеристики домашнього насильства часто є перешкодою до застосування програм відновного правосуддя. Для прикладу, відновний підхід неприпустимий, якщо від самого початку існує значний дисбаланс сили, недостатньо часу і безпека учасників не може бути гарантованою. Ці обмеження призводять до того, що відновні програми **не можуть бути єдиними методами** роботи в ситуації домашнього насильства.

Одна з учасниць медіації у випадку сімейного насильства, що призвело до відкриття кримінальної справи, зазначає:

«На медіації мене було очень приятно. Я просто, как говорится, излагала свою душу. Мне надо было, наверно, просто выплеснуть вот этот мой крик души. И я действительно отдохнула душой! Но цель какая? Я почему-то все равно остаюсь при своем корыте. Я просто уже чуть остыла. И приняла это как удар судьбы, потому что наша ситуация никак не разрешилась».

Цитата демонструє, що відновні програми є інструментами, корисними у будь-якому конфлікті, в тому числі й сімейному, адже дозволяють висловити свої емоції у безпечному середовищі. Проте більшість фахівців

Рис. 1. Коло насильства

вважають, що власне медіації зазвичай буває недостатньо для повноцінної роботи із випадком насильства в сім'ї. Потрібно вибирати або інший метод — сімейну групову нараду, коло (про що йтиметься трохи далі), або ж доповнювати медіацію іншими формами — кризовим втручанням, консультаванням, груповою роботою.

Для прикладу, Греція є чи не єдиною країною в Європі, де застосування кримінальної медіації у таких випадках закріплене законодавством (Акт щодо протидії домашньому насильству, 2006 р.). Відповідно до нього, медіація застосовується лише у випадках домашнього насильства, які кваліфікуються як місдімінор (злочин, що межує з адміністративним правопорушенням), і не застосовується у випадках, що класифікуються як кримінальні злочини. Для того щоб розпочати процедуру медіації, потрібна згода обох сторін. Насильник повинен виявити готовність припинити будь-які подальші акти віктимізації, відвідувати терапевтичні консультаційні програми, відшкодувати/відновити будь-яку шкоду, завдану потерпілій стороні. Медіація проводиться прокурором, який окремо визначений у кожному регіоні країни. Якщо дотримані всі зазначені умови, то прокурор знімає обвинувачення та закриває кримінальну справу. Якщо будь-яка із цих умов порушена протягом трьох наступних років, то відновлюється судовий розгляд кримінальної справи так, ніби медіація ніколи і не проводилася. Не дозволяється повторне проведення медіації в тій самій справі.

Незважаючи на те, що у Греції медіація у випадках домашнього насильства закріплена законом, усього лише декілька справ були передані на медіацію. Чимало організацій (соціальних, феміністичних) виступають за те, щоб у випадках домашнього насильства ставити на перше місце інтереси жертви, а не збереження сім'ї. Окрім цього, грецькі дослідники вважають, що мало справ було передано і тому, що люди не довіряють правовій системі, у межах якої і проводиться медіація.

Отож, як показує грецький досвід, проводити медіацію у таких випадках складно та

неефективно. Водночас відновний підхід може запропонувати кілька унікальних інструментів для того, щоб подолати проблему домашнього насильства в громадах.

Так, кола зцілення можуть бути організовані для потерпілих, щоб їх зміцнити, допомогти відновитися, побудувати безпечне середовище для них та уникнути ревіктимізації. Такі кола зцілення та підтримки можуть бути організовані як для однієї жертви, так і для групи постраждалих.

Схожим чином кола підтримки та відповідальності можуть бути організовані для правопорушників, щоб допомогти їм визнати проблему, знайти відповідні послуги в громаді (управління гнівом, реабілітація тощо), прийняти відповідальність за свої вчинки та підтримувати її за допомогою соціального контролю.

Насамкінець, кола можуть бути організовані для громади, у якій виникають випадки домашнього насильства. Темати для таких кіл можуть бути: спільні цінності, підвищення рівня обізнаності про проблему, послуги для потерпілих та насильників, шляхи допомоги постраждалим та багато інших. Такі широкі кола в громаді можуть відігравати важливу роль у профілактиці насильства в сім'ї.

Останнім часом проблемі домашнього насильства приділяється все більше уваги, що стимулює пошуки нових методів втручання. Хоча відновні програми не були розроблені як специфічний метод реагування на такі ситуації, все ж вони можуть бути успішно застосовані, якщо достатньо уваги приділяється аналізу особливостей ситуації. Фахівці вважають, що найефективніше у випадках насильства в сім'ї використовувати не медіацію, а кола чи сімейні групові наради, адже ці відновні програми дозволяють не лише вирішити конфлікт, а й здійснити певну профілактичну роботу, створюючи своєрідну мережу підтримки для потерпілих та правопорушників.

*Запитання та коментарі вітаються:
nataliya@uccg.org.ua*

КОЛО ПРАКТИКУЮЧИХ МЕДІАТОРІВ В УКРАЇНІ НЕВПИННО ЗРОСТАЄ

«...и, самый важный для меня вывод — больше доверяют процессу. Какие бы варианты решения мне не представлялись — они всегда хуже тех, которые найдут стороны самостоятельно. Я поймала себя на том, что пытаюсь быстро решить в уме задачу... Но как только я переставала это делать (даже представлять), стороны гораздо быстрее делали это сами»

Зі щоденника медіатора-початківця

Надія ПРОКОПЕНКО,

директор проекту «Навчальна програма з альтернативного вирішення конфліктів (медіації)», БО «Український Центр Порозуміння»

Конфлікти є повсякденним явищем у нашому житті. Вони є його невід'ємною складовою, пов'язаною з обмеженістю ресурсів, розмежуванням функцій, стосунками підпорядкування та розподілом ролей. Цей соціальний феномен базується як на міжособистісних, так і на міжгрупових взаємодіях.

Ми можемо щоденно спостерігати конфлікти як на робочому місці, так і в повсякденному житті, і часто самі є активними учасниками суперечок.

Конфлікти виникають у будь-якій організації. Згідно з даними досліджень, близько 35 % часу менеджерів з персоналу щоденно витрачається на вирішення тих чи інших **конфліктів в організації**. Водночас, часто-густо непорозуміння вирішуються силою авторитету чи прописаних правил та процедур, що лише спричиняє зростання напруженості в організації.

З іншого боку, переважна більшість практикуючих психологів, психотерапевтів та соціальних працівників зазначають, що надавати допомогу у вирішенні **сімейних конфліктів** теж українцям важко. Адже вони здебільшого мають латентний характер, розвиваються протягом багатьох років та, коли вже потрапляють у поле зору фахівців, мають настільки руйнівну силу, що врятувати стосунки

та повернути довіру практично неможливо.

Дійсно, конфліктів неможливо уникнути, але, якщо їх вчасно виявляти, то непорозуміння можна вирішувати у конструктивний спосіб, який сприяє збереженню стосунків, розвитку та відновленню довіри. Саме тому поширення конструктивних способів вирішення конфліктів, які в першу чергу базуються на повазі до особистості та задоволенні інтересів усіх причетних до суперечки сторін, є вкрай важливим завданням.

З метою підвищення спроможності організації громадянського суспільства успішно вирішувати конфлікти шляхом медіації, наприкінці 2010 р. в межах проекту «Об'єднуємося заради реформ» (UNITER), що виконується Pact в Україні за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), була започаткована навчальна програма з медіації.

Вже перші заходи цієї навчальної програми посприяли зростанню в Україні кількості практикуючих медіаторів — посередників у розв'язанні спорів, які допомагають вирішувати сімейні, сусідські та бізнес-конфлікти, сприяючи збереженню стосунків та відновленню довіри між учасниками спору.

У грудні 2010 р. в межах тренінгової програми з підвищення здатності лідерів громадянського суспільства

вирішувати конфлікти та здійснювати медіацію, був проведений тренінг «Базові навички вирішення конфліктів та медіації», в якому взяли участь близько сорока представників ОГС з багатьох куточків України.

У межах тренінгу з базових навичок медіації учасники мали змогу ознайомитися з відновним підходом у вирішенні конфліктів, поглибити знання щодо застосування комунікативних технік, також набути практичних навичок проведення медіації у різноманітних видах спорів.

Після тренінгу для його учасників була створена група, де медіатори мали змогу ділитися своїм першим досвідом та отримувати кваліфіковані поради у більш складних ситуаціях конфліктів.

Незважаючи на те, що спочатку можливість провести медіацію самостійно для більшості учасників тренінгу видавалась малоймовірною, за останні три місяці були проведені **10 медіацій у сімейних, комерційних та організаційних спорах, чотири кола для школярів, студентів та сторін, залучених у конфлікт, а сама ідея медіації була презентована щонайменше під час 16 різноманітних заходів.**

Водночас учасники тренінгу зазначали, що відчутно покращили свої комунікативні навички та вміння працювати з емоціями у повсякденному житті. Зокрема, застосовуючи «Я-твердження» та перефразування у конфліктних ситуаціях, багатьом із них вдалося не лише зрозуміти інтереси іншої сторони, але й конструктивно висловлювати власні емоції та бачення ситуації. «Ефект здивував навіть мене. Стосунки моментально нормалізувалися, спілкування стало відкритим і люб'язним», — зізнався один із дописувачів групи.

А один з учасників згадав таку ситуацію:

«Під час передноворічних корпоративів, в одному з яких мені пощастило брати участь, виник конфлікт з адміністрацією клубу через її впевненість у неможливості вирішення питання щодо забезпечення нашого святкового столу пляшкою червоного вина, якого на той момент у барі закладу не було, а йти на ті чи інші домовленості щодо цього питання вони відмовлялись. Щоб не псувати свято, довелося серед іншого скористатися «Я-твердженням» у такому формулюванні: **«Я дуже схвилований тим, що через неможливість вирішення питання, що виникло, у наших дівчат може зіпсуватися настрій та, як наслідок, корпоратив, до якого всі так готувались, може бути зіпсованим. Мені б дуже цього не хотілось, навпаки — є велике бажання, щоб цей захід, який ви для нас організували, пройшов у атмосфері свята, щоб, як часто буває під Новий рік, бажання здійснювались. Отже, я хочу запропонувати вам вирішити нашу проблему придбанням червоного вина в супермаркеті, що поряд, а щоб не відволікати персонал клубу від роботи, ми самі сходимо до**

супермаркету та придбаємо його». Внаслідок такого спілкування адміністратор пішла нам назустріч і конфлікт був розв'язаний».

Що ж до проведення медіацій, то досвід, яким ділилися учасники, часто вражав своєю глибиною, вірою в ефективність відновного підходу та здатність сторін самим знайти найкраще рішення для їхнього конфлікту. Свої навички медіатори застосовували у найрізноманітніших ситуаціях, починаючи від конфлікту між дітьми та закінчуючи трудовим спором. Одна з дописувачок групи для медіаторів поділилася своїм досвідом:

«Буквально декілька днів тому до мене на консультацію прийшла матір мого постійного клієнта. Працюю з їх проблемою вже декілька місяців (консультацію та іноді використовую елементи психотерапії), але такі консультації проходили окремо з матір'ю та окремо з сином, оскільки розмовляти один з одним вони, за їх словами, не хочуть.

І ось нарешті, поговоривши з обома та з'ясувавши, що сторони готові до спілкування, ми домовились про час зустрічі. Всі зібралися вчасно. Хочу сказати, що перші хвилини були хвилюючі, адже не перший день знаю особливості характеру цих людей.

Мене дуже вразив етап, на якому сторони говорили про свої почуття, і дійсно — тримати неупередженість у цій ситуації мені, як психологу, було дуже складно, оскільки на волю виходять багато подробиць чужого життя.

Через деякий час настала хвилина мовчання і учасники самі перейшли до того моменту, коли потрібно щось робити. В кінці я резюмувала те, до чого прийшли учасники та що вони готові зробити, і кожен із них це підтвердив».

З висновків: «Дуже важко синхронно працювати з емоціями обох сторін і — дійсно — потрібно мати щире бажання допомогти людям навчитися говорити один з одним і слухати. Також дуже важливо навчитися відчувати процес, атмосферу та вміння вчасно знайти себе в непередбачуваний момент, не розгубитися... Важливо не боятися. Не квапити процес і не встановлювати жорстких меж для учасників. І більше практики».

Для найуспішніших учасників першого тренінгу навчальна програма з підвищення спроможності лідерів громадянського суспільства у розв'язанні конфліктів та проведенні медіації передбачає участь у подальших кроках: професійній майстерні «Навички ведення процедур побудови консенсусу» та дводенному підсумковому семінарі.

Програма цих заходів передбачає детальніше ознайомлення вже практикуючих медіаторів з особливостями вирішення складних конфліктів, навичками проведення процедур побудови консенсусу в громадах, а також можливості для обміну досвідом та професійного зростання.

Щоб дізнатись більше про проект «Об'єднуємося заради реформ» (UNITER), завітайте на www.uniter.org.ua.

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ЗАЛУЧЕНОГО НАВЧАННЯ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ПРАЦЮВАТИМУТЬ ІЗ ЛЮДЬМИ

ВСТУП

Студенти вищих навчальних закладів, які навчаються на спеціальностях, що передбачають у майбутньому роботу з людьми (за Є. Клімовим, так звані соціономічні професії, яким властиве постійне спілкування в ході професійної діяльності [1]), потребують спеціальної підготовки. Робота з людьми час від часу пов'язана з вирішенням певних поточних конфліктних ситуацій, а також — для таких професій, як психологи, соціальні працівники, менеджери,

юристи, — зі сприянням вирішенню конфліктних ситуацій у житті клієнтів цих фахівців. Отже, під час фахової підготовки та набуття професійної компетентності окрему увагу слід приділяти формуванню *компетентності у вирішенні конфліктів, або конфліктологічної компетентності*, що є важливою складовою формування загальнопрофесійної компетентності майбутніх фахівців.

Конфліктологічна компетентність — здатність і готовність фахівця ефективно взаємодіяти в конфлікті, орієнтуючись при цьому на взаємовигідне задоволення потреб та інтересів усіх учасників конфліктної ситуації й реалізуючи стратегію співпраці. Здатність до запобігання та вирішення конфліктів інколи прирівнюють до

соціальної компетентності [2]. У будь-якому разі, компетентність майбутнього фахівця у вирішенні конфліктів є вагомим запорукою його ефективної й результативної діяльності, особливо якщо його робота безпосередньо пов'язана зі спілкуванням з людьми.

До розгляду поняття «конфліктологічна компетентність» у своїх наукових працях зверталась низка дослідників: зокрема, зміст поняття «конфліктологічна компетентність» розглядали А. Анцупов, Є. Богданов, В. Зазикін, Н. Самсонова, Л. Цой, А. Шипілов [3; 4; 5; 6], педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності — С. Баникіна [7], специфіку понять «конфліктна компетентність» та «конфліктологічна компетентність» — Б. Хасан [8]. Також здійснено вивчення процесу формування конфліктологічної компетентності у представників окремих спеціальностей [9; 10]. На наш погляд, питання цілеспрямованого формування конфліктологічної компетентності студентів — майбутніх фахівців соціономічних професій, які працюватимуть з людьми, потребує узагальнення й систематизації.

Завдання цієї статті — проаналізувати поняття конфліктологічної компетентності студентів — майбутніх фахівців соціономічних професій, вивчити процес її цілеспрямованого формування в умовах професійної підготовки на основі результатів дослідження відповідної педагогічної технології, що базується на застосуванні моделі залученого навчання.

Світлана ФІЛЬ,

аспірантка кафедри зв'язків із громадськістю, психології та педагогіки Національного університету «Києво-Могилянська академія»; координатор проекту «Стратегії міліції щодо попередження правопорушень серед дітей та молоді», БО «Український Центр Порозуміння»

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Пілотне дослідження було проведене 2010 р. на базі Національного університету «Кієво-Могилянська академія» для студентів курсу «Практична психологія». Мета дослідження — експериментальна апробація педагогічної технології формування у студентів університету компетентності у вирішенні конфліктів. В основу дослідження покладене використання моделі залученого навчання Р. Арнольда, яка передбачає набуття специфічних умінь і навичок шляхом актуалізації власного досвіду, активної й відповідальної участі у процесі навчання, а також цілеспрямоване відпрацювання відповідних умінь і навичок [11; 39]. Схему моделі залученого навчання наведено на рис. 1.

Як свідчать результати досліджень способів засвоєння інформації дорослими [12], вони опановують близько 50 % інформації, коли використовують зоровий і слуховий канали сприйняття, тоді як близько 90 % — у разі використання слухового, зорового каналів одночасно з обговоренням та відповідним відпрацюванням навичок.

Р. Арнольд розмежує дві моделі навчання, які мають своєрідні характеристики, — традиційну та модель залученого навчання [11]. На його думку, традиційна модель, яку він також називає експертною, передбачає активну участь викладача (експерта у своїй галузі знань); зокрема, традиційна модель навчання має такі характерні риси: «процес навчання починається з викладача (експерта), який є зразком для наслідування; провідні викладачі з'ясовують ключову інформацію та описують теоретичний підхід, необхідний для успішного навчання студентів; викладачі володіють інформацією, яку повинні засвоїти студенти (у цій моделі викладач навчає, а студент навчається); студенти мають відтворити зразковий спосіб застосування отриманої інформації для досягнення успіху (у цій моделі успіх означає точне відтворення зразка)» [11; 38]. Модель залученого навчання відрізняється від експертної, перш за все, тим, що відповідальність за результат навчання рівнозначно поділена між усіма учасниками навчального процесу. Ті, хто вчать, також вважаються експертами, адже вони мають певний власний досвід, який у процесі навчання актуалізується та

збагачується, відтак формуючи відповідну базу знань, умінь і навичок у сфері навчання [11].

За Р. Арнольдом, процес навчання у будь-якій галузі знань і сфері діяльності складається з п'яти етапів:

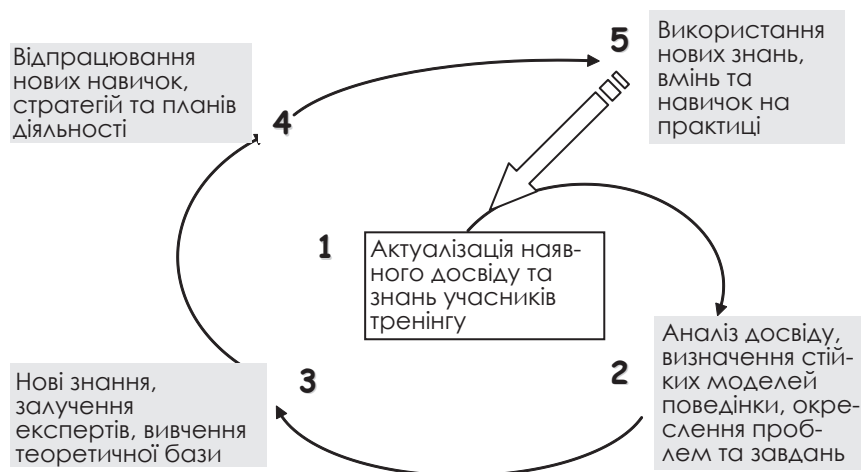
- 1) актуалізація наявного досвіду та знань учасників;
- 2) аналіз досвіду, визначення стійких моделей поведінки, окреслення проблем та завдань;
- 3) опанування нових знань, вивчення теоретичної бази;
- 4) відпрацювання нових навичок, розробка нових планів діяльності;
- 5) використання нових знань, вмінь та навичок на практиці.

Після проходження повного циклу процесу навчання відбувається перехід на новий рівень знань, умінь і навичок, а етапи процесу втілюються у тій самій послідовності.

Оскільки студенти курсу «Практична психологія», безперечно, мали певний власний досвід у вирішенні конфліктів, модель залученого навчання була застосована з метою його актуалізації, структурування й розширення. І хоча вік студентів першого року навчання магістерської програми (близько 21–23 років), які брали участь у дослідженні, формально не належить до категорії «дорослі», під час дослідження ми застосували модель навчання дорослих. Вважаємо, що студенти, які навчаються на магістеріумі, свідомо й відповідально приймають рішення і належною мірою здатні до саморефлексії та аналізу власного життєвого досвіду.

Розроблений для дослідження дидактичний тест містив два основних блоки змістовних запитань: «Поняття та основні характерні риси конфлікту» та «Поведінка у конфліктних ситуаціях».

Рис. 1. Модель залученого навчання Р. Арнольда

Уміння й навички, застосовувані під час конфліктів». Перелік основних навичок, застосування яких доцільне у випадку виникнення конфлікту задля його вирішення, був складений та адаптований на основі поєднання спектру навичок із двох джерел: навчального посібника А. Айві «Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування: сприяння розвитку клієнта» [13] та посібника для викладачів курсу «Соціальна робота і програми відновного правосуддя: теорія та практика» (авторський колектив: А. Гірник, А. Горова, Л. Дума та інші) [14]. Наприкінці дидактичного тесту вміщено блок основних соціально-демографічних запитань. Первинне (діагностичне) вимірювання рівня знань і навичок студентів курсу відбулось до початку проведення циклу практичних занять, завершальне (підсумкове) вимірювання — наприкінці циклу практичних занять, що мали на меті формування в студентів компетентності у вирішенні конфліктів. Також наприкінці курсу студенти заповнили анкету, що передбачала суб'єктивне самооцінювання, а саме — опитування їхніх вражень від занять, оцінок.

Протягом практичних занять курсу «Практична психологія» була поетапно втілена модель залученого навчання Р. Арнольда. Повна програма практичних занять курсу передбачала реалізацію трьох основних цілей (у трьох основних сферах), відповідно до положень таксономії Б. Блума: когнітивної, афективної, психомоторної [15]. На кожному занятті студенти певною мірою втілювали одну чи декілька з цих цілей.

На першому етапі, що складався з *актуалізації наявного досвіду та знань учасників*, проведено заняття з теми «Поняття та основні характерні риси конфлікту. Моделі поведінки у конфліктних ситуаціях»; відбулась актуалізація досвіду і знань студентів щодо стратегій та моделей їхньої поведінки у конфліктних ситуаціях. Протягом заняття були задіяні когнітивна, афективна та психомоторна сфери.

Наступний етап включав *аналіз досвіду, визначення стійких моделей поведінки, окреслення проблем та завдань*, а також, у зв'язку зі значним обсягом матеріалу, частково охоплював *опанування нових знань, вивчення теоретичної бази та початок власне відпрацювання навичок* (зокрема, комунікативних навичок, необхідних для вирішення конфліктів) на практиці. Студенти працювали з темою «Загальні стратегії вирішення конфліктів. Базові комунікативні навички, необхідні для роботи з конфліктами». Завданнями заняття були: узагальнення досвіду студентів щодо стійких моделей поведінки

в конфліктних ситуаціях; окреслення проблем та завдань; отримання нових знань; відпрацювання базових комунікативних навичок, необхідних для роботи з конфліктами. Протягом заняття також були задіяні когнітивна, афективна та психомоторна сфери.

На наступному етапі навчання тривало *опанування нових знань і вивчення теоретичної бази*, причому основну увагу було приділено *відпрацюванню нових навичок*. Студенти розглядали тему «Навички, необхідні для роботи з конфліктами»; провідною метою заняття було відпрацювання навичок роботи з попередження та вирішення конфліктів, навичок взаємодії з учасниками конфліктних ситуацій. Як і на попередніх етапах, протягом заняття були задіяні когнітивна, афективна та психомоторна сфери.

Наступний етап передбачав *використання нових знань, вмінь та навичок на практиці*. Студенти працювали з темою «Навички роботи з конфліктами на рівні громади (соціальної системи)»; провідною метою заняття було використання нових знань, відпрацювання й застосування умінь та навичок роботи з конфліктними ситуаціями на практиці. Заняття передбачало участь усіх студентів групи у спільній рольовій грі, завдяки якій студенти отримали досвід участі в процедурі, що має назву «форум громадського правосуддя». Форум громадського правосуддя — процедура спільної зустрічі правопорушника, потерпілого (потерпілих) та їхніх сімей і сторін підтримки з громади, за участю спеціального ведучого — фасилітатора, з метою обговорення правопорушення (конфліктної ситуації) та його наслідків, а також спільного пошуку шляхів виправлення цієї ситуації. Зокрема, під час заняття студенти отримали досвід участі в процедурі «форум громадського правосуддя» та можливість застосувати всі набуті знання та навички на практиці, у ході розглядуваної конфліктної ситуації (когнітивна, афективна та психомоторна сфери).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з основних складових конфліктологічної компетентності є *когнітивна*, тобто знання студентів із сучасної теорії вирішення конфліктів. Під час первинного опитування студенти курсу «Практична психологія» відповіли на декілька запитань, що мали на меті визначення рівня знань студентів щодо: *ознак конфлікту; визначення конфлікту; сучасних тенденцій у підході до конфліктів; життєвого циклу конфлікту; загальних стратегій розв'язання конфліктів;*

стилів поведінки в конфліктних ситуаціях; варіантів припинення конфлікту.

Відповіді студентів оцінювались за такою шкалою: повноцінна відповідь — 5 балів; відповідь переважно правильна, але неповна/неточна — 4 бали; відповідь частково правильна — 3 бали; відповідь часткова, з якої неможливо визначити рівень знань і умінь, — 2 бали; відповідь переважно неправильна/неточна/некоректна — 1 бал; немає відповіді — 0 балів. Кількість балів переведена у відсоткове співвідношення (з максимальною оцінкою 100 %). Діаграма розподілу відповідей студентів із теоретичного блоку запитань зображена на рис. 2.

З наведених результатів видно, що під час первинного опитування найбільш складним для студентів виявилось запитання щодо сучасних тенденцій у підході до конфліктів (48 % коректних відповідей). Це, на нашу думку, пояснюється тим, що питання є недостатньо конкретним та виразно висвітленим у літературі й водночас — досить загальним, оскільки мова йде про «сучасні тенденції». Другим і третім за складністю запитаннями стали, відповідно, визначення загальних стратегій розв'язання конфліктів (52 %) та стилі поведінки в конфліктних ситуаціях (64 %) (оскільки у цих питаннях є чимало різноманітних класифікацій та систем). При цьому, оскільки і загальні стратегії розв'язання конфліктів, і стилі поведінки/управління в конфліктних ситуаціях мають достатньо практичний вимір, протягом подальших занять зі студентами було вирішено зосередитись саме на цих двох питаннях із теоретичного блоку, а також залишити їх у завершальному опитуванні, щоб порівняти результати після циклу практичних занять.

Результати завершального опитування в теоретичному блоці запитань наведені на рис. 2, з якого видно, що після проведення циклу практичних занять коректних відповідей було вже значно більше — відповідно 81 % (загальні стратегії розв'язання конфліктів) та 76 % (стилі поведінки в конфліктних ситуаціях). Це свідчить про те, що шляхом цілеспрямованого фокусування уваги викладача на певних аспектах теорії можна досить швидко підвищити рівень відповідних знань у студентів, зокрема враховуючи той факт, що ця теорія

підкріплена конкретними практичними вправами і завданнями під час занять.

Іншою не менш важливою складовою конфліктологічної компетентності є *операційна*, а саме уміння і навички, застосовувані в конфліктних ситуаціях. Як уже зазначалось, другий блок запитань був спрямований на визначення рівня умінь і навичок, що їх застосовують студенти під час конфліктних ситуацій, тобто їхньої реальної поведінки в таких ситуаціях.

Для визначення рівня умінь і навичок у сфері вирішення конфліктів студентам був запропонований опис конфліктної ситуації, і вони мали продемонструвати вміння застосувати ту чи іншу навичку (письмово, як власний варіант відповіді на запропоноване запитання), орієнтуючись на цей опис. Відповіді оцінювались аналогічним чином; їх розподіл можна побачити на рис. 3.

З наведених результатів видно, що під час первинного опитування найскладнішою навичкою для студентів стало *відокремлення позицій від інтересів і потреб* (32 %), найпростішою — постановка *відкритих запитань* (92 %). Також доволі складними виявились: *заохочення* (52 %), *підсумування* (56 %), *розуміння бачення вирішення конфліктів у громаді / соціальній групі* (у двох різних ситуаціях — відповідно 58 % та 61 %), *відображення значення* (64 %).

Результати завершального опитування студентів наведені на рис. 3, з якого видно, що значно покращився рівень володіння такими навичками, як: постановка *закритих запитань* (був 72 %, став 94 %), *заохочення* (був 52 %, став 74 %), *відокремлення позицій від інтересів і потреб* (був 32 %, став 50 %), *підсумування* (був 56 %, став

Рис. 2. Відповіді студентів на запитання теоретичного блоку «Поняття та основні характерні риси конфлікту»

67 %). Незначно підвищився рівень володіння такими навичками, як *відкрите запитання* (був 92 %, став 99 %), *перефразування* (був 68 %, став 71 %), *відображення значення* (був 64 %, став 66 %). Водночас, під час завершального опитування деякі навички студенти продемонстрували на трохи нижчому рівні, ніж під час первинного опитування, а саме: *відображення почуттів та емоцій* (був 73 %, став 71 %), *конфронтація* (був 70 %, став 68 %), *розуміння бачення вирішення конфліктів у громаді / соціальній групі* (під час завершального опитування була запропонована ситуація з конфліктом іншого характеру, ніж під час первинного опитування) (був 58–61 %, став 50 %). Це, на нашу думку, пояснюється, перш за все, складністю цих навичок, особливо *конфронтації та бачення вирішення конфліктів на рівні громади / соціальної групи*.

Водночас, якщо взяти середній показник рівня володіння навичками в цілому, то під час первинного опитування він становив 64 %, тоді як під час завершального опитування вже 73 %. Вважаємо це свідченням того, що цикл проведених занять для студентів курсу «Практична психологія» мав практичне значення для підвищення рівня їхньої компетентності у вирішенні конфліктів.

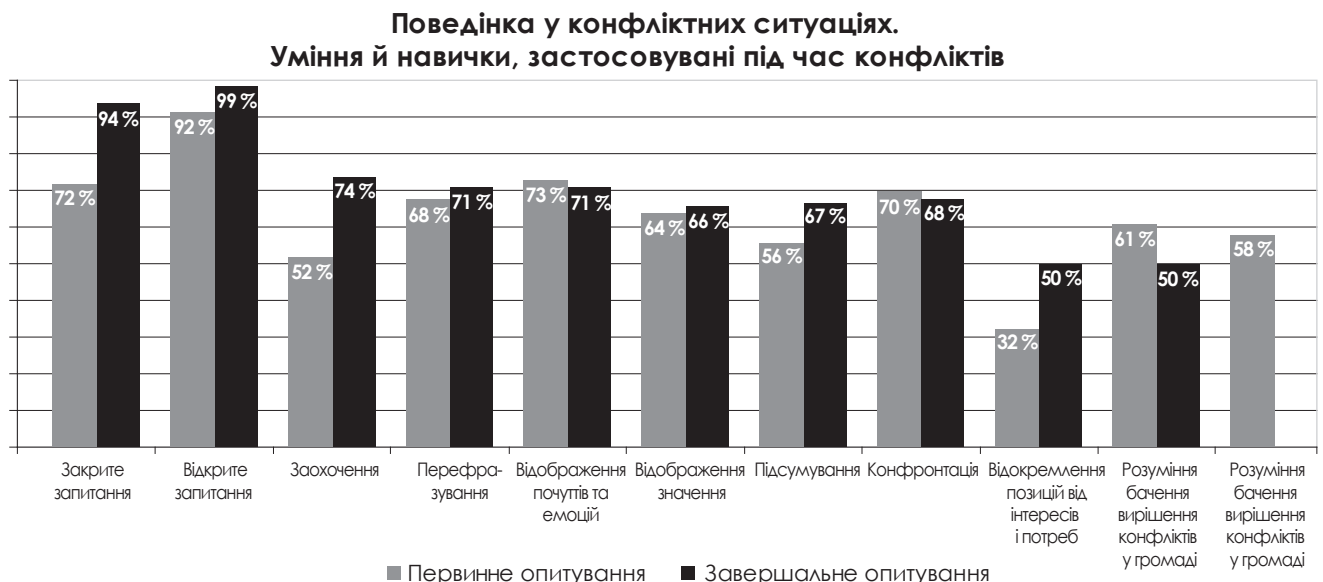
Під час опитування на останньому занятті були також зібрані дані щодо суб'єктивного оцінювання практичного значення занять студентами (їхні враження, оцінки, коментарі). Зокрема, отримані такі відповіді на запитання «*Що саме в межах проведення практичних занять для вас було найбільш цінним?*»: «*зміст занять (компетентність у вирішенні конфліктів)*» — 25 %;

«*форма занять (ігрові вправи, активна участь тощо)*» — 75 %; на запитання «*На ваш погляд, участь у практичних заняттях була для вас корисною?*» і «*Чи зможете/будете ви використовувати якісь вміння, набуті під час практичних занять, у повсякденному житті?*» — «так» відповіли майже 88 % студентів.

Окрім того, описуючи загальні враження від циклу практичних занять, студенти, зокрема, зазначили: «*Дуже насичено і професійно. Багато інформації*»; «*Не думав, що це може бути настільки цікаво*»; «*Частина щодо психології конфлікту дуже змістовна, конструктивна та в міру ігрова. Дуже педагогічно і корисно!*»

Отже, за результатами опитування визначено, що шляхом упровадження педагогічної технології формування конфліктологічної компетентності на основі моделі залученого навчання протягом певного часу можна підвищити рівень володіння студентами як відповідними знаннями, так і вміннями й навичками. А саме, шляхом цілеспрямованого фокусування уваги викладача на певних аспектах теорії можна досить швидко підвищити рівень відповідних знань у студентів, зокрема завдяки тому, що ця теорія підкріплюється конкретними практичними вправами і завданнями під час занять. Зріс і середній показник рівня володіння комунікативними навичками, необхідними для вирішення конфліктів, хоча опанування окремими навичками для студентів виявилось непростим (під час завершального опитування показники з деяких навичок були трохи нижчими, ніж під час первинного опитування). Вважаємо це свідченням того, що цикл проведених занять для студентів курсу «Практична психологія» мав

Рис. 3. Відповіді студентів на запитання практичного блоку «Поведінка в конфліктних ситуаціях. Уміння й навички, застосовувані під час конфліктів»

практичне значення для підвищення рівня їхньої конфліктологічної компетентності.

ВИСНОВКИ

Цілеспрямоване формування конфліктологічної компетентності студентів, що в майбутньому працюватимуть з людьми, — важлива складова їхньої професійної підготовки. Для формування конфліктологічної компетентності доцільно використовувати модель залученого навчання Р. Арнольда, що в цілому дає змогу актуалізувати й збагатити власний досвід учасників процесу навчання, у нашому випадку студентів — майбутніх фахівців соціономічних професій — щодо ефективного вирішення конфліктів. За результатами пілотного дослідження, педагогічна технологія формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій складається з таких етапів:

- актуалізація досвіду і знань студентів щодо стратегій та моделей їхньої поведінки в конфліктних ситуаціях;
- аналіз досвіду студентів щодо стійких моделей поведінки у конфліктних ситуаціях, окреслення виявлених проблем та завдань навчання, а також, частково, опанування нових знань, вивчення теоретичної бази; відпрацювання базових комунікативних навичок, необхідних для роботи з конфліктами;
- опанування нових знань і вивчення теоретичної бази; відпрацювання нових навичок роботи з попередження та вирішення конфліктів, навичок взаємодії з учасниками конфліктних ситуацій;
- використання нових знань, відпрацювання й застосування умінь та навичок роботи з конфліктними ситуаціями на практиці.

Як свідчить проведене пілотне дослідження, впровадження педагогічної технології на основі моделі залученого навчання сприяє підвищенню конфліктологічної компетентності. У результаті циклу практичних занять, присвячених її формуванню, у студентів підвищився рівень володіння конкретними знаннями та навичками, необхідними для вирішення конфліктів, а також їхня самооцінка та впевненість у можливості вирішення конфліктів шляхом співпраці. З'ясування специфіки впровадження відповідної комплексної педагогічної технології на основі застосування/урізноманітнення інтерактивних методів навчання, а також забезпечення належного педагогічного моніторингу є перспективними напрямками наших подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. — Ростов н/Д: Феникс, 1996. — 512 с.
2. Компетентність як складова підготовки фахівців у гуманітарному вищому навчальному закладі / В. І. Носков, А. В. Кальянов, О. В. Єфросиніна // Соціальна психологія. — 2006. — № 5. — С. 110–121.
3. Анцупов А. Я. Конфликтология: Учебник для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 551 с.
4. Богданов Е. Н. Психология личности в конфликте: Учебное пособие / Е. Н. Богданов, В. Г. Зызыкин. — [2-е изд.]. — С.-Пб.: Питер, 2004. — 224 с.
5. Самсонова Н. В. Конфликтологическая компетентность специалиста / Н. В. Самсонова // Вуз-XXI и культура. — Казань, 2000. — С. 37–40.
6. Цой Л. Н. Практическая конфликтология. Книга 1-я / Л. Н. Цой. — М.: 2001. — 233 с.
7. Баныкина С. В. Конфликтологическая компетентность педагога / С. В. Баныкина. — Астрахань, 1997. — 169 с.
8. Хасан Б. И. Психотехника конфликта и конфликтная компетентность / Б. И. Хасан. — Красноярск, 1996. — 99 с.
9. Лукашенко А. О. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Лукашенко Антон Олександрович. — Х., 2006. — 238 с.
10. Козич І. В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Козич Ірина Володимирівна. — Запоріжжя, 2008. — 254 с.
11. Arnold, R. et al. Educating for a Change. — Toronto: Between the Lines Press, 1991. — 156 p.
12. Knowles, M. The Adult Learner: A Neglected Species (4th ed.) Houston: Gulf Publishing, 1990. — 292 p.
13. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування: сприяння розвитку клієнта / Пер. з англ. О. Абесонової: Навч. посібник. — К.: Сфера, 1998. — 342 с.
14. Соціальна робота і програми відновного правосуддя: теорія та практика. Посібник для викладачів / [А. М. Гірник, А. О. Горова, Л. П. Дума та ін.]. — К.: Видавець Захаренко В. О., 2009. — 188 с.
15. Bloom's Taxonomy: Cognitive, Affective, and Psychomotor Domains // University of Washington official web-site / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://courses.washington.edu/pharm439/2005/Bloomstax.doc>. — Назва з екрану.

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ. ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ

Ефективна система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх є:

- **автономною в системі загального правосуддя.** Кримінальна юстиція щодо неповнолітніх має бути організаційно відокремлена від системи кримінального правосуддя для дорослих та здійснюватися у відмінних від нього формах. Така система має визнавати, що діти не є дорослими, вони значною мірою залежать від дорослих і суспільства, мають нижчий рівень емоційної, розумової та інтелектуальної зрілості й тому вимагають особливого ставлення, відповідно до їхнього віку та рівня розвитку;
- **заснованою на правах дитини.** Система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх має визнавати основоположні права та свободи дитини, в тому числі право на: гуманне ставлення та свободу від насильства при дачі показань, правову та іншу відповідну допомогу, інформування про зміст обвинувачення проти неї, презумпцію невинуватості, невідкладне прийняття рішення з приводу своєї справи компетентним, незалежним та неупередженим органом, конфіденційність розгляду справи;
- **зосередженою на профілактиці правопорушень.** Метою системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх є профілактика вчинення злочинів серед дітей, всі дії стосовно дітей повинні мати саме цю мету. Система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх реагує на злочини та проступки неповнолітніх на всіх стадіях провадження у справі шляхом раннього, своєчасного, пропорційного вчиненому правопорушенню та відповідного обставинам, в яких перебуває неповнолітній, втручання;

- **акцентованою на альтернативах покаранню та відновних заходах, до яких залучаються діти, суспільство й сім'я.** На відміну від покарання, система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх заохочує застосування альтернативних та відновних заходів реагування на правопорушення неповнолітніх, які мають на меті заохочення до визнання неповнолітнім правопорушником відповідальності за вчинені дії та виправлення заподіяної шкоди, віддає пріоритет формам юридичної відповідальності, які сприяють примиренню та відновленню порушених стосунків. В'язничі санкції щодо неповнолітніх є засобом, який використовується лише у разі неможливості досягнення мети юридичної відповідальності іншими засобами;
- **зорієнтованою на захист суспільства.** Система кримінального правосуддя щодо неповнолітніх сприяє довготривалому захисту суспільства шляхом профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Головним завданням у ситуації, коли дитина перебуває в конфлікті з законом, є попередження вчинення нею повторних злочинів;
- **зосередженою на залученні громади та сім'ї.** Батьки повинні бути проінформовані стосовно процесуальних дій стосовно їхніх дітей та мають залучатися для надання всебічної підтримки дитині, яка потрапила у конфлікт із законом. Система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх базується на взаємодії сім'ї, освітніх закладів, державних і муніципальних органів та установ, громадських організацій. Пріоритетним завданням системи є збереження або відновлення зв'язку дитини з сім'єю та громадою.

Матеріал
підготовлений
україно-
канадським
проектom
«Реформування
системи
кримінальної
юстиції щодо
неповнолітніх в
Україні»

Друкується в межах
співпраці з БО
«Український Центр
Порозуміння»

Профілактика	Позасудові заходи	Судовий процес	Рішення суду/ Призначення покарання	Ресоціалізація та реінтеграція
<p>Запобігання проти-правній та антисоціалній поведінці є ключовим аспектом та метою системи правосуддя для дітей та індивідуальних програмних втручань</p> <ul style="list-style-type: none"> • Раннє втручання. Проблеми мають бути визначені та вирішені з метою профілактики вчинення повторних злочинів та зміцнення зв'язку між протиправною поведінкою та наслідками • Пропорційні та відповідні втручання. Заходи реагування мають відповідати рівню зрілості підлітка та бути пропорційними ступеню протиправної поведінки • Конфіденційність. Деталі кожної справи повинні бути доступними тільки у виключних випадках з метою захисту дітей 	<p>Позасудові заходи є часто найбільш адекватним та ефективним способом боротьби з правопорушеннями неповнолітніх</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ресоціалізація та профілактика. Метою цих заходів є корекція протиправної поведінки та профілактика повторних правопорушень • Відповідальність. Мають застосовуватися, коли вони є достатніми для заохочення дитини до визнання її відповідальності за протиправні дії • Обов'язок. Такі заходи заохочують дитину до визнання та відновлення заподіяної шкоди дитині або громаді • Засновані на відновних підходах. Можуть використовуватися з метою заохочення почуття гідності, соціальної гармонії, усунення конфлікту, компенсації шкоди 	<p>Судовий процес має забезпечувати дотримання фундаментальних прав та свобод неповнолітніх:</p> <ul style="list-style-type: none"> • право на гуманне ставлення; • право на правову та іншу необхідну допомогу; • право на інформування щодо змісту звинувачення; • право на розгляд справи компетентним, незалежним та неупередженим судовим органом; • оперативний та конфіденційний судовий процес; • презумпція невинуватості 	<p>Покарання має бути спрямованим на ресоціалізацію та профілактику майбутніх правопорушень</p> <p>Покарання повинне:</p> <ul style="list-style-type: none"> • бути найменш обмежувальним. Має застосовуватися найменш каральна опція, але та, що заохочуватиме дитину до визнання відповідальності за вчинене правопорушення; • бути адекватним та пропорційним. Покарання не повинне бути більшим, ніж покарання для дорослого за аналогічний злочин; • заохочувати визнання відповідальності дитини за заподіяну шкоду та обов'язку щодо її відшкодування; • мати індивідуальний підхід. Повинні враховуватися індивідуальні характеристики та соціальна ситуація як основа майбутніх програмних втручань 	<p>Підтримка та нагляд громади стосовно неповнолітніх повинні забезпечуватися з метою їх ресоціалізації та попередження правопорушень. Вони мають:</p> <ul style="list-style-type: none"> • бути індивідуалізовані. Види підтримки з боку громади повинні засновуватися на ризиках та індивідуальних потребах правопорушників; • сприяти зусиллям неповнолітнього в отриманні освіти та працевлаштуванні; • відбуватися із залученням сім'ї та громади до відновлення та підтримки порушених соціальних зв'язків, стосунків

Проект «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» (РСКЮ) є 5-річним проектом технічної допомоги, що фінансується Канадським агентством міжнародного розвитку та виконується «Агрітім Канада Консалтинг Лтд» у співпраці з Міністерством генерального соліситора та громадської безпеки Уряду провінції Альберта.

Напрямки роботи

- **Національна політика та законодавство.** Проект сприяє розробці законодавства та політики у сфері кримінальної юстиції щодо неповнолітніх.
- **Судова практика.** Проект надає допомогу в розробці нових підходів під час судового процесу, що мають на меті реабілітацію неповнолітніх, які потрапили у конфлікт із законом, та попередження їх кримінальної поведінки у майбутньому, водночас забезпечуючи захист їхніх прав.
- **Регіональні ініціативи.** Проект сприяє розробці моделей покращення послуг у сфері кримінальної юстиції щодо неповнолітніх у двох пілотних регіонах України з метою зрозуміти, яка з них краще працюватиме в Україні, та інформувати інші компоненти проекту.

Головними партнерами проекту є Міністерство юстиції України та Верховний Суд України. Проект також співпрацює з іншими зацікавленими сторонами в системі правосуддя та громадським суспільством з метою налагодження ефективної співпраці між всіма структурами та організаціями щодо розробки комплексної системи правосуддя по відношенню до неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом.

Детальніше: <http://youthjustice.org.ua/>

СІМЕЙНІ ГРУПОВІ НАРАДИ ЯК ОДНА З ФОРМ РОБОТИ З ПРОБЛЕМАМИ ПІДЛІТКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

ЮВЕНАЛЬНА
ЮСТИЦІЯ

Діна Марунько

студентка Школи соціальної роботи ім. В. Полтавця Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Підліткова злочинність як соціальна проблема існує в українському суспільстві протягом тривалого часу. Однак традиційні методи її вирішення не дають бажаного результату. Тому в межах курсової роботи детальніше була розглянута одна з практик відновного правосуддя — сімейні групові наради, адже в Україні ця форма роботи з молодими правопорушниками лише починає розвиватися і перебуває в стадії становлення.

Сімейні групові наради (надалі — СГН) як метод вирішення сімейних проблем у сфері захисту дітей вперше почали використовувати в Новій Зеландії у 80-х рр. минулого століття. Застосування цього методу поширилось на інші країни світу вже в 1990-х рр.

Дослідники Г. Максвелл і А. Моріс (Gabrielle M. Maxwell and Allison Morris) дають таке визначення СГН: зустріч, яка відбувається в певний час і в певному місці, обраних сім'єю та молодю особою, жертвою, міліцією та адвокатом, на якій можуть бути присутніми будь-які члени сім'ї [1]. У законі «Діти, молодь та їхні сім'ї» (CFCSA) СГН розглядають як відносно новий шлях прийняття рішення, заснований на співпраці між сім'ями і професіоналами і корисний у багатьох ситуаціях [2]. Очевидно, що немає єдиного визначення СГН навіть у межах новозеландської системи. Джордж Хал Центр (George Hull Centre), Торонто, пропонує таке визначення СГН: альтернативний підхід у роботі з залученням сім'ї у контексті захисту прав дитини. СГН — це культурно-чутливий альтернативний підхід у захисті прав дітей, який

дозволяє усім членам сім'ї створити план догляду за своєю дитиною відповідно до проблем, виявлених службою соціального захисту дітей [2]. Ця дефініція поняття є більш конкретною, оскільки вказує на цільову групу та мету застосування СГН.

Коріння СГН сягають традицій новозеландського племені маорі. У 1840 р. був укладений договір між британськими колонізаторами та племенем маорі, згідно з яким аборигени набували прав общини у своїй країні. Незважаючи на це, новостворена політична, економічна, соціальна система базувалася на потребах місцевого населення. Лише через деякий час, здобувши довіру та вплив, маорі змогли вплинути на соціальну систему в країні [3]. Більшість із них вважали, що система соціального захисту позбавляє сім'ю та громаду права вирішувати свої конфлікти самостійно, нав'язуючи при цьому рішення професіоналів [4]. Згідно з філософією маорі, поширена на Заході практика, у якій обвинувачуваний змушений один, без родинної підтримки, постати перед судом, є варварством. Філософія маорі відхиляє західні поняття особистої провини на користь колективного відчуття «сорому» та «відновлення рівноваги» або «зцілення». За цією філософією, сором полягає в тому, що людина може підвести, знеславити свою громаду, адже сором падає на всю громаду, а не на окрему особу. Для маорі є зрозумілим, що сором веде до реінтеграції, тоді як західна вина сприяє саморуйнації. Саме тому вони надають перевагу обговоренню проблем у колі сім'ї [2].

Отже, у 1989 р. в Новій Зеландії був прийнятий закон «Діти, молодь та їхні сім'ї», який на державному рівні підтримав модель СГН і надав сім'ї

першочергове право обговорювати проблеми та шукати шляхи для їх вирішення.

Схожі традиції вирішення проблеми існували й у Нідерландах у XVII–XIX сторіччях. Зокрема, функціонували неформальні об'єднання невеликих громад, які обирали своїх представників для вирішення питань щоденного життя громади. Це була саморегулююча система соціального контролю, за допомогою якої люди навчилися брати участь у житті громади [5]. Таке стрімке поширення сприяло тому, що бралася за основу новозеландська модель СГН, але у різних країнах її адаптували відповідно до своїх традицій, політичних та економічних бачень. Тому етапи проведення СГН також відрізняються залежно від країни.

На нашу думку, найоптимальнішою є модель СГН, яку запропонував доктор Л. Гантсман (Dr. Leone Huntsman).

Фаза підготовки. Передбачає зустріч координатора з усіма членами сім'ї та надавачем послуг. Головна мета — підготувати всіх учасників до наради, надавши їм необхідну інформацію про сам процес, а також про сильні і слабкі сторони, виявлені залученими професіоналами. Триває приблизно від п'яти до восьми тижнів.

Нарада — друга фаза. Зазвичай проводиться на вихідних або ж ввечері і триває в середньому 5,5 години. Додаткову нараду можна організувати на запит сім'ї з метою перегляду плану. Фаза включає ще три підфази:

- вітання та обмін інформацією: початок конференції має ритуальну основу (наприклад, молитва), яку обирає сама сім'я. Як члени сім'ї, так і координатор беруть участь у цій частині конференції. Координатор описує мету конференції і кожен називає себе. Учасники встановлюють норми для комфортного перебігу процедури. Надавачі послуг презентують свої звіти і дають відповіді на запитання;
- сімейний час, коли члени сім'ї залишаються наодинці для складання плану та його обговорення;
- перегляд плану: на останній стадії члени сім'ї презентують свої дії, і, у разі необхідності, спеціалісти можуть переформулювати або додати деякі пункти задля захисту інтересів дитини.

Моніторинг. За моделлю СГН, відповідальна за моніторинг виконання плану сама сім'я. Спеціаліст і надалі співпрацюватиме з сім'єю і здійснюватиме моніторинг плану, але головна відповідальність покладається на сім'ю. Це дуже

важливо, оскільки для того, щоб сім'я відчувала власну значущість, їй необхідно відчувати відповідальність. Проте професійний моніторинг теж передбачений частиною плану.

У межах СГН є автоматична процедура перегляду, яку можна здійснити протягом тримісячного періоду. Ця процедура означає звернення будь-кого з членів СГН з пропозицією переглянути план, якщо він не працює, чи вимагає оновлення, чи з'явилися нові проблемні питання. Про можливість такої процедури координатор повинен розповісти ще на початку СГН [6; 7].

СГН, як одна із практик відновного правосуддя, спрямована на досягнення таких цілей:

- гарантувати безпеку дитині, запобігаючи випадкам жорстокості та зневаги;
- спонукати і залучати членів сім'ї до створення власного плану для підвищення їхньої мотивації і полегшення надання фактичних послуг дітям та їхнім сім'ям;
- посилити і розширити мережу підтримки як ззовні, так і всередині сім'ї;
- збільшити число дітей і молоді, які б проживали безпечно у своєму найближчому оточенні;
- створити такі плани догляду за дітьми, які б підтримувалися сім'єю та найближчим оточенням;
- запобігати потраплянню ювенальних справ до суду [5].

У новозеландському законі «Діти, молодь та їхні сім'ї» сформульовані 16 принципів проведення СГН. Проте ці принципи переважно пов'язані з традиціями корінного населення Нової Зеландії — племені маорі [10]. Універсальніші принципи СГН запропонувало Міністерство дітей та сімейного розвитку Великої Британії. Пояснення щодо кожного принципу скорочені або ж скомпоновані, оскільки трапляється повторення ідентичної інформації.

1) Сім'я має право на отримання повної і правдивої інформації про сімейні групові конференції:

а) сім'ї повинні надати інформацію про те, що таке СГН і чому їм був запропонований цей метод; як довго триватиме процедура, які можливі затримки; б) інформація має відповідати запиту сім'ї; в) учасникам наради повинна бути надана інформація про те, до кого вони можуть звернутися у разі потреби чи з приводу написання скарги.

2) Сім'я має право бути залученою до процесу планування СГН:

а) координатор має спілкуватися тією ж мовою, що й сім'я, поважати релігійні погляди та культуру сім'ї; б) незалежний координатор працюватиме над організацією СГН (під «незалежним» слід розуміти координатора, який не буде залучатися до прийняття будь-якого сімейного рішення); в) час, місце, дата, список присутніх на СГН мають узгоджуватися з сім'єю; г) учасники повинні дати згоду на оприлюднення інформації, яка є в агентств або яку оприлюднено на зустрічі; д) сім'я вирішує, якою мовою проводитиметься СГН (за потреби залучається перекладач).

3) Члени сім'ї мають право бути визнані як основне джерело прийняття рішень:

а) агентство, яке спрямувало сім'ю на СГН, повинне пояснити, які рішення воно зможе підтримати, а які — ні, зазначити причину відмови; б) будь-хто із членів сім'ї може вимагати участі ще якоїсь особи: адвоката, прибічника (ця особа не прийматиме рішення, а лише братиме участь у процесі); в) сім'ї мають надати фактичну, правдиву, безоплатну інформацію про організації, спроможні забезпечити її певними ресурсами; г) батьки повинні отримати таку інформацію щонайменше за 24 години до початку СГН; д) витрати на перевезення і т. п. у разі потреби бере на себе сім'я; е) члени сім'ї, які з певних причин не будуть присутні на нараді, зможуть підтримувати зв'язок у будь-який інший спосіб.

4) Сім'ї мають право на приватний сімейний час для прийняття рішення:

а) сім'ї повинні мати певний час на обговорення без координатора; б) координатор повинен підготувати необхідне приміщення (у разі домовленості — забезпечити харчуванням) для сім'ї під час приватного сімейного спілкування; в) координатор працюватиме з кожним членом сім'ї, у разі дозволу та необхідності, з метою розробки найбільш оптимального плану для дитини.

5) Сім'я має право безпечно узгодити всі рішення та ресурси:

а) організація, яка надає послуги, має погодитися та підтримати реалізацію плану, доки безпека дитини перебуває під загрозою; б) всі члени сім'ї та організація, яка стежить за проведенням СГН, отримують план проведення наради (яких ресурсів потребує сім'я і як буде здійснюватися моніторинг) та інформацію про час її початку; в) сім'я, організація, яка спрямувала на СГН, координатор повинні розробити та узгодити план перегляду плану в разі потреби та відповідальних за організацію цієї процедури;

г) всі спроби/зусилля під час зустрічі мають відповідати плану сім'ї; сім'ї будуть поінформовані про те, хто, коли, яким чином надасть письмову відповідь, якщо план або ресурси не будуть узгоджені під час наради; д) організація, підтримки якої потребує реалізація плану, повинна не пізніше ніж за 10 днів повідомити, чи зможе забезпечити підтримку.

б) Сім'ї мають право бути залученими до розвитку СГН:

а) усім сім'ям буде запропонована можливість висловитися щодо якості обслуговування під час СГН; б) сім'ї повинні мати можливість контактувати з іншими сім'ями, які користувалися такими послугами; в) учасники СГН мають право бути залученими до процесу вдосконалення та розробки цього напрямку на політичному рівні [8].

Застосування методу сімейних групових нарад має свої переваги та недоліки. Дослідники К. Кунін і Т. Лібесман (Chris Cuneen і Terri Libesman) називають такі позитивні аспекти застосування СГН:

- СГН підкреслюють відповідальність громади щодо захисту дитини через приналежність кривдника до певної громади;
- більша кількість учасників дозволяє розробити ефективніший план розв'язання проблемної ситуації;
- модель має здатність легко пристосовуватися до різних культур через залучення місцевої громади до процесу адаптації;
- фінансова перевага проведення СГН: районний комісіонер корекційних установ Канади, які фінансуються державою, зазначає, що СГН є економічно вигідними як для держави, так і для самих клієнтів [8].

Хоч СГН мають значний потенціал, але існують і певні загрози. Пенсильванська організація «Ріал Джастіс» (REAL JUSTICE) виділяє принаймні п'ять потенційних небезпек.

1. Невідповідна підготовка

Підготовка сторін до участі в СГН має першорядне значення, оскільки є вирішальною при встановленні рапорту та довіри між сторонами. Фасилітатор повинен готувати сторони до участі в діалозі, в якому посередник не займає патерналістської позиції, лише оцінює очікування, потреби, бере до уваги людський контекст злочину.

Бажано, щоб фасилітатор СГН завжди включав попередні зустрічі з правопорушником і його сім'єю, потерпілою стороною. Адже виключення таких зустрічей значно зменшує вплив СГН на сторони, бо учасники наради не

відчуватимуть безпеки і щирої готовності брати участь у процесі.

2. Нечутливість до потерпілої сторони

Вавстралійській моделі певні чинники знижують терапевтичний ефект СГН. Наприклад, група правопорушника першою заходить до кімнати і влаштовується, що обмежує альтернативу потерпілій стороні (інакше б її представники почувалися найзручніше та найбезпечніше). Зустріч зазвичай розпочинається з розповіді правопорушника, зустріч із потерпілою стороною не планується раніше зустрічі з правопорушником.

Тому для того, щоб забезпечити основні потреби потерпілої сторони, необхідно враховувати ці моменти.

3. Тиск із боку дорослих на молодих правопорушників

Присутність дорослих на СГН може викликати в молодих правопорушників невпевненість та страх висловлювати свої почуття та думки. Тиск із боку дорослих змушує правопорушників говорити те, що хочуть почути дорослі. Тому дуже важливо створити атмосферу довіри та безпеки, інакше під час наради домінуватимуть дорослі.

4. Брак нейтральності

Представники правоохоронних органів, школи практично відіграють роль критиків у австралійській моделі СГН, виступають як «координатори» або ж медіатори. Саме тому вони повинні пройти спеціальні тренінги з поведінки в конфліктній ситуації та медіації, що допоможе їм відкинути роль офіцера служби і зайняти нейтральну позицію. Дуже часто представникам правоохоронних органів важко це зробити, тому роль фасилітатора може викликати проблеми, які діагностуються й вирішуються завдяки моніторингу.

5. Культурний нейтралітет процесу

Якщо новозеландська модель СГН є досить гнучкою в процесі, то австралійська модель, найпоширеніша в США, є процесом керованим. Більшість навчальних посібників радять координаторам не перейматися через адаптацію процесу до культурних особливостей громади. М. Умбрайт (Mark S. Umbreit) наголошує, що модель СГН (базована на моделі Вагга Вагга, Австралія) є ефективною, якщо координатор дотримується певної моделі поведінки і учасники довіряють координатору. Така негнучкість моделі є серйозною перешкодою на шляху дотримання принци-

пів відновного правосуддя в багатокультурному суспільстві [7].

Тому, застосовуючи СГН, слід зважати не лише на переваги, але й на імовірні ризики.

Питання універсальності застосування методу СГН є суперечливим. Наприклад, Міністерство дітей та сімейного розвитку Великої Британії визначає такі випадки застосування СГН:

- розвиток плану для повернення дитини в сім'ю або до найближчого оточення);
- створення турботливого середовища для молоді з метою її успішного функціонування в громаді;
- підтримка сім'ї в догляді за дитиною як частина розвитку сімейної відповідальності;
- захист потреб дитини;
- розвиток плану, який сприятиме сім'ї у забезпеченні захисту дитини [6].

К. Гандерсон (Karin Gunderson) — викладацький партнер у Північно-Західному інституті для дітей і сімей в університеті Вашингтонської школи соціальної роботи, Сіетл, США, зазначає, що існують декілька ситуацій, у яких СГН не є доречними. СГН не варто застосовувати у випадках сексуального насильства на ранніх стадіях судового слідства, тому що прокурори побоюються маніпуляцій жертвою під час СГН з боку кривдника. «Прокурори не хочуть, щоб ми проводили СГН у таких випадках, але ми не згодні. Адже ми все робимо в інтересах захисту дитини» [9]. Таку позицію підтримують Е. Джонс і Ф. Фіннеган (Edward Jones and Frank Finnegan) (2003), оскільки лише 5 % справ, пов'язаних із сексуальним насильством, були надіслані на СГН, при цьому їх дослідження показують, що наради і в цьому напрямку також працюють результативно [10].

Аналіз новозеландської та австралійської моделі СГН показує, що нам не можна обрати одну із моделей та адаптувати її в українському суспільстві. Обидві моделі мають як свої позитивні сторони, так і негативні, тому потрібно проаналізувати ті аспекти, які є культурно прийнятними в нашому суспільстві і відповідають фактичному стану речей. Уважно вивчивши позитивні і негативні сторони австралійської та новозеландської моделей, ми розробили змішану модель, яка найкраще пасує українській системі (див. табл. 1). Як ініціаторів проведення СГН найдоцільніше виокремити службу у справах дітей, шкільний персонал, правоохоронні органи. Щодо останніх можуть виникнути проблеми, оскільки правоохоронні органи — негнучка структура і можуть

не сприйняти модель СГН через відсутність її закріплення на законодавчому рівні.

Таблиця 1

Змішана модель СГН

Ініціатори	Служба у справах дітей, персонал шкіл, правоохоронні органи
Учасники	Визначає координатор СГН окремо із потерпілою стороною та правопорушником
Кількість учасників	До 10–15 осіб
Підготовка учасників	Телефонний контакт + особиста зустріч
Концептуальна структура	Заснована на принципах відновного правосуддя із застосуванням програм примирення та медіації

Кількість членів СГН координатор визначатиме окремо з потерпілою стороною та правопорушником. Кількість присутніх може варіюватися залежно від конкретного випадку (до 10–15 учасників). Координатором має виступати третя сторона, тобто підготовлений медіатор/фасилітатор, але не представник правоохоронних органів. Він встановлює зв'язок зі сторонами спочатку за допомогою телефонного зв'язку, а потім домовляється про особисту зустріч.

Проведення СГН має бути засноване на принципах відновного правосуддя із застосуванням програм примирення та медіації.

Отже, мета застосування відновної практики — СГН — полягає в активізації ресурсів сім'ї у кризовий період задля формування потенціалу сім'ї вирішувати власні проблеми з мінімальним залученням сторонньої допомоги. Серед переваг методу варто зазначити, що він є економічним, культурно-чутливим, дозволяє розробити більш ефективний план за допомогою ширшого кола осіб, дозволяє громаді відчувати відповідальність за долю неповнолітнього. Існують, проте, і ризики, які потрібно враховувати під час роботи.

Незважаючи на те, що СГН в Україні ще не досить широко використовуються, вони мають великий потенціал розвитку. Про це свідчать уже проведені СГН та координатори, які проводять СГН у пілотних регіонах України. Для ширшого їх впровадження необхідна мотивація громади та сприяння з боку державних структур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Morris Al. Restorative Justice in New Zealand: Family Group Conferences as a Case Study [Електронний ресурс] / Gabrielle Maxwell, Allison Morris. — Режим доступу до ст.: <http://wcr.sonoma.edu/vin1/morris.html>
2. Family Group Conferencing // About The George Hull Centre [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.georgehullcentre.on.ca/FamilyGroupConferencing>. — Назва з титул. екрану.
3. Gordon Th. Familienkonferenz: Die Lösung von Konflikten zwischen Eltern und Kind / Thomas Gordon. — München: Wilhelm Heyne Verlag, 1989. — 368 S.
4. Lupton C. Empowering practice?: a critical appraisal of the family group conference approach [Електронний ресурс] / Carol Lupton, Paul Nixon. — [Б. м.]: The Policy Press, 1999. — 222 p. — Режим доступу до кн: http://www.google.com/books?hl=uk&lr=&id=iLwPOmYj5oC&oi=fnd&pg=PP8&dq=research+in+family+group+conference&ots=e91Z9jaLW&sig=zZndupln_Ufvl6bcm9it2N8XSdc#v=onepage&q=research%20in%20family%20group%20conference&f=false
5. Family Group Conferences: Principles and practice guidance. — [Б. м.]: Barnardo's / Family Rights Group / NCH, 2002. — Режим доступу: <http://frg.org.uk/pdfs/FGC%20Principles%20and%20Practice%20Guidance.pdf>
6. Family Group Conference: Reference Guide [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mcf.gov.bc.ca/child_protection/pdf/fgc_guide_internet.pdf
7. Umbreit M. S. Family Group Conferencing: Implications for Crime Victims [Електронний ресурс] / Mark S. Umbreit. — [Б. м.]: Office for Victims of Crime Resource Center, 2000. — 20 p. — Режим доступу: http://www.ncjrs.gov/ovc_archives/reports/restorative_justice/restorative_justice_ascii_pdf/ncj176347.pdf
8. Family Group Conference [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ст.: <http://www.netcare-ni.com/services/solutions/viewdetails.asp?serviceID=2>. — Назва з титул. екрану.
9. Mirsky L. Family Group Conferencing Worldwide: Part One in a Series [Електронний ресурс] / Laura Mirsky. — Режим доступу до ст.: http://www.iirp.org/article_detail.php?article_id=NDMz
10. Maxwell G. The New Zealand Model of Family Group Conferences [Електронний ресурс] / Gabrielle M. Maxwell, Allison Morris. — Режим доступу до ст.: <http://aic.gov.au/documents/3/0/A/%7B30A6D276-284C-4070-B42F-5425AA0538A0%7Dch2.pdf>

НАСИЛЬСТВО В ШКОЛІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТА ДОПОМОГА, ЯКОЇ ПОТРЕБУЮТЬ ДІТИ І ВЧИТЕЛІ В ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННІ*

ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ

Проблема насильства над дітьми залишається актуальною для України, незважаючи на те, що на законодавчому рівні будь-які прояви насильства по відношенню до дитини, зокрема фізичне покарання, заборонені. Держава визнає, що насильство над дітьми трапляється в різних сферах життя — вдома, при контакті з представниками правоохоронних органів, у закладах опіки, в навчальних закладах.

Насильство може чинитися як дорослими щодо дітей, так і самими дітьми відносно один одного. Свідченнями поширеності останнього стали численні публікації та репортажі на національному телебаченні, присвячені насильству між дітьми в школі.

Оскільки діти проводять багато часу саме в навчальних закладах, то школи мають відігравати одну з ключових ролей у справі захисту дітей від насильства. Сучасні заклади освіти й виховання при всіх їхніх проблемах, труднощах, недоліках зберігають статус одного з основних інститутів соціалізації особистості, її становлення

і розвитку. Відповідно дорослі, які здійснюють контроль за навчальними закладами і які працюють у них, зобов'язані забезпечити умови, які б сприяли утвердженню людської гідності дитини та її розвитку.

Попри широке публічне висвітлення цієї проблеми, варто зауважити, що вона залишається недостатньо вивченою, зокрема, не до кінця з'ясовані причини такого насильства, його види, наслідки та те, яка допомога надається потерпілим дітям і дітям, котрі таке насильство вчиняють. Також бракує інформації про те, якої допомоги потребують учителі для більш ефективного реагування на це явище та його профілактики.

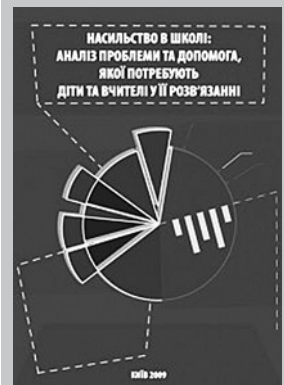
МЕТА І ЗАВДАННЯ АНАЛІЗУ

Висвітлення окресленої проблематики і стало предметом цього дослідження. **Метою** дослідження було обрано сприяння створенню безпечного середовища в школах шляхом запровадження нових методів міжособистісного спілкування між дітьми, вчителями та батьками. Відповідно, перед нами стояли такі **завдання**:

* Аналіз підготовлено Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» спільно з Вінницькою громадською організацією «Пані Весвіт», Кіровоградською дитячою екологічною громадською організацією «Флора», Коаліцією молодіжних громадських організацій «Молода Черкашина» в межах проекту «Попередження насильства у школі», який здійснюється за фінансової та експертної підтримки Шведської громадської організації Save the Children Sweden у чотирьох областях України: Вінницькій, Кіровоградській, Київській та Черкаській.

Проект впроваджується в партнерстві з Інститутом інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Жіночий консорціум України висловлює подяку всім, хто сприяв збиранню та узагальненню цієї інформації: працівникам Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки, України, зокрема Зінченко С.В., заступнику директора Інституту, управлінням з питань освіти у Вінницькій, Кіровоградській, Київській та Черкаській областях, адміністраціям шкіл, колегам, які сприяли зведенню інформації, — Оксані Москаленко і Марії Дендебері, а особливо вчителям та дітям, які відверто відповіли на поставлені нами запитання.

Авторський
колектив:
Дубровська Є.,
Ясеновська М.,
Алексєєнко М.

Електронну версію
видання дивіться на
сайті Жіночого консор-
ціуму України www.wcu-network.org.ua

- 1) проаналізувати проблему насильства між дітьми в школі та визначити ступінь зацікавленості персоналу і дітей у розв'язанні цієї проблеми;
- 2) покращити спроможність шкіл та громадських організацій проводити інформаційно-просвітницьку роботу, спрямовану на запобігання та розв'язання проблеми насильства в дитячому середовищі;
- 3) підвищити обізнаність громади щодо проблеми насильства, зокрема серед дітей, та її ролі у розв'язанні цієї проблеми.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

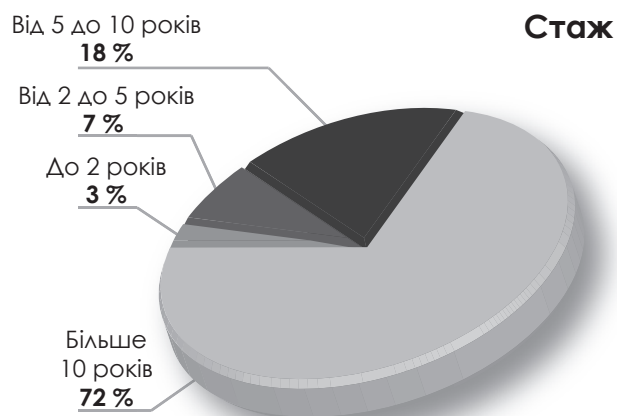
Дослідженням були охоплені школи чотирьох областей України: Вінницької, Кіровоградської, Київської та Черкаської. В кожній області були обрані по п'ять пілотних шкіл, які погодилися взяти участь у спільній роботі з дослідження та розв'язання проблеми. Варто зауважити, що суттєвих розбіжностей у даних, отриманих від міських шкіл та шкіл із сільської місцевості, кількість яких була однаковою, помічено не було. Всі виявлені проблеми мають системний характер і майже не залежать від територіального чинника. Окремі розбіжності можна пов'язати лише із самими школами, точніше, з підходами до організації навчально-виховного процесу в конкретних школах.

У кожній школі за допомогою спеціально розробленої анкети були опитані 8–12 вчителів. Загальна кількість представників педагогічного складу, які взяли участь у дослідженні, — 332 особи. За фахом респонденти — представники педагогічного складу шкіл розподілилися так.

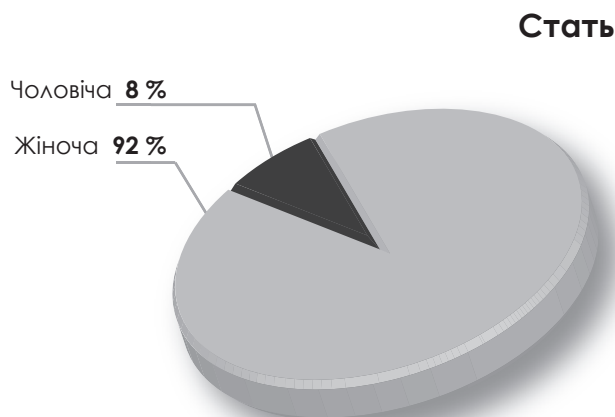

Серед тих, хто взяв участь у дослідженні, переважна більшість — досвідчені вчителі зі стажем роботи, який перевищує 10 років. Цікаво, що майже 18 % вчителів не зазначили свій стаж роботи у школі, а 25 % — свій фах, мотивуючи

це тим, що за такими даними можна ідентифікувати відповідача, тобто анкетування втратить конфіденційність. Наведений розподіл враховує лише тих респондентів, які повідомили свій стаж роботи у школі.

Гендерний розподіл респондентів-вчителів виявився типовим для сучасної української школи, а саме (за винятком одної особи, яка не відповіла на це запитання) — таким.

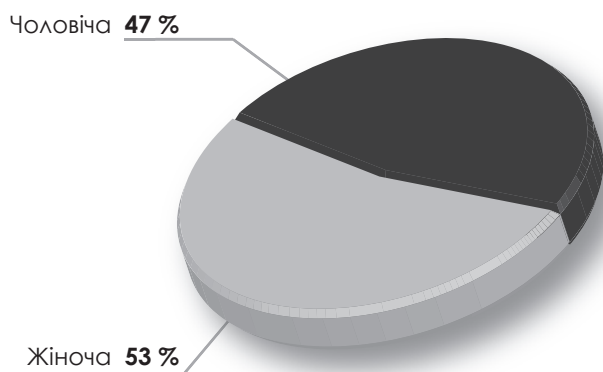

У цих самих школах було проведено анкетування дітей трьох вікових груп: 9–11 років — 422 особи, 12–14 років — 432 особи, 15–16 років — 382 особи.

Для кожної з трьох вікових груп була підготовлена окрема анкета. Хоча більшість питань збігалися, вони були адаптовані відповідно до вікових особливостей дітей. У кожній школі був опитаний один клас відповідної вікової групи, залежно від розміру школи кількість опитаних дітей кожної вікової категорії по окремих школах коливалася від 11 до 40 осіб, загальна кількість респондентів у кожній віковій категорії по області склала близько 100 осіб.

Відповідний розподіл дітей-респондентів за статтю виявився таким (без урахування п'яти анкет, в яких не дається відповідь на це запитання).

Стать

Концепція дослідження полягала у з'ясуванні таких основних проблемних питань:

- **визначення насильства** — опис розуміння феномена насильства, насильства над дітьми та їх проявів і форм педагогічним складом та учнями, рівень визнання наявності такої проблеми;
- **найбільш поширені форми** насильства — аналіз місць, де діти найчастіше зазнають насильства, виявлення існування насильства у школі, з'ясування частоти випадків насильства щодо дітей у школі, поширеність різних форм та проявів насильства щодо дітей, наявність дітей-агресорів;
- **допомога, що надається / ставлення до потерпілих і насильників** — механізми передачі інформації про випадки насильства, допомога, що надається дітям-агресорам та постраждалим дітям, механізми взаємодії з іншими структурами, превентивна робота на базі школи, шляхи інформування дітей про насильство як явище та допомогу, яку можна отримати у школі;
- **потреби вчителів і дітей у розв'язанні проблеми** — зацікавленість педагогічного складу та адміністрації шкіл у веденні превентивної роботи та надання безпосередньої допомоги дітям, організація ефективної взаємодії з іншими залученими до попередження насильства структурами, необхідність надання додаткової інформації з проблематики насильства дітям та дорослим у школі.

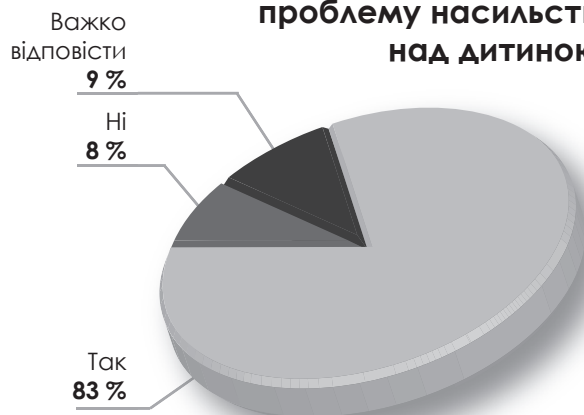
1. ВИЗНАЧЕННЯ НАСИЛЬСТВА

Проведене серед педагогічного складу загальноосвітніх шкіл опитування щодо ставлення до проблеми насильства у школі показало таке.

Актуальною проблемою насильства над дітьми вважають 82 % загального числа опитаних, 8 % заперечили актуальність цієї проблеми, 9 % важко

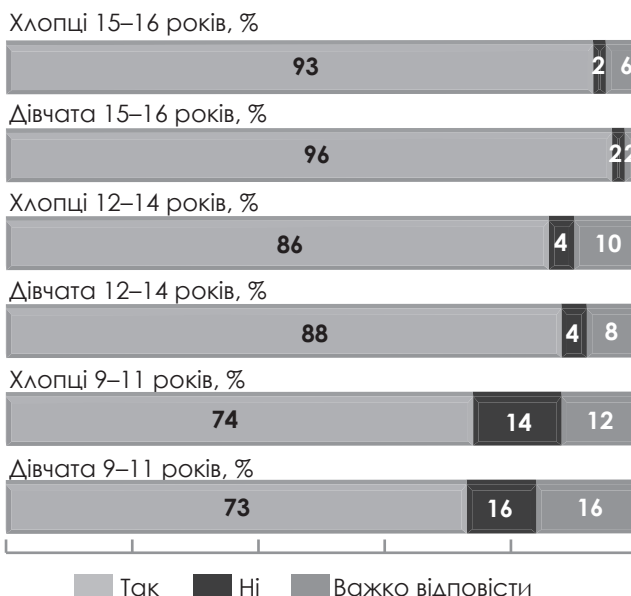
визначитися зі своєю позицією з цього питання. Ці дані не враховують п'яти анкет, в яких респонденти не дали відповіді на поставлене запитання.

Чи вважаєте ви актуальною проблему насильства над дитиною?

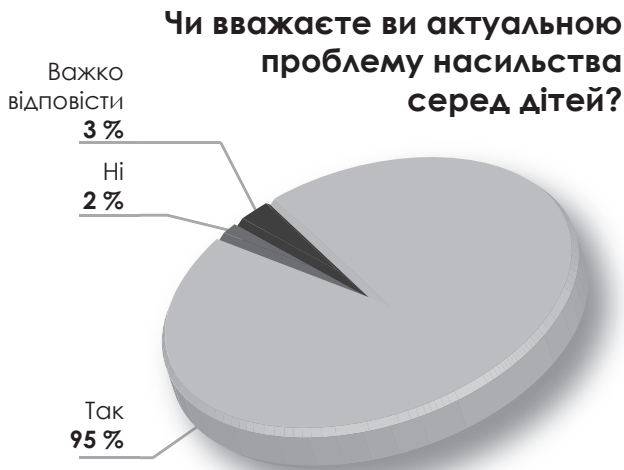

Знайомство з проблемою насильства продемонстрували й учні. Характерним показником є зростання кількості дітей, які ствердно відповіли на питання «Чи знаєш ти, що таке насильство над людиною?», в міру збільшення віку респондентів. В 9–11 років кількість ствердних відповідей склала 76 % у хлопців та 72 % у дівчат, у віці 12–14 років цей показник складає 86 % та 85 % відповідно, а в 15–16 років — 93 % та 95 % (наведені дані не враховують 14 анкет дітей молодшої вікової категорії, шість анкет дітей середньої вікової категорії та одну анкету дитини старшої вікової категорії, в яких учні не надали відповіді на це запитання). Зростання числа дітей, які знайомі з насильством, свідчить не так про збільшення проявів насильства в житті дітей, як про усвідомлення ними даного явища.

Чи знаєш ти, що таке насильство?

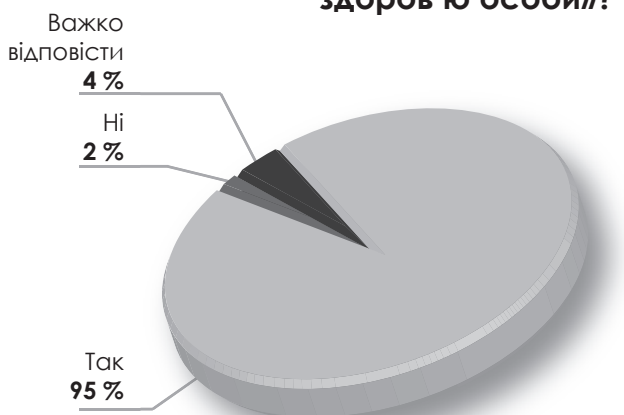

Актуальність проблеми насильства серед дітей підтверджують 95 % опитаних педагогів, 2 % вважають її неактуальною та 3 % не визначилися (дані наведені без урахування двох анкет, в яких не було відповіді на запитання).

Отже, 13 % респондентів з-поміж викладачів, які не вважають, що проблема насильства над дітьми є актуальною, визнають її актуальність у дитячому середовищі. Відповідно, можемо зробити висновок, що частина педагогів вважає, що насильство, яке чинять діти стосовно інших дітей, існує окремо від насильства в суспільстві, таким чином ніби заперечуючи приналежність дітей до суспільства. Тобто світ дітей вони сприймають як такий, що існує окремо і перебуває під захистом дорослого світу. Водночас, всередині дитячого світу проблема насильства є видимою і, як педагоги, вони вже не можуть не помічати її.

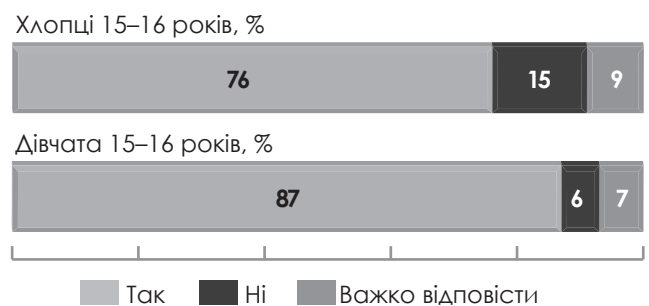
Чи згодні ви з визначенням: «Насильством є будь-яка дія, внаслідок якої завдається шкода фізичному та/або психічному здоров'ю особи?»

Активне висвітлення проблеми насильства, зокрема ЗМІ, дає змогу сформуванню у суспільстві загальний підхід до розв'язання цієї проблеми. Даний факт підтверджує й те, що переважна більшість опитаних педагогів (84 %) згодні із прийнятим визначенням насильства: «Насильством є будь-які дії однієї людини по відношенню до іншої, в результаті яких завдається шкода фізичному або психічному здоров'ю» (без урахування шести анкет, в яких не було відповіді на це запитання).

З таким визначенням насильства згодні і 78 % 15–16-річних хлопців-респондентів та 87 % дівчат цього віку (без урахування дев'яти анкет, в яких не було дано відповіді на зазначене запитання).

Чи погоджуєшся ти із визначенням: «Насильством є будь-яка дія однієї людини по відношенню до іншої, внаслідок якої завдається шкода фізичному або психічному здоров'ю?»

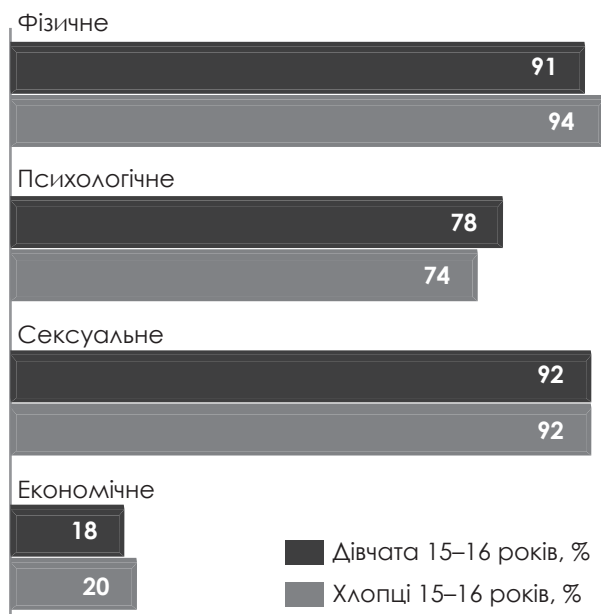

Результати опитування показали, що підлітки мають досить точне уявлення про фізичне, сексуальне та трохи гірше — про психологічне насильство, а такий вид насильства, як економічне, знайомий лише незначній частині дітей. Цей факт є досить характерним для нашої країни загалом. Таким чином підлітки засвідчують обізнаність і розуміння пріоритетів щодо ідентифікації різних видів насильства, визнаних державою. Ця картина ілюструється наведеними далі даними. Відсотки за кожною категорією розраховувались від загальної кількості респондентів відповідного віку — 15–16 років.

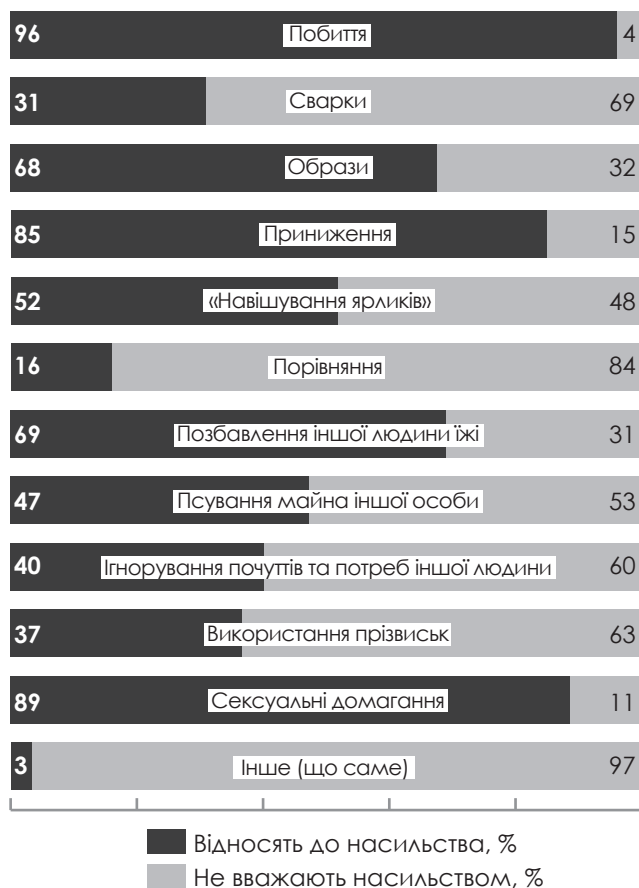
Ідентифікація представлених форм насильства як таких серед респондентів-педагогів розподілилася таким чином: переважна більшість опитаних вважають насильством побиття, приниження та сексуальні домагання — 96,1 %, 84,95 %, 88,6 % відповідно; образи та позбавлення їжі відносять до проявів насильства 67,5 % та 69 % опитаних відповідно; псування чужого майна, ігнорування почуттів і потреб іншої людини визначають як насильство 47,3 % та 40,1 % відповідно; представлені форми психологічного насильства, такі як «навішування ярликів», використання прізвиськ, сварки і порівняння

до насильства відносять 51,8 %, 36,7 %, 31 % та 16 % респондентів відповідно (респонденти мали можливість дати кілька відповідей, відсотки для кожної категорії розраховувались від загальної кількості учасників опитування).

Які ти знаєш види насильства?

Що із зазначеного нижче ви відносите до насильства?

Даний розподіл свідчить про те, що шкільні вчителі схильні реагувати більше на так звані тяжкі прояви насильства, тобто ті, що мають фізичне або моральне підкріплення (такі форми, як побиття або позбавлення їжі), чи на ті, що важко переживаються самим педагогом як особистістю (наприклад, приниження та образи). Однак не слід забувати, що для особистості дитини, яка ще формується, величезне значення мають так звані легкі форми насильства, такі як використання прізвиськ, ігнорування почуттів і потреб іншої людини, порівняння.

Позиція дітей щодо ідентифікації форм насильства несуттєво відрізняється від позиції педагогів.

Висновки

Тема насильства не є новою і незнайомою як для дітей, так і для педагогічного складу шкіл. Для дітей характерна тенденція до все глибшого усвідомлення даної проблеми в міру дорослішання і застосування знань у цій сфері до себе.

Відкрите обговорення проблеми насильства призводить до формування аналогічних понять і уявлень відносно порушеної теми як у дорослих, так і у дітей. Цей факт відіграє велику роль у формуванні профілактичних і реабілітаційних програм, оскільки дає змогу їх учасникам говорити якщо не однією, то, принаймні, дуже схожими мовами.

Через труднощі у визначенні шкоди, яка є наслідком психологічних, а тим більше економічних видів насильства, ці види і форми їхнього прояву нечітко окреслені у свідомості як дітей, так і дорослих.

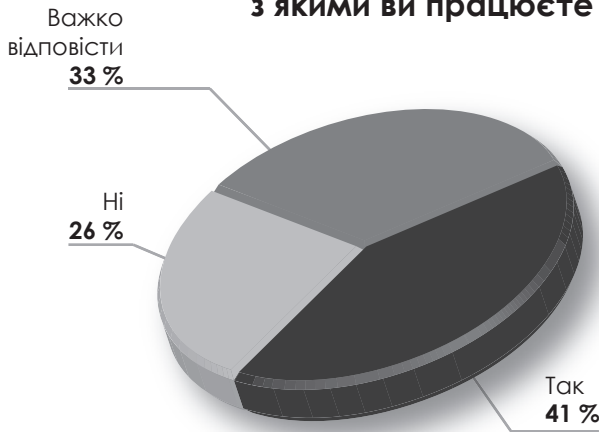
2. НАЙПОШИРЕНІШІ ФОРМИ НАСИЛЬСТВА

На питання «Чи зазнають насильства діти, з якими ви працюєте?» позитивно відповів 41 % опитаних педагогів. Заперечують даний факт 26 %. 33 % респондентів не визначилися з відповіддю. Це свідчить про те, що вони з якоїсь причини не задавалися даним запитанням або що вони не захотіли відповідати, оскільки не знають, як розв'язувати дану проблему. Проведення опитування з проблеми насильства в даних школах може підштовхнути до подальших роздумів та формування адекватного погляду на існуючу проблему.

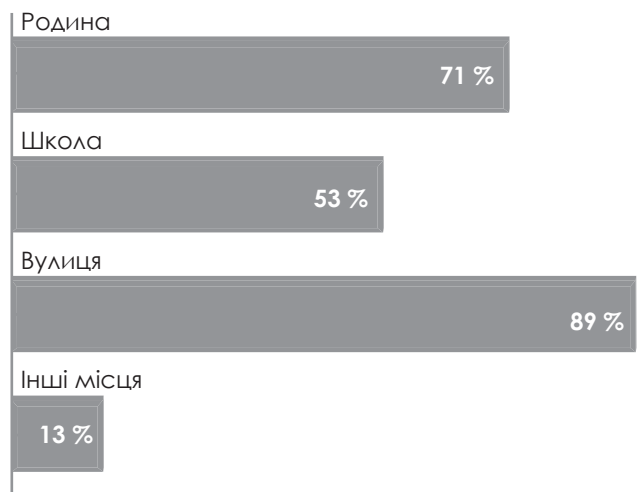
Наявність дітей, які постраждали від насильства, серед учнів шкіл, охоплених опитуванням, підтверджує самоідентифікація їх як таких приблизно третиною респондентів, близько 65 % відзначають, що такими є їхні друзі. Наведена

діаграма складена без урахування 16 дітей молодшого віку, шести дітей середнього та чотирьох дітей старшого віку, які не дали відповіді на поставлене запитання.

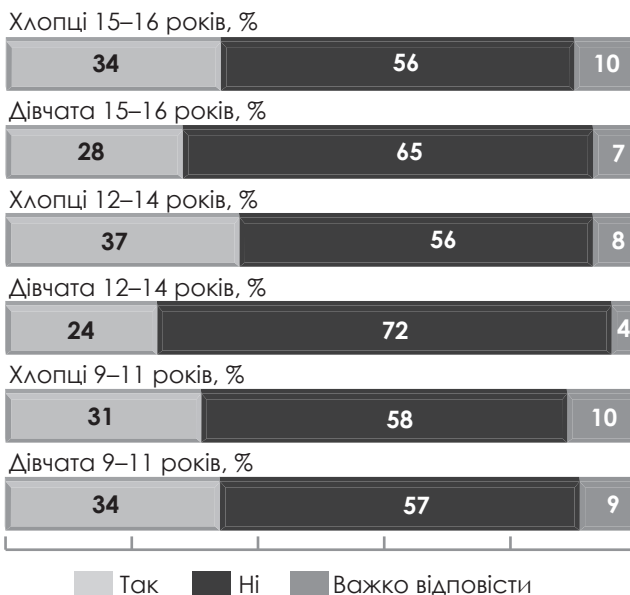
Чи зазнають насильства діти, з якими ви працюєте?

Де, на ваш погляд, діти частіше за все зазнають насильства?

Чи відбувалось щось подібне з тобою?

Від 24 % до 37 % дітей зазнають насильства. Найвищий показник у хлопців 12–14 років (розрахунок відсотків наведений без урахування даних 23 анкет дітей молодшого віку, восьми анкет дітей середнього та дев'яти старшого віку, які не дали відповіді на поставлене запитання).

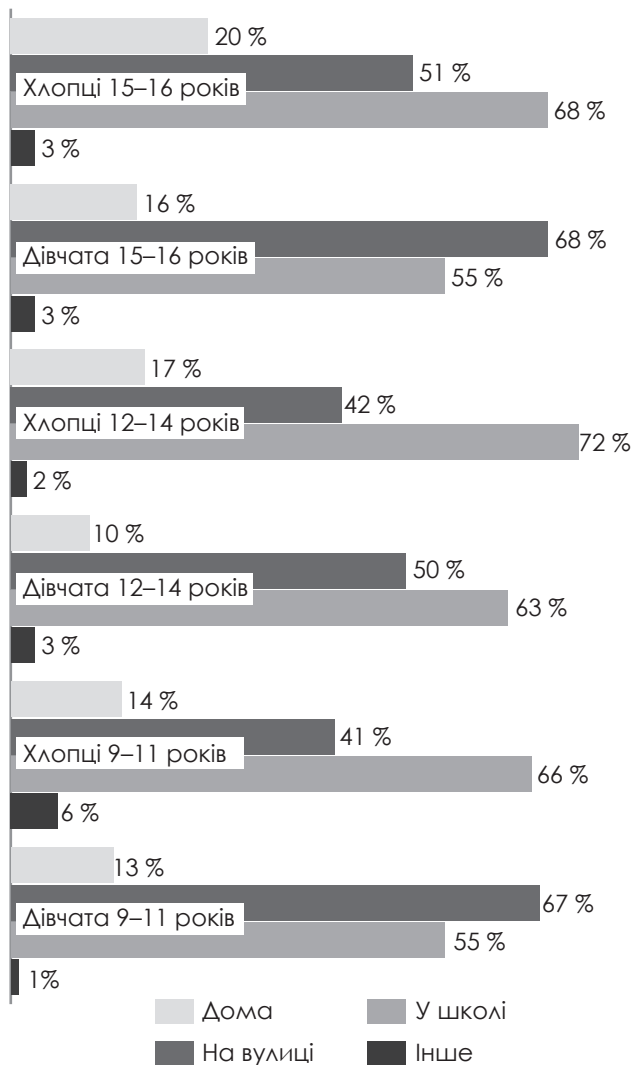
Місцем, де діти найчастіше зазнають насильства, педагоги в переважній більшості вважають вулицю (89 %), близько половини респондентів згодні з фактом потерпання дітей від насильства у школі (респонденти мали можливість назвати кілька місць, розрахунок відсотків для кожної категорії відповідей здійснювався від загальної кількості учасників опитування).

Наведені дані свідчать про те, що школа є одним із місць, де діти зустрічаються із насильством досить часто, а відповідно — школі необхідні додаткові дії, покликані не тільки допомогти дітям захиститися від насильства, а й створити на базі школи безпечний для дітей та вільний від насильства простір. Виявлена позиція педагогів дає підстави для висновку про готовність частини опитаних взяти на себе відповідальність за те, що відбувається у школі. Цей факт дасть змогу не тільки визначити зону відповідальності дорослих, а й напрацювати алгоритм реагування у випадках прояву насильства між дітьми в школі.

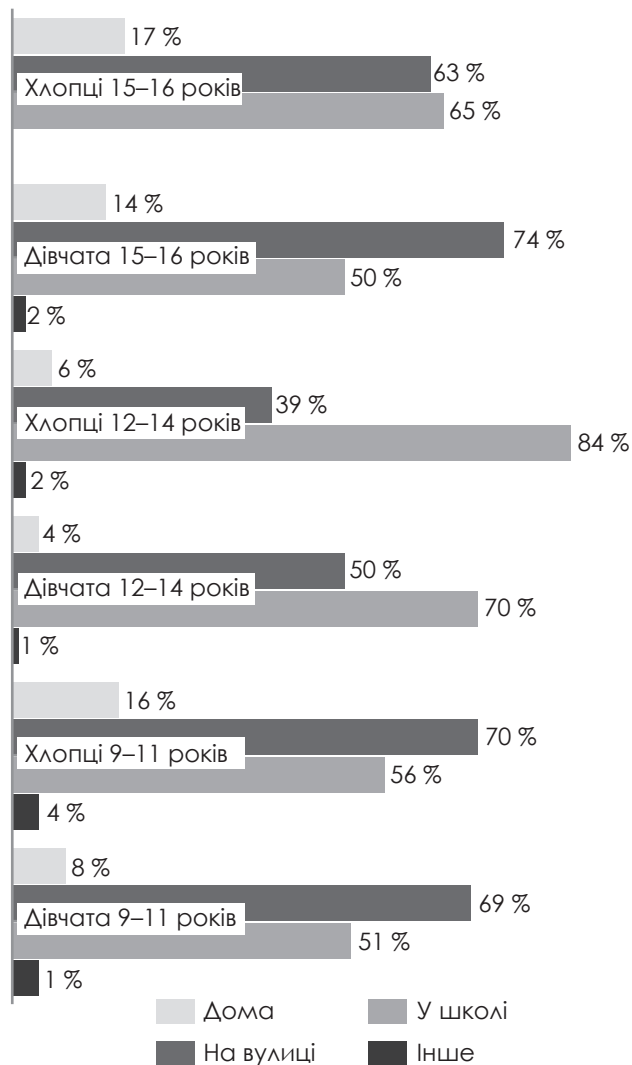
Діти також називають вулицю як місце, де вони найчастіше зустрічаються з насильством. Проте, якщо йдеться про власний досвід, то школу діти ставлять на перше місце, за винятком хлопців старшого та молодшого віку, які вважають, що із насильством вони частіше зустрічаються на вулиці. Причому вчителі за частотою проявів насильства на друге місце ставлять родину, а школу лише на останнє. В наведеній далі діаграмі узагальнені дані за відповідями тих дітей, які зазначили, що зустрічалися із проявами насильства. Респонденти мали можливість назвати кілька місць.

За результатами відповіді на запитання стосовно місця, де зазнавали насильства друзі респондентів, школа вже не отримала більшості відповідей: на думку дітей, їхні друзі переважно зазнають насильства на вулиці, школа стоїть на другому місці. Однак діти віком 12–14 років зі значним відривом від інших місць називають саме школу основним місцем, де їхні друзі можуть зазнати насильства.

Якщо так, то де саме?

Якщо так, то де саме?

Аналогічно в наведеній далі діаграмі узагальнені дані за відповідями тих дітей, які зазначили, що їхні друзі зустрічалися з проявами насильства. Респонденти мали можливість назвати кілька місць.

Така розбіжність у розставлянні пріоритетів щодо місця прояву насильства педагогами і дітьми може свідчити про неготовність частини шкіл відверто визнати факт проявів насильства щодо дітей, а відповідно — й організовувати ефективні заходи щодо його подолання. Цей результат також підтверджує, що школа не тільки відіграє важливу роль у житті дітей як місце основної соціалізації, а й виступає місцем, де діти найчастіше у своєму житті зустрічаються з насильством. Розуміння цього допоможе зробити школу основною ланкою протидії даному явищу, місцем, де діти зможуть формувати нові, вільні від насильства засоби взаємодії.

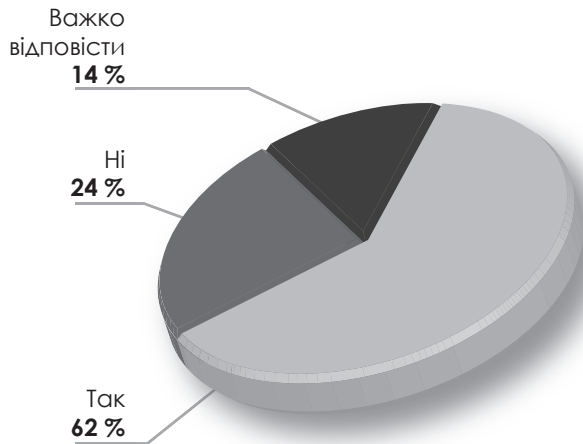
Розуміння існування проблеми підтверджує те, що основним джерелом насильства щодо дітей переважна більшість педагогів вважає інших дітей (95%). У наведеній далі діаграмі респонденти-вчителі мали можливість дати кілька відповідей, розрахунок відсотків для кожної категорії відповідей здійснювався від загальної кількості педагогів — учасників опитування.

Хто, на ваш погляд, частіше чинить насильство щодо дітей?

Попри те, що на питання «Чи зазнають насильства діти, з якими ви працюєте?» ствердно відповів 41 % опитаних, прояви насильства серед дітей у своїй школі помічали 62 % опитаних.

Чи помічали ви прояви насильства серед дітей у вашій школі?

Ця розбіжність пояснюється тим, що респонденти, які на початку опитування ще не визначилися, в процесі заповнення запитальника поступово формували свою позицію щодо проблеми насильства над дітьми, із якими їм доводиться стикатися кожного дня.

Отримані дані дають підстави зробити висновок, що превентивна робота в окресленому напрямку та організація допомоги дітям, які опинилися у такій ситуації, необхідна і впроваджувати її слід саме на базі школи.

Більше половини опитаних педагогів помічали такі прояви насильства в школі: побиття, сварки, образи, приниження, використання прізвиськ. Менш за все привертають увагу педагогів сексуальні домагання та відбирання їжі. На запитання, якому присвячена наведена далі діаграма, респонденти-вчителі мали можливість дати кілька відповідей. Розрахунок відсотків для кожної категорії відповідей здійснювався від загальної кількості педагогів, які зазначили, що помічали прояви насильства серед дітей у школі.

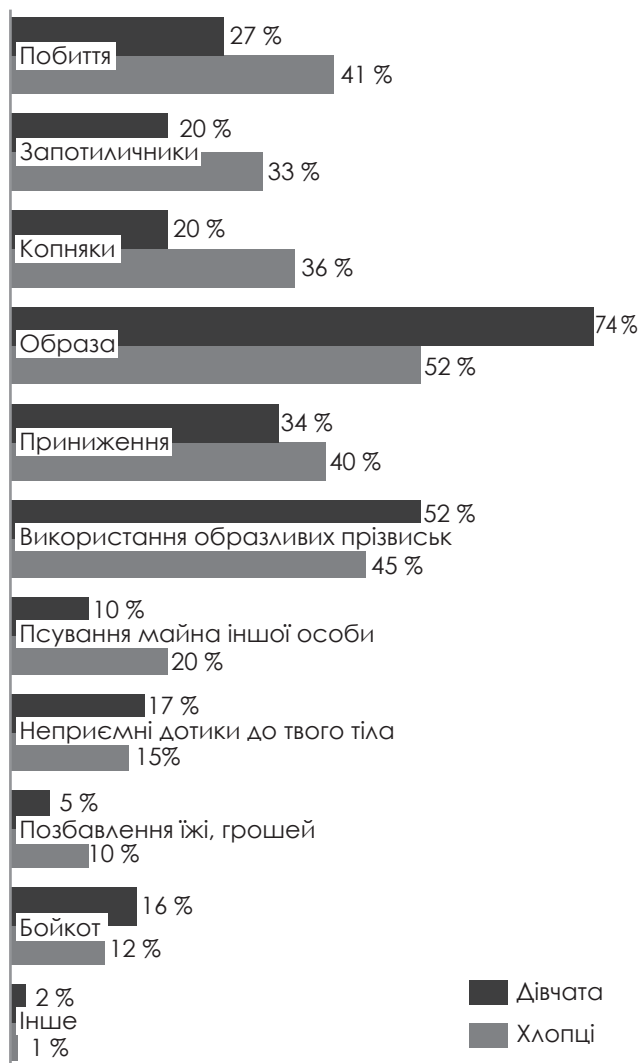
Якщо так, то які саме прояви насильства були помічені вами?

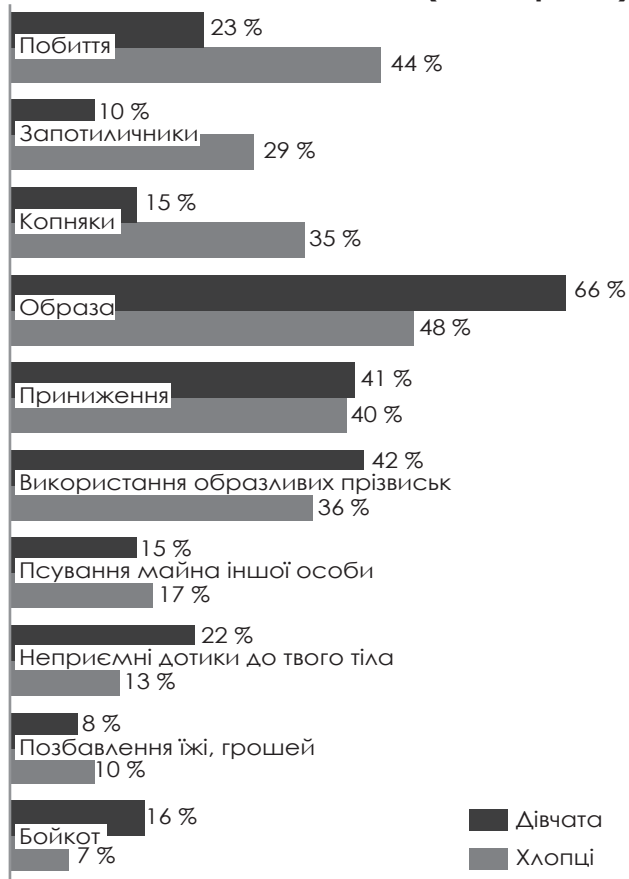
Серед дітей, які вказали, що стикалися із проявами насильства особисто, розподіл форм насильства виявився таким (респонденти мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків для кожної категорії відповідей здійснювався від загальної кількості учасників опитування відповідного віку).

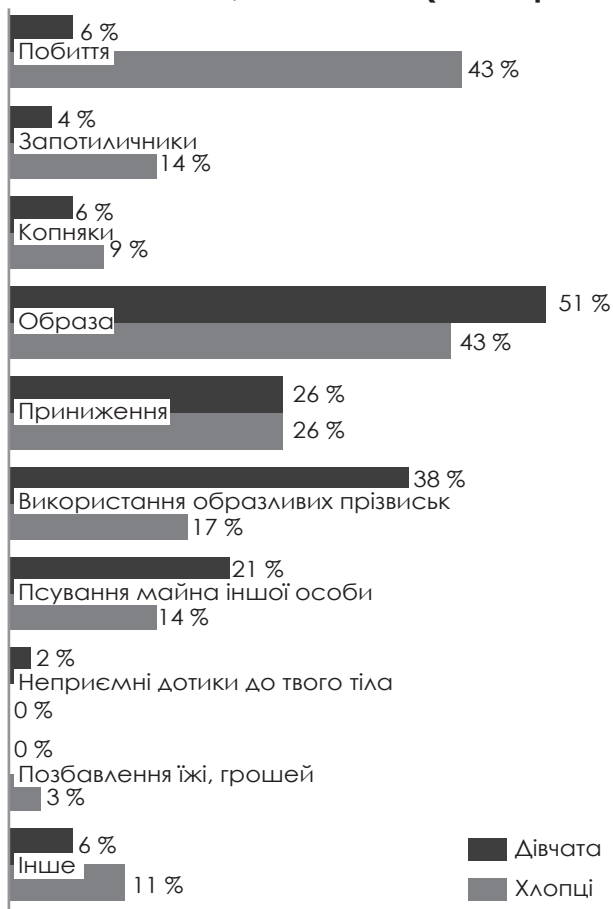
Якщо так, що саме? (9–11 років)

Якщо так, що саме? (12–14 років)

Якщо так, що саме? (15–16 років)

Варто зауважити, що діти порівняно з дорослими відмітили трохи інші види насильства як поширені. Наприклад, діти значно рідше називали використання прізвиськ як прояв насильства. Це можна пояснити тим, що діти не завжди сприймають такі дії як насильство, однак тут варто врахувати думку всіх сторін, які спостерігають такі явища у дитячому середовищі.

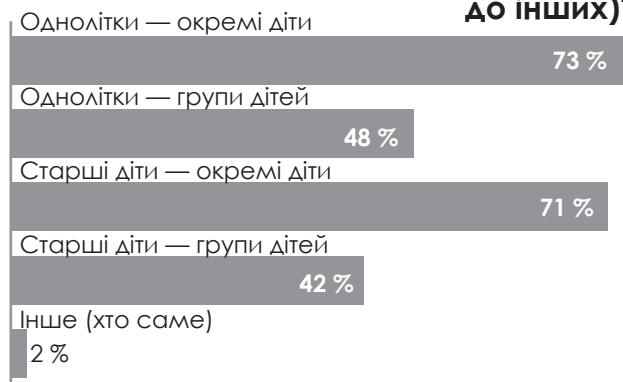
Важливо, що діти обох статей віком 9–16 років найчастіше зустрічаються з таким видом насильства, як образи, а побиття значною мірою характерні для хлопців, причому найчастіше із таким явищем зустрічаються хлопці середнього віку (41 % відповідей хлопців віком 9–11 років; 44 % відповідей хлопців віком 12–14 років; 43 % відповідей хлопців 15–16 років). Це свідчить не тільки про несформованість механізмів стримування фізичної агресії, а й про брак контролю за такими проявами, потурання проявам цього явища з боку педагогів. Також це свідчить про брак організованого фізично активного проведення часу, яке сприяє задоволенню потреб дітей у тісному фізичному контактуванні й нейтралізації гіперактивності. Крім того, слід відзначити, що дівчата різного віку більше страждають від різноманітних форм психологічного насильства (образи, прізвиська), тоді як для хлопців більш частими є два види насильства — психологічне і фізичне. При цьому поширена думка, що хлопці є більш стійкими до психологічного насильства, спростовується самими ж дітьми, котрі сприймають як практично рівнозначні побиття і образу.

Велику тривогу викликає кількість відповідей, які підтверджують існування сексуального насильства щодо дітей — 15,8 % педагогів зауважили, що діти, з якими вони працюють, зазнають сексуальних домагань. Причому 2 % вчителів відзначили, що діти зазнають сексуальних домагань саме в школі. Діти теж засвідчили таке явище. 17 % дівчат та 15 % хлопців віком 9–11 років, 13 % хлопців та 22 % дівчат 12–14 років, 2 % дівчат 15–16 років зазначили, що зазнавали неприємних дотиків до свого тіла. Причому діти середнього віку вказали, що з такими діями вони стикалися саме у школі. Попри те, що ці відсотки значно нижчі порівняно з названими проявами інших форм насильства, можна говорити про існування такого явища, особливо враховуючи його інтимність та прихованість. Можна також припустити, що реальна поширеність цього явища значно вища. Відповідно, роботі щодо його попередження варто приділити особливу увагу.

Як агресорів респонденти з педагогічного складу здебільшого відзначають окремих дітей, як однолітків, так і старшого віку. Так, багато

педагогів бачать розв'язання проблеми насильства в школі у виключенні з неї конкретних дітей, які є для них уособленням проблем. У наведеній далі діаграмі відображені відповіді на питання про агресора. Респонденти-вчителі мали можливість дати кілька відповідей, розрахунок відсотків для кожної категорії відповідей здійснювався від загальної кількості педагогів — учасників опитування, які зазначили, що помічають насильство серед дітей у школі.

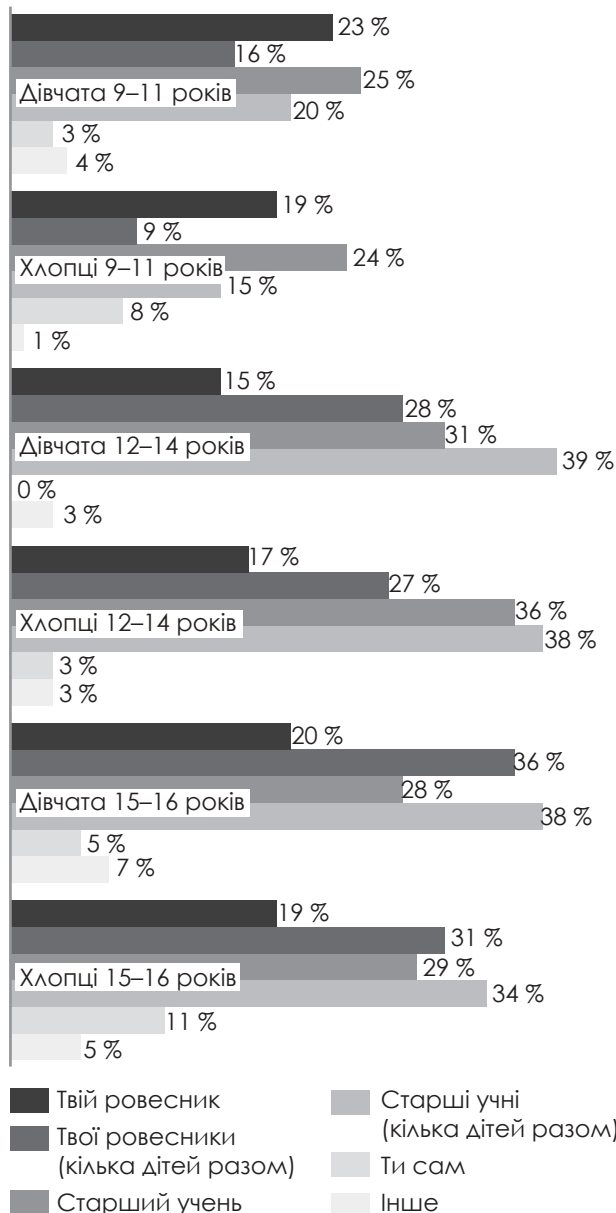
Хто найчастіше виступає агресором (особою, яка виявляє насильство до інших)?

Однак діти відмічають також доволі загрозливий рівень частоти проявів організованого насильства з боку груп дітей — різниця у відсотковому відношенні таких відповідей значно менша, ніж у дорослих. Такі результати свідчать про недостатню організованість дітей, про відсутність позитивного наставництва в школі, що призводить до формування підлітками власних мікросоціумів за принципом «зграї».

Діти досить відверто відзначали і свій особистий внесок у загальну ситуацію із поширенням насильства у школі: сім дівчат та 15 хлопців віком 9–11 років, одна дівчина та сім хлопців у віці 12–14 років, 10 дівчат та 20 хлопців віком 15–16 років вказали, що самі чинили насильство по відношенню до інших. Можна зауважити, що зі зростанням віку респондентів-учнів збільшується кількість дітей, які самі ідентифікують себе як агресорів по відношенню до інших дітей. Це свідчить про підвищення міри усвідомлення своїх дій та їх наслідків, але також і про складність контролю над ними. Тобто значна кількість дітей визнає свою відповідальність і, відповідно, потребує спеціальної допомоги. Наведена далі діаграма ілюструє результати опитування. Діти мали можливість дати кілька відповідей, розрахунок відсотків для кожної категорії відповідей кожної вікової групи здійснювався від загальної кількості дітей — учасників опитування відповідного віку.

Хто найчастіше чинить насильство у школі?

Висновки

Діти потерпають від насильства, що підтверджує їх самоідентифікація як таких і визначення їх як таких друзями. Більше половини педагогів, котрі працюють із цими дітьми, ідентифікують їх як таких, однак насторожує те, що практично 40 % шкільних учителів ігнорують даний факт, а відповідно — не готові надати дітям допомогу в тих випадках, коли вони дійсно її потребують. Ця позиція дорослих може, з одного боку, сприяти розвитку насильства серед дітей, а з іншого не формує в дітей відчуття захищеності дорослими, які несуть за них відповідальність.

Педагоги схильні помічати переважно ті форми насильства, повз які вже неможливо пройти, заплющивши очі на складні для ідентифікації явища, або ті, перед якими почуваються

безсилями. Така позиція педагогів найчастіше призводить до того, що постраждалим дітям не надається адекватна допомога, а тих, хто чинить насильство, провокує не тільки на його продовження, але й на розвиток та посилення подібних дій.

Високий відсоток різноманітних форм фізичного насильства свідчить про недостатній рівень організації дітей, про відсутність адекватної фізичної активності і вміння застосовувати соціально прийнятне тілесне контактування.

Той факт, що самі діти відмічають достатньо високий рівень насильства, здійснюваного групою дітей, свідчить про те, що їх формування у групі і функціонування самої групи відбувається без контролю з боку дорослих, що сприяє становленню девіантних форм поведінки в соціумі.

За відповідями дітей та вчителів можна скласти перелік найпоширеніших проявів насильства, якого зазнають діти:

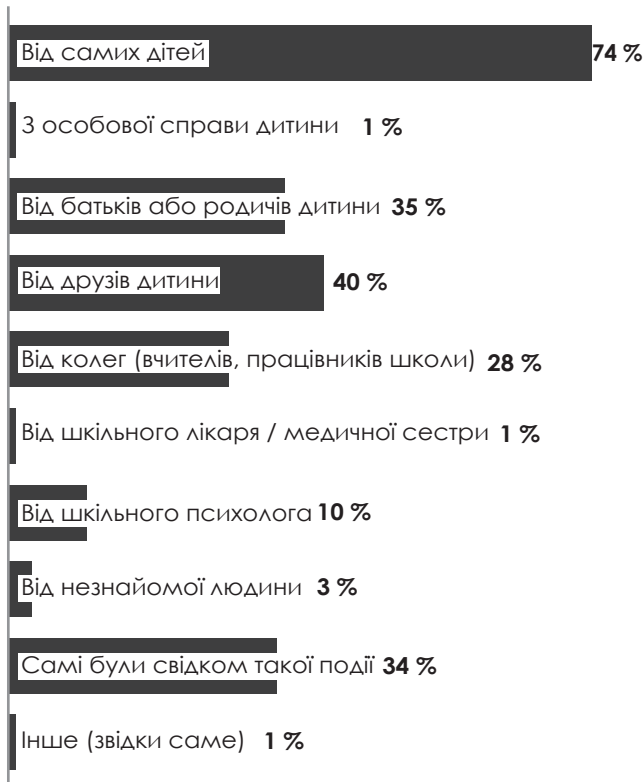
- приниження;
- побиття;
- образа;
- використання прізвиськ;
- «навішування ярликів»;
- кривдження;
- сварки.

Такий перелік може стати відправною точкою для планування роботи щодо попередження проявів насильства. Тобто попередження саме цих явищ має стати першочерговою задачею.

3. ДОПОМОГА, ЩО НАДАЄТЬСЯ, ТА СТАВЛЕННЯ ДО ПОТЕРПІЛИХ І НАСИЛЬНИКІВ

Найчастіше самі діти розповідають вчителям про випадки насильства у школі — 74 % вчителів зазначили це. Наведена далі діаграма ілюструє результати опитування. Вчителі мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків по кожній категорії відповідей здійснювався від загальної кількості учасників опитування.

Звідки ви дізналися про ці випадки насильства?

Отримані дані свідчать про відносну відкритість дітей по відношенню до педагогів, що створює підґрунтя для запровадження попереджувальних схем роботи та налагодження швидкого реагування на наявні випадки насильства.

Позитивно слід охарактеризувати кількість відповідей вчителів щодо необхідності надання допомоги дітям, які самі чинять насильство і виступають агресорами по відношенню до інших дітей, — переважна більшість, 83 % педагогів, вказали, що такі діти дійсно потребують допомоги. Відсотковий розподіл наведений без урахування 21 анкети, в яких вчителі не надали відповіді на зазначене запитання.

Серед прикладів відповідей педагогів особливо цікаву картину являють собою підстави для надання допомоги такій дитині:

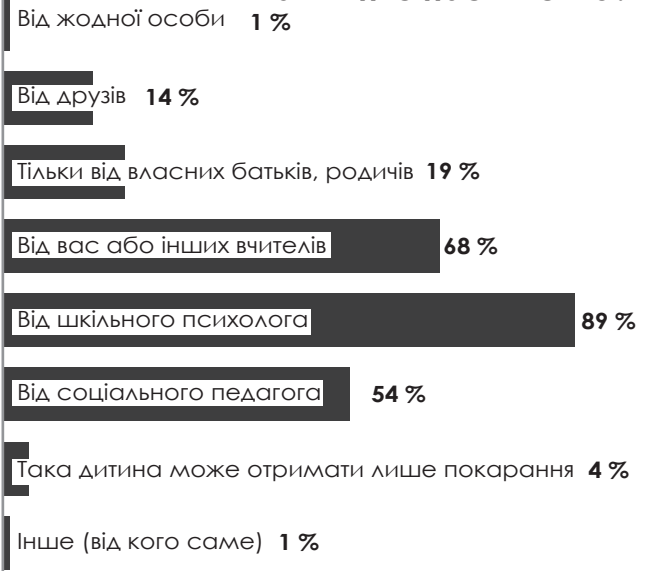
- коли дитина сама є беззахисною;
- коли дитина, яка чинить насильство, сама зазнала насильства і, можливо, діє так з почуття помсти до всіх оточуючих;
- коли дитина не контролює жорстокість;
- коли насильство з боку дитини вчинене не вперше;
- коли в дитини негарзди у сім'ї або неповна сім'я;
- коли «обставини» примусили дитину так поводитись.

Тобто, не дивлячись на кількість відповідей про необхідність надання допомоги такій дитині, все-таки допомога надається вибірково, а не кожній такій дитині. Важливо, що серед відповідей педагогів окрім підстав для надання допомоги вказуються й окремі, але не всі, завдання такої допомоги:

- коли треба з'ясувати причину агресії;
- коли треба з'ясувати, чи потребує ця дитина лікування.

На базі школи дитина-агресор може отримати допомогу від шкільного психолога, це зазначили 89 % респондентів-педагогів, а також від вчителя — 68 % відповідей або соціального педагога — 54 % відповідей. Наведена далі діаграма ілюструє результати опитування. Вчителі мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків по кожній категорії відповідей здійснювався від загальної кількості учасників опитування, які зазначили, що дитина-агресор може розраховувати на допомогу.

Якщо так, то від кого у вашій школі може отримати допомогу дитина, яка вчиняє насильство?

Ці дані свідчать про переважне розуміння вчительської спільноти, що дитина-агресор потребує не просто допомоги, а фахової допомоги, в той же час значний відсоток спроб вирішити проблему самотужки викликає певну стурбованість. Ще більше насторожують 4 % відповідей, в яких зазначено, що така дитина може отримати лише покарання, адже покарання без втручання фахівців, психолога, соціального працівника, може лише погіршити ситуацію і аж ніяк не сприяє її вирішенню.

Зазначені побоювання підтверджуються названими вчителями формами допомоги, яка доступна дитині, що вчинила насильство, на базі школи. Можна сказати, що така допомога вкрай обмежена і не має спеціалізованого характеру. Педагоги відмічали, що дитина-агресор може отримати **пораду** або **бесіду**. Напевно саме такі методи використовуються педагогічним складом при спробі надати допомогу дитині та вирішити проблему самотужки. Однак зміст цих порад та бесід, а також їхня ефективність залишаються невідомими. Можливо найкраще, що може зробити педагог у такій ситуації, — це вислухати дитину, та, за словами самих респондентів, згадати моральні та правові цінності.

Не варто забувати про те, що діти-агресори самі спочатку були жертвами насильства і що часто їх агресія є лише способом показати дорослим те, чого вони зазнали самі. Тому ставлення до цієї категорії дітей лише як до агресивних, «проблемних», у більшості випадків не лише не забезпечує бажаного зниження агресії, а й навпаки, провокує її силу й нові форми вираження. В цьому зв'язку і ставлення до агресивних дітей також має бути подібним до дітей-жертв. Не варто акцентувати увагу на «неправильній» поведінці таких дітей, натомість необхідно пропагувати та поширювати неконфліктні форми поведінки з одночасним розумінням того, що така дитина сама потребує реабілітації як потенційна жертва в минулому, а можливо й дотепер.

Щодо надання психологічної допомоги з боку психологів, то тут можна зробити припущення про недостатній рівень знайомства педагогів із методами роботи шкільного психолога, бо серед форм такої роботи були зазначені просто заняття. В той же час була помічена спроба залучити сторонніх фахівців до надання допомоги такій дитині — це направлення до кваліфікованого психолога, психотерапевта. Такі спроби слід вітати, оскільки загальновідомо, що школи часто не укомплектовані шкільними психологами або їх фах відносно низький, крім того, сучасна практика роботи шкільного психолога ще не

дає можливості напрацювати ефективні засоби реакції на всі, особливо важкі, випадки поведінки дітей та інших учасників навчального процесу у школі. Тобто залучення сторонніх фахівців було б дійсно ефективним кроком щодо подолання проблеми насильства серед дітей. Серед прикладів форм допомоги називалися й такі: відповідне покарання; принциповий аналіз ситуації та об'єктивне покарання, що підтверджує дані діаграми, наведеної раніше.

Знову педагогами було назване завдання такої допомоги:

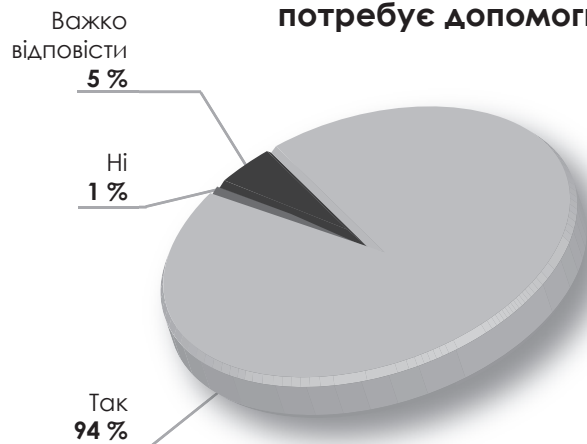
- розв'язання конфлікту;
- примирення сторін;
- допомога дитині розібратися самій у собі;
- захист від насильства.

І хоча все це не є формами роботи, саме розуміння того, навіщо така робота потрібна, має бути високо оцінене. Так само, як і прагнення не випускати ситуацію з-під контролю — спостерігати за подальшими відносинами дитини з іншими дітьми.

Необхідно пам'ятати, що для того, щоб змінити поведінку однієї дитини, варто не так впливати на неї, як намагатися змінити її оточення. Тобто коли виявляється дитина-агресор, в першу чергу необхідно формувати в інших дітей способи захисту, вміння протистояти насильству, спробувати оточити дитину, схильну до насильства, більш сильними та позитивними дітьми.

Значно краща ситуація із розумінням необхідності надання допомоги постраждалій дитині: 94 % педагогів зазначили, що такій дитині необхідна допомога, однак на базі школи вибір варіантів допомоги невеликий. Відсотковий розподіл наведений без урахування двох анкет, в яких вчителі не надали відповіді на поставлене запитання.

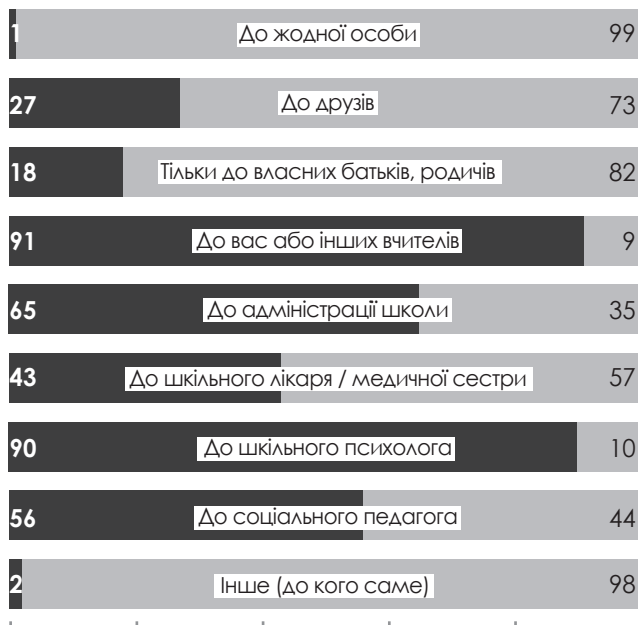
Чи вважаєте ви, що дитина, яка постраждала від насильства, потребує допомоги?

На жаль, системного підходу щодо надання допомоги постраждалій дитині немає. Зазвичай вчителі вважають, що дитина потребує допомоги тільки у тяжких випадках: побиття, тілесна або психічна травма, сексуальні домагання. Проте будь-яке насильство є психічною травмою для дитини і, відповідно, їй потрібна допомога, щоб впоратися із ситуацією.

Переважають спроби педагогічного складу вирішити проблему самотужки — 91 % зазначили, що допомогу дитина може отримати від вчителів, а 65 % — від адміністрації школи. Тут теж значний відсоток відповідей відсилає постраждалу дитину до психолога (90 % відповідей), соціального педагога (56 %) та навіть шкільного лікаря або медичної сестри (43 %), що є логічним у випадках насильства, хоча наразі існує проблема з лікарями і медсестрами в школах. Цікаво, що діти у своїх відповідях майже не зазначали медика як особу, до якої вони можуть звернутися. Наведена далі діаграма ілюструє результати опитування. Вчителі мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків по кожній категорії відповідей здійснювався від загальної кількості учасників опитування, які зазначили, що постраждала від насильства дитина має отримати допомогу.

Якщо так, то до кого у вашій школі може звернутися дитина, яка зазнала насильства?

■ Вважають, що дитина може звернутися по допомогу, %

■ Вважають, що дитина не може звернутися по допомогу, %

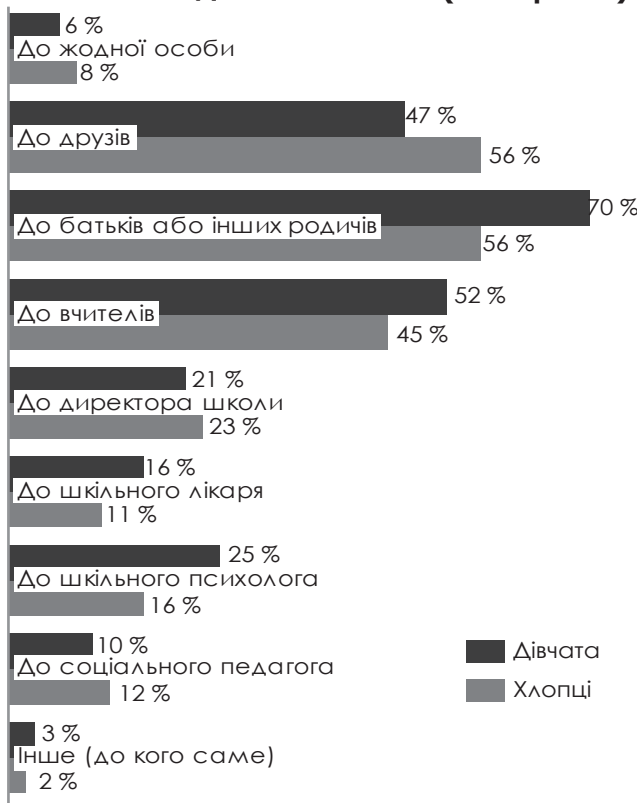
Фактично така дитина у школі може отримати лише пораду, підтримку, співчуття, рідше — захист, заспокоєння. Такі дії у поєднанні із першою медичною допомогою (за потреби в ній) можна вважати первинною допомогою дитині, яка зазнала насильства, однак вони не повинні вичерпуватися лише цим. Серед вчительських відповідей зазначалася така конкретизація допомоги:

- лагідне слово;
- допомога у з'ясуванні причин насильства;
- засудження насильства в колективі;
- розбір ситуації;
- встановлення справедливості.

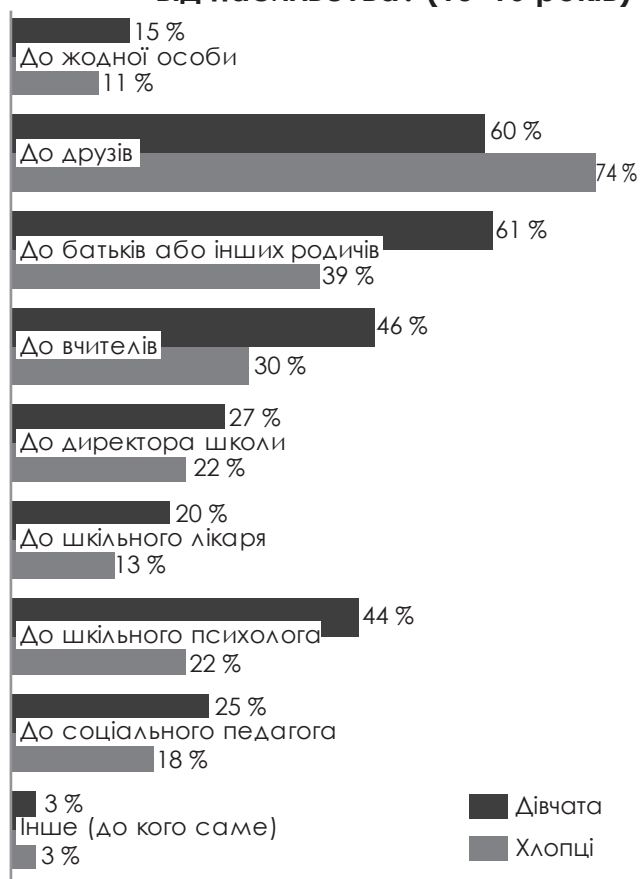
Але цього недостатньо для системного вирішення самої проблеми і надання допомоги конкретній дитині. Крім того, важко вважати такі форми, як засудження насильства у колективі, формами допомоги конкретній дитині у конкретній ситуації. Це, скоріше, засоби попередження насильства у майбутньому. Важливо, що в даному випадку не були наведені приклади надання дитині психологічної допомоги з боку фахівців. Знов виникає думка, що вчителі недостатньо знайомі з методами роботи шкільного психолога та не мають належної практики залучення його до вирішення проблем, пов'язаних із насильством, та до надання допомоги окремим дітям у складних ситуаціях. Дані дослідження свідчать, що вчителі лише знають, що вирішення таких проблем є одним з обов'язків шкільного психолога, але не мають уяви про те, як така робота проводиться.

Зазначені висновки підтверджуються відповідями дітей. Так, діти покладаються переважно на власних батьків або друзів, можуть звернутися по допомогу до вчителя: залежно від віку та статі дітей відповідні дані змінювалися, а від 5 % до 15 % учнів зазначили, що взагалі ні до кого по допомогу у разі зіткнення з насильством не звертаються. Наведені далі діаграми ілюструють результати опитування. Діти мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків по кожній категорії відповідей кожної вікової групи здійснювався від загальної кількості дітей — учасників опитування відповідного віку.

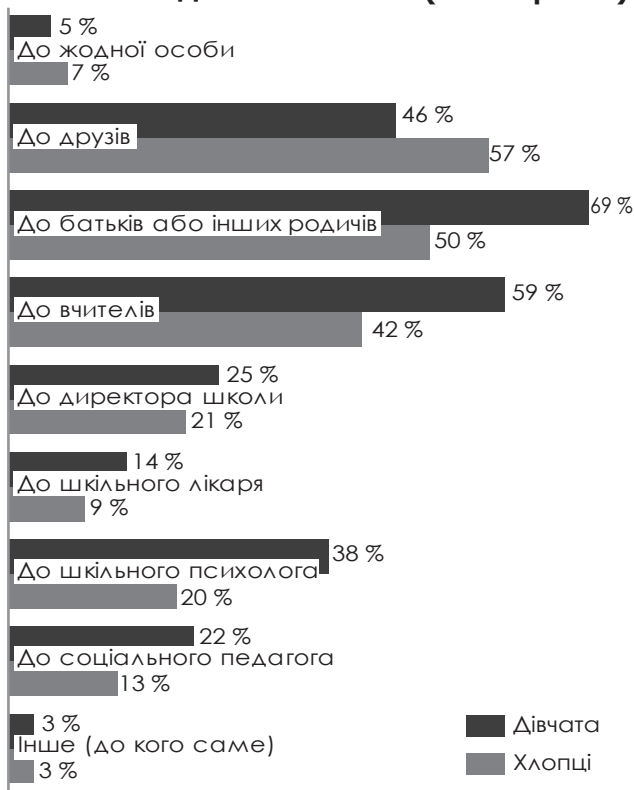
До кого ти, або твої друзі можуть звернутися по допомогу, щоб захиститися від насильства? (9–11 років)

До кого ти, або твої друзі можуть звернутися по допомогу, щоб захиститися від насильства? (15–16 років)

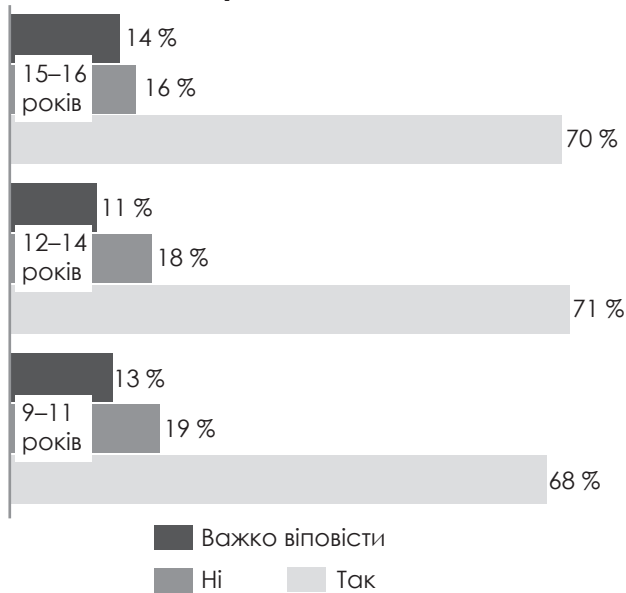
До кого ти, або твої друзі можуть звернутися по допомогу, щоб захиститися від насильства? (12–14 років)

Ця інформація доводить, що наявні механізми допомоги на базі школи не викликають у дітей належної довіри та впевненості в їх ефективності або що діти про них просто не поінформовані.

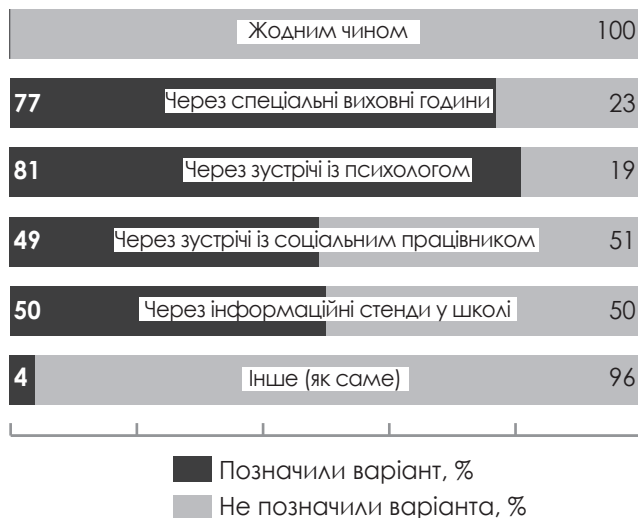
Переважна більшість дітей зазначила, що відповідне інформування щодо способів запобігання насильству і отримання можливої допомоги ведеться. Однак те, що від 16 % до 18 % дітей вважають, що їх не інформують про це, свідчить про неналежний рівень такої роботи з боку педагогічного складу та адміністрації шкіл (розрахунок відсотків здійснювався від загальної кількості респондентів відповідного віку). Тобто в першу чергу перегляду потребують наявні методи інформування.

Чи вам розповідають в школі про те, як запобігти насильству і хто може допомогти?

Найпоширенішим методом, який застосовує школа для інформування про можливі види допомоги дитині, постраждалій від насильства, є зустрічі з психологом (81 % відповідей) та спеціальні виховні години (77 % відповідей). Також використовуються зустрічі із соціальним педагогом (49 % відповідей) та спеціальні стенди (50 % відповідей), тобто традиційні засоби інформування. Наведена далі діаграма ілюструє результати опитування. Вчителі мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків по кожній категорії відповідей здійснювався від загальної кількості учасників опитування.

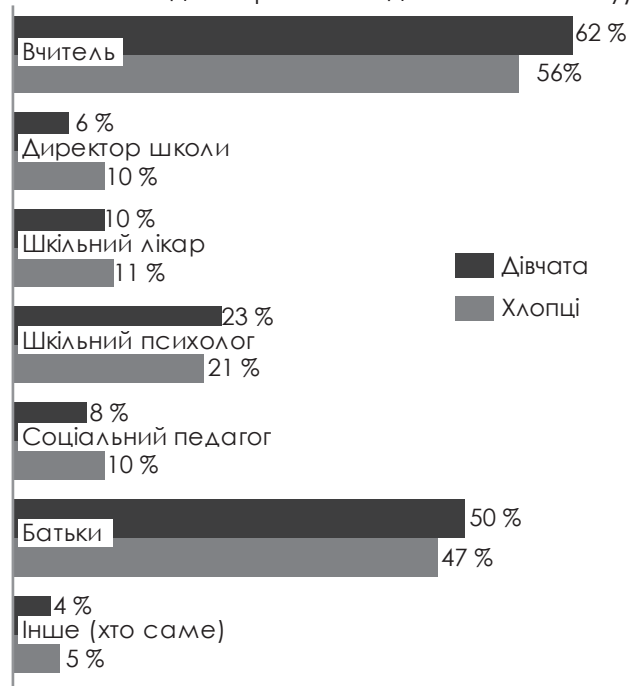
Як діти у вашій школі інформуються про різновиди допомоги у таких випадках?

Що ж до відповідей дітей на аналогічні запитання, то вони підтверджують головну роль вчителів в їхньому інформуванні про допомогу у випадках насильства. Наведені далі три діаграми ілюструють результати опитування. Діти мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків по кожній категорії відповідей кожної вікової групи здійснювався від загальної кількості дітей — учасників опитування відповідного віку. Діти молодшого віку релевантним джерелом інформації вважають батьків. Серед інших джерел інформації такі діти зазначають родичів, друзів та самих себе.

Хто саме розповідає учням про можливість запобігти насильству і про допомогу, яку можуть надати дорослі у таких випадках?

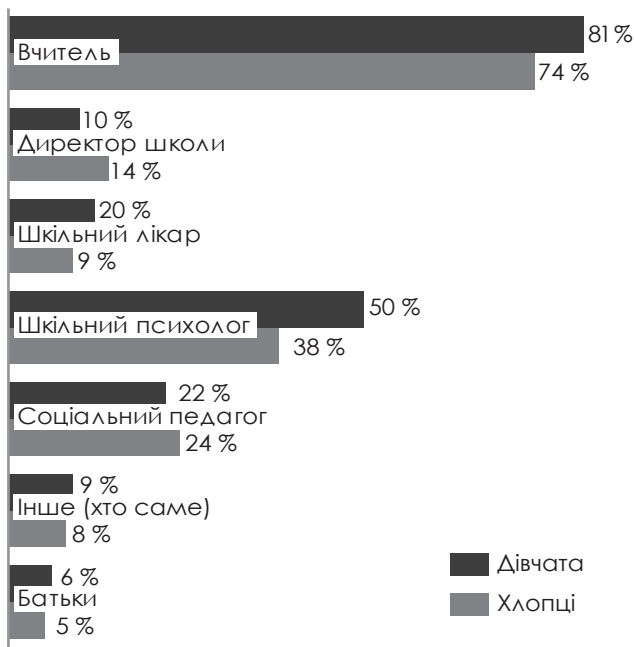
(% загальної кількості анкет для порівняння з дітьми іншого віку)

Діти середнього віку окрім вчителів отримують інформацію також і від шкільних психологів. Разом зі зростанням ролі психолога в інформуванні про насильство та види допомоги у разі його виникнення зростає роль соціального педагога (порівняно із дітьми молодшого віку. Про роль батьків дітей середнього та старшого віку окремо не запитували, однак 6 % дівчат та 5 % хлопців зазначили батьків як інше джерело інформації. Також серед інших джерел діти середнього віку зазначили телевізор.

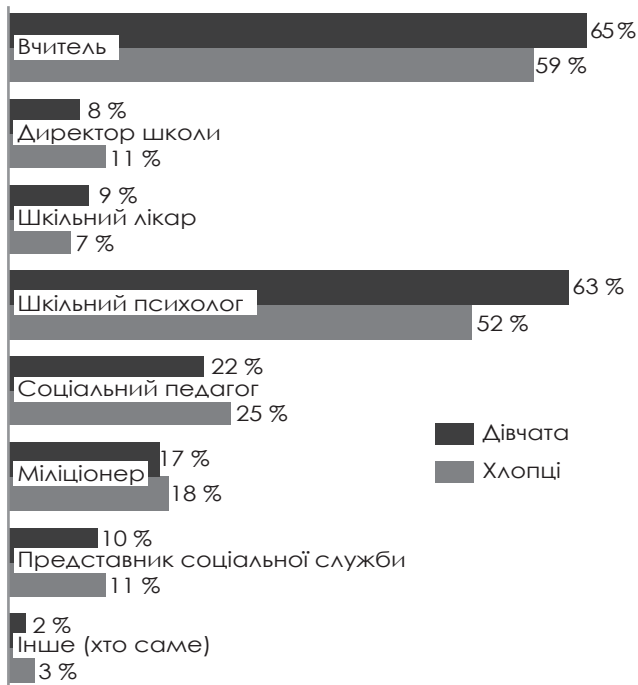

Хто саме розповідає учням про можливості запобігти насильству і про допомогу, яку можуть надати дорослі у таких випадках?

Найстарші діти вважають основними джерелами інформації як вчителів, так і шкільних психологів. Роль соціального педагога залишається майже такою ж, як у дітей середнього віку. Старші діти також зазначили батьків у переліку інших джерел інформації, що свідчить про релевантність для дітей будь-якого віку цього джерела інформації.

Хто саме розповідає учням про можливості запобігти насильству і про допомогу, яку можуть надати дорослі у таких випадках?

Діти розповіли, яку конкретну допомогу вони можуть отримати у школі. Серед відповідей присутні як варіанти допомоги з боку педагогічного складу, так і з боку друзів дітей, однолітків. Так, було зазначено, що допомога буває таких видів (відповіді не класифікувалися за кількістю аналогічних прикладів, цитуються за оригіналами).

Чим можуть допомогти педагоги	Чим можуть допомогти друзі та батьки
<ul style="list-style-type: none"> запобігти подальшому насильству; пояснити, як треба поводитись; порадити, як вчинити в певній ситуації, який можна знайти вихід; вислухати, підтримати; урівноважити психічний стан, заспокоїти; поговорити з насильником, з його батьками, викликати батьків до школи; переконати людину, яка чинить насильство, що вона неправа; насварити винуватців; залякувати батьками тих дітей, які чинять насильство; покарати насильника; заспокоїти того чи іншого хлопця; допомогти знайти винного і покарати його; зателефонувати у відповідну службу; повідомити відповідні органи влади; провести виховну роботу; відвести до лікаря. 	<ul style="list-style-type: none"> розібратися з кривдниками; зібрати багато людей і зробити кривднику дуже погано; зібратись і побити кривдника; проводжати додому; батьки можуть забирати з якихось свят; підійти побалакати, щоб більше не чіпав, а якщо зачепить — пошкодує; сходити зі мною на «стрілу»; поговорити по-доброму або грубо з тими, хто ображає; батьки поговорять, розпитають, зрозуміють, щось підкажуть; мої друзі можуть допомогти морально і можуть фізично; відлупцювати; завести в ліс; батьки викличуть міліцію та «швидку», щоб забрати нападників.

Вражає, що не менше половини прикладів конкретної допомоги є відповіддю насильством на насильство, особливо з боку друзів постраждалої дитини. Жорстока поведінка по відношенню до агресора (покарання, залякування) очікується дітьми і з боку вчителя, як адекватна, на їхню думку, відповідь на вчинене насильство. Тобто необхідна не тільки профілактика насильства як явища, а й загальне зниження агресії серед учнівського середовища, запобігання проявам жорстокості у відповідь, бо це призводить лише до ескалації конфліктів та більш жорстоких проявів насильства. Все це, безумовно, свідчить про низьку ефективність профілактичної роботи щодо запобігання насильства серед школярів.

Як профілактичний захід у школі застосовуються переважно бесіди з учнями (94 % відповідей)

та батьками (79 % відповідей), а також виховні заходи зі шкільним психологом (65 % відповідей) та виховні заходи зі шкільним соціальним працівником (31 % відповідей). Сторонні фахівці залучаються не так часто: у 44 % випадків проводилися виховні заходи із залученням правоохоронних органів або служб у справах дітей, громадські організації взагалі залучаються найрідше — у 19 % випадків. Наведена далі діаграма ілюструє результати опитування. Вчителі мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків по кожній категорії відповідей здійснювався від загальної кількості учасників опитування.

До яких заходів ви вдавалися, щоб попередити проблему насильства серед дітей?

За потрібні на рівні школи вчителями зазначені такі форми профілактичної роботи: освітні заходи для різних цільових груп (учнів, вчителів, батьків):

- лекції на тему «Життя без насильства»,
- виховні бесіди,
- виховні заходи зі шкільним психологом,
- тренінги підвищення комунікаційних навичок, ефективного спілкування,
- тренінги та зустрічі з кримінальною міліцією у справах дітей,

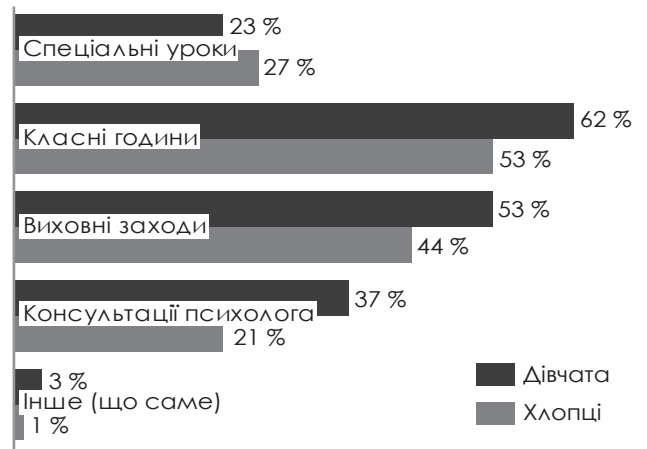
та запровадження конфіденційних механізмів повідомлення про випадки насильства або його передумов задля вжиття необхідних попереджувальних заходів та надання допомоги дитині:

- телефон довіри,
- служба «Анонім»,
- «скринька довіри».

Завданнями такої роботи визначалися створення позитивного настрою, увага та повага до кожної дитини та її потреб. Серед форм профілактичної роботи діти переважно відзначили класні

години та виховні заходи. Наведена далі діаграма ілюструє результати опитування дітей старшого віку. Респонденти мали можливість позначити кілька відповідей, розрахунок відсотків за кожною категорією відповідей здійснювався від загальної кількості дітей цієї вікової групи.

В якому вигляді така робота проводиться в школі? (15–16 років)

Важко переоцінити зміст такої профілактичної роботи й інформування щодо наявної допомоги. Згідно із відповідями старших учнів, їм розповідають про таке (наводиться узагальнений перелік без урахування частоти аналогічних відповідей; відповіді цитуються за оригіналами):

- про види насильства та його можливі наслідки;
- про людей, які чинять насильство, що їх до цього спонукає, як цьому запобігти;
- пояснювали, як запобігати насильству, наприклад, уникати образ;
- щоб ми не чинили такої дії, як насильство над людиною, це тягне за собою кримінальну відповідальність;
- правила поведінки, правила моралі, толерантність, права дітей;
- як потрібно поводитися у подібних ситуаціях, зокрема, як зберігати спокій, бути добрим, завжди знаходити компроміс, треба вникати в суперечки й контролювати себе;
- що треба не застосовувати насильство, а вирішувати все словами, мирним шляхом;
- про те, що не потрібно створювати таку ситуацію, якщо ти не хочеш, щоб до тебе чіплялись хлопці;
- не треба провокувати одягом, розмовою, якимись жестами;
- що в подібних випадках потрібно негайно звернутися по допомогу;
- розповідали, до кого можна звернутись, отримати допомогу в екстремальній ситуації, наприклад, покликати на допомогу якусь людину, яка йде поруч, та не втручатися

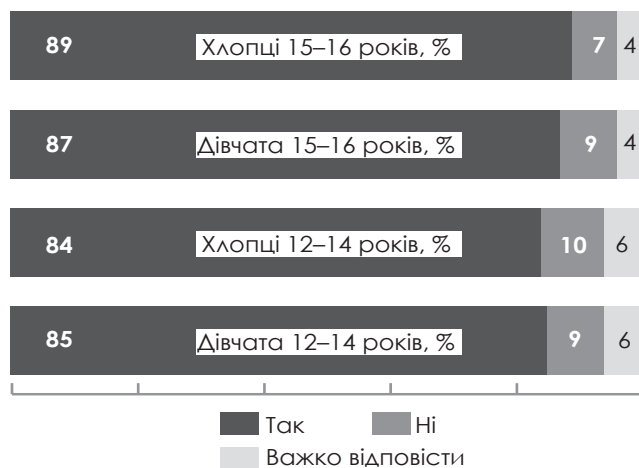
у ситуацію, яка тебе не стосується, звернутися до директора або служби захисту;

- якщо на тебе нападає насильник, то: 1) треба кликати на допомогу; 2) не даватися; 3) вириватися та бігти; 4) повідомити в міліцію;
- як саме треба захищати себе та молодших.

Ці приклади свідчать про намагання школи дійсно вплинути на ситуацію, зокрема попередити застосування насильства у відповідь на насильство. Однак відповіді показують, що профілактична робота ведеться переважно через інформування про саме насильство та його наслідки, а також про допустиму поведінку, тобто про попереджувальні дії; інформації про можливу допомогу надається значно менше. Крім того, значна частина відповідей стосувалася запобігання потраплянню у ситуації, пов'язані із насильством на вулиці, — уникати підозрілих місць, не гуляти пізно на вулиці, не ходити біля посадки, не сідати в автомобілі до незнайомих. Можна побачити, що акцент на попередженні насильства безпосередньо у школі майже не робиться.

Прикладом результату профілактичної роботи серед учнів є розподіл відповідей дітей старшого віку щодо знайомства зі спеціальним законодавством України, яке захищає дітей від насильства. Розрахунок відсотків надається без врахування 10 анкет, в яких діти не надали відповіді на поставлене запитання.

Чи ти знаєш, що в Україні існують закони, які захищають дітей від насильства?

Однак високий рівень обізнаності школярів із законодавством безпосередньо не захищає їх від проявів насильства і не формує навичок асертивної поведінки.

Перелік відповідей вчителів свідчить про недостатній рівень залучення сторонніх ресурсів для вирішення проблеми насильства серед дітей: фахівців ЦСССДМ, служби у справах дітей, тобто про спроби вирішити проблему виключно на

рівні школи без загального розголошення ситуації. Так, самі педагоги при поінформованості про випадок насильства серед дітей найчастіше звертаються до шкільного психолога (68 % відповідей), або до батьків дітей — постраждалої дитини (63 % відповідей), агресора (61 % відповідей), значно менше звернень до соціального педагога (38 % відповідей). Варто зауважити, що в деяких школах, які брали участь у дослідженні, немає посади соціального педагога, і вони просять її запровадити. Інші поширені шляхи — самотужки вирішити проблему, провівши виховну бесіду з агресором (58 % відповідей), або надавши підтримку постраждалій дитині (53 % відповідей). Безумовно, така первинна допомога важлива, однак вона повинна мати продовження у вигляді залучення фахівців. В той же час більшість дій обмежується школою: інший поширений метод (48 % відповідей) — звернутися до адміністрації школи. Звернення до правоохоронних органів назвали 15 % вчителів, а до служби у справах дітей — 13 %. Наведена далі діаграма ілюструє результати опитування. Вчителі мали можливість надати кілька відповідей, розрахунок відсотків по кожній категорії відповідей здійснювався від загальної кількості учасників опитування.

До яких заходів ви вдавалися, якщо дізнавалися про випадки насильства серед дітей?

Ці дані підтверджують недовіру механізму взаємодії, закладеного у Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затвердженому Наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України № 5/34/24/11 від 16 січня 2004 р., зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 січня 2004 р. за № 99/8698.

Відповідно до цього документа, заклади освіти, зокрема школи, мають здійснювати таку діяльність щодо запобігання жорстокому поводженню з дітьми, до якого належать і прояви насильства серед дітей.

3.4.1. Здійснюють приймання заяв та повідомлень про випадки жорстокого поводження з дітьми.

3.4.2. Терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах неповнолітніх, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення.

3.4.3. Уживають заходів до виявлення і припинення фактів жорстокого поводження з дітьми у навчальних закладах, притягують до дисциплінарної відповідальності співробітників, учнів та інших осіб, які допускають жорстоке поводження з дітьми.

3.4.4. Керівники навчальних закладів зобов'язують педагогічних працівників, зокрема класних керівників, ...відстежувати подібні випадки з боку інших учнів.

Висновки

Наочність для шкільних вчителів більшості випадків проявів насильства серед дітей та відносна відкритість самих дітей по відношенню до вчителів щодо звернення до останніх у таких випадках є вагомим підґрунтям для організації превентивної роботи з попередження насильства серед дітей на базі школи.

Переважає більшість педагогів визнають необхідність надання допомоги як дитині-агресору, так і дитині — постраждалій від насильства, зокрема така допомога має надаватися на базі школи. Однак, на думку більшості педагогів, агресор може отримати допомогу лише за певних умов, альтернативою є покарання. Постраждала дитина може розраховувати на допомогу теж не у будь-якому разі, а тільки у тяжких випадках.

Занепокоєність викликає той факт, що діти самі прагнуть відповідати насильством на насильство і очікують того ж від вчителів по відношенню до агресорів. Більш того, переважає спосіб

вирішення конфліктних ситуацій, пов'язаних із насильством, за допомогою друзів через ескалацію конфлікту та застосування все більш жорстоких форм поведінки.

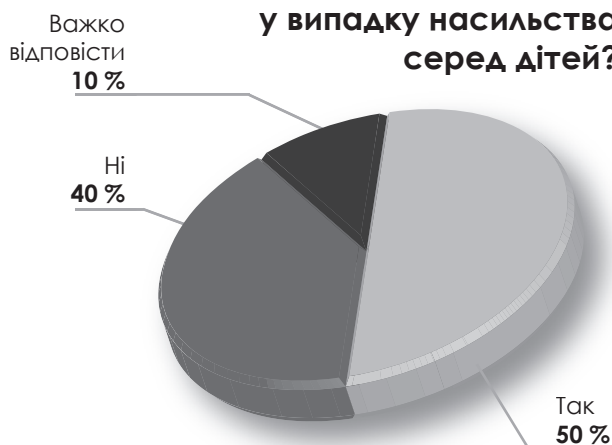
Найвні методи профілактичної роботи залишаються малоефективними та потребують перегляду. В першу чергу це стосується первинної профілактики, інформування про загальні способи запобігання насильству, наявну допомогу. Спектр та потенційна ефективність допомоги невеликі, при деяких спробах звертатися до сторонніх фахівців типовою є ситуація вирішення проблеми силами педагогічного складу: самими вчителями або за допомогою шкільного психолога, соціального педагога, тобто без залучення сторонніх фахівців. Відсутня чітка взаємодія різних спеціалістів як на базі школи, так і поза її межами щодо попередження насильства у дитячому середовищі та швидкого реагування на такі випадки у разі їх виникнення.

В той же час шкільна адміністрація несе відповідальність за дотримання чинного законодавства всіма суб'єктами навчально-виховного процесу, тому саме з боку адміністрації школи має виходити ініціатива із запровадження у школі дієвих механізмів попередження та виявлення випадків насильства по відношенню до дітей, а також швидкого реагування на такі випадки, якщо вони вже сталися.

4. ДОПОМОГА, ЯКОЇ ПОТРЕБУЮТЬ ВЧИТЕЛІ ТА ДІТИ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

Педагоги демонструють високий рівень зацікавленості у розширенні поінформованості про можливі власні дії при зіткненні з випадками насильства: 50 % учителів зазначили, що потребують більше інформації про те, куди звертатися у випадках виявлення насильства серед дітей (без урахування 10 анкет, у яких відповідь не була зазначена); 67 % потребують більше інформації про можливі дії у випадку вчинення насильства серед дітей (без урахування 12 анкет, у яких відповідь не була зазначена); 60 % бажають отримати більше інформації про організацію роботи школи щодо попередження насильства серед дітей (без урахування 22 анкет, в яких відповідь не була зазначена).

Чи потребуєте ви більше інформації про те, куди звертатися у випадку насильства серед дітей?

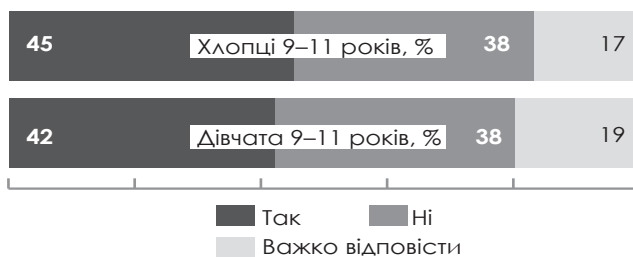
Найбільшу зацікавленість в отриманні подібної інформації вивили педагоги, загальний стаж роботи яких у школі від двох до п'яти років, а також ті, які не вказали свій стаж роботи. Всі інші відповіді продемонстрували майже рівноцінний розподіл між потребою та відсутністю останньої щодо збільшення таких знань. Низький рівень зацікавленості педагогів-початківців можна пояснити невизначеністю ними самими власних перспектив роботи у школі та небажанням обтяжувати себе додатковою інформацією. Що ж до досвідчених педагогів, то такий розподіл підтверджує припущення, що вчителі із великим стажем роботи у школі переважно орієнтуються на власний педагогічний досвід, який часто дійсно дозволяє їм добре орієнтуватися у проблематиці насильства серед дітей.

Ці відповіді підтверджують потребу вчителів у більшій поінформованості щодо механізмів реагування на випадки насильства, передбачені чинним законодавством України. Зокрема це стосується Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення та передбачених в його межах дій представників школи по реагуванню на такі випадки. Відповідні знання допоможуть скласти власні алгоритми дій працівників конкретної школи і довести їх до відома всіх учасників навчально-виховного процесу. Детальне знайомство із законодавчою базою допоможе педагогічному складу краще розуміти функції та посадові обов'язки щодо попередження насильства і реагування на його випадки таких органів державної влади, як служби у справах дітей, ЦСССДМ, кримінальна міліція у справах дітей, та налагодити ефективну міжвідомчу взаємодію в сфері профілактики насильства серед учнів. Крім того, сприяти ефективній взаємодії

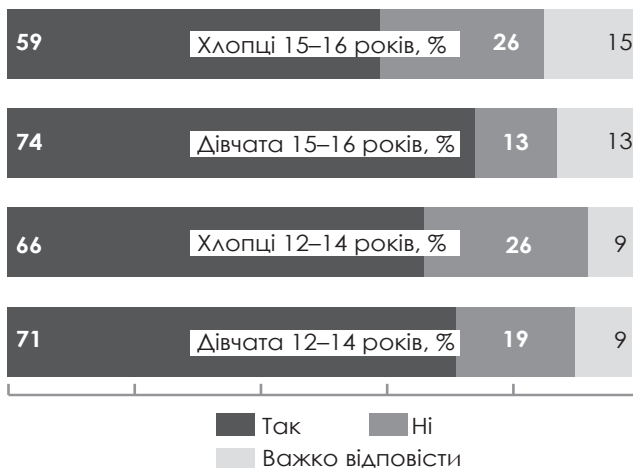
можуть місцеві громадські організації (за їх наявності), які можуть допомогти організувати на базі школи профілактичну роботу та надати власні ресурси у вигляді фахівців за наявності такої потреби у школі. Також ознайомлення із функціональними обов'язками та методами роботи шкільного психолога, розуміння його потенціалу та професійних можливостей, налагодження професійної взаємодії із ним буде сприяти підвищенню ефективності такої роботи всередині школи. Для цього самим психологам слід частіше презентувати педагогічному колективу результати своєї діяльності, висловлювати пропозиції щодо співпраці та інформувати про власні методи роботи.

Діти теж виявляють відносно високу потребу у збільшенні обсягу знань щодо власних дій при потерпанні від насильства. З віком ця потреба зростає, можливо через частішання випадків зіткнення із нею та усвідомлення власної беззахисності. Наведені далі розрахунки відсотків не враховують 82 анкети дітей молодшого віку, 14 анкет дітей середнього віку та 12 анкет дітей старшого віку, в яких не були зазначені відповіді щодо наявності потреби у додатковій інформації.

Чи ти потребуєш інформації про те, до кого звертатися у випадку насильства?

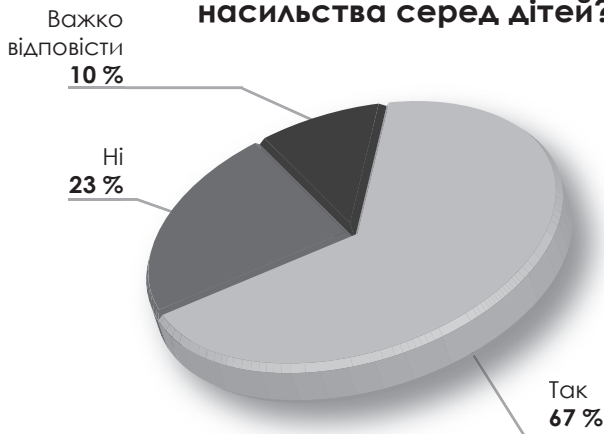

Чи хочеш ти дізнатися більше про те, до кого звертатися у випадку насильства над дитиною?

Необхідність розробки на рівні школи чіткого механізму дій та визначення можливої поведінки вчителя у випадку вчинення насильства серед дітей підтверджує заявлений вчителями високий рівень потреби у такій інформації. Переважна більшість педагогів зазначили, що не мають достатнього обсягу інформації, що, безумовно, призводить до неефективних дій з їх боку у таких випадках.

Чи потребуєте ви більше інформації, як себе поводити у випадку вчинення насильства серед дітей?

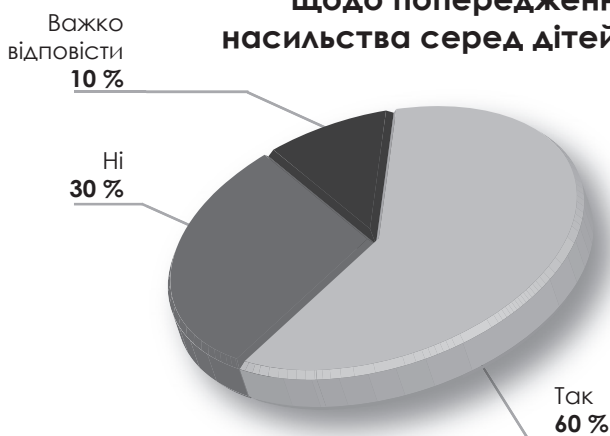

Знову у відповідях вчителів необхідність отримання додаткової інформації демонстрували педагоги із середнім за обсягом стажем роботи, але у даному випадку коливання стажу відбувалося від двох до 10 років роботи у школі. Аналогічну зацікавленість виявили ті педагоги, які не зазначили власного стажу.

Іншою важливою потребою вчителів можна назвати необхідність розуміння усіма педагогами того, що діти-агресори також потребують невідкладної допомоги фахівців, а не лише заслугують на покарання.

Низький рівень ефективності профілактичної роботи пояснюється великою потребою, визнаною самими вчителями, у розширенні знань щодо організації попередження насильства серед дітей у школі.

Чи потребуєте ви більше інформації про організацію роботи у школі щодо попередження насильства серед дітей?

В даному випадку всі педагоги, незалежно від стажу, зазначили високу зацікавленість в отриманні додаткової інформації.

Першочерговою необхідністю є спрямування такої роботи на зниження агресії в дитячому середовищі та формування навичок асертивної поведінки.

Для впровадження заходів щодо попередження насильства серед дітей педагоги вважають необхідним:

- наявність психолога у школі;
- проведення навчальних тренінгів;
- навчання вчителів і батьків інноваційним технологіям освіти;
- перегляд фільмів (електронні посібники),
- наявність спеціальної літератури;
- чітка налагоджена робота всіх залучених до вирішення проблеми структур;
- згода правоохоронних органів;
- наявність плану конкретних послідовних заходів і контроль за його виконанням;
- залучення батьків;
- пропагування асертивної поведінки.

Найважливішим залишається людський чинник: час та бажання проводити таку роботу, ентузіаста — люди, які хочуть і можуть щось змінити, розуміння педагогічним персоналом важливості тренінгів для вирішення проблеми.

Висновки:

Аналіз отриманих даних дозволив скласти перелік потреб як педагогічного складу, так і дітей для вирішення проблеми насильства серед дітей. Варто зауважити, що цей перелік враховує не тільки потреби, які визнають самі учасники навчально-виховного процесу, а й суспільну необхідність, виявлену в ході дослідження.

Потреби педагогів

1. Підвищення поінформованості про поширені форми насильства, особливо малі.
2. Оволодіння навичками правильної ідентифікації насильства у власній поведінці.
3. Підвищення розуміння необхідності надання допомоги дитині-агресору за будь-яких обставин і незалежно від підстав, які викликали таку поведінку дитини, зокрема того, що покарання агресора не є вирішенням проблеми, а лише кроком до ескалації насильства.
4. Підвищення розуміння необхідності надання допомоги дитині, яка постраждала від насильства, зокрема від його малих форм.
5. Поінформованість про можливі форми профілактичної роботи щодо насильства серед дітей на всіх рівнях профілактики та оволодіння навичками їх практичного застосування.
6. Впровадження механізмів залучення батьків до ведення профілактичної роботи серед дітей.

7. Наявність методичної літератури та матеріалів на зазначену тематику.
  8. Підвищення поінформованості про форми роботи шкільного психолога та соціального педагога, їхні професійні здібності та можливості, а також про їхню спроможність надати допомогу дитині у випадку насильства.
  9. Наявність психолога та соціального педагога у кожній школі, а за їх відсутності — закріплених за школою відповідних фахівців з-поміж працівників соціальних служб.
  10. Оволодіння навичками «первинної психологічної допомоги» дитині у випадку насильства: вислухати дитину, заспокоїти її, підтримати.
  11. Наявність чіткого алгоритму дій у випадку насильства серед дітей, знання всіх можливих видів допомоги постраждалій дитині та дитині-агресору, які запроваджені на базі школи.
  12. Поінформованість про наявність та контактні дані конкретних фахівців (психологів, психіатрів, соціальних працівників, юристів, медиків тощо) та відповідних установ, організацій, які можуть або мають надати допомогу у вирішенні ситуації із насильством у школі. Налагодження контактів із такими установами та організаціями.
  13. Збільшення обсягу знань чинного законодавства та його окремих норм, регулюючих дії представників системи освіти у випадку отримання інформації про факти (чи суттєву підозру) здійснення насильства над дитиною, зокрема Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення.
  14. Підвищення обізнаності з функціональними обов'язками служб у справах дітей, ЦССМ, кримінальної міліції у справах дітей щодо профілактики насильства над дітьми.
  15. Організація співпраці служб у справах дітей, ЦССМ, кримінальної міліції, громадських організацій, медичних установ зі школою на постійній основі.
  16. Оволодіння сучасними методиками попередження насильства в дитячому середовищі.
- Потреби дітей**
1. Наявність у школі атмосфери захищеності, у тому числі від будь-яких проявів насильства.
  2. Підвищення поінформованості стосовно поширення проявів насильства в суспільстві, а також про його наслідки. Розуміння правових наслідків насильницької поведінки.
  3. Підвищення поінформованості про можливі способи захисту від насильства у дитячому середовищі.
  4. Приділення більшої уваги психосексуальному вихованню, особливо прийнятним способам вираження особистісних симпатій.
  5. Підвищення поінформованості про можливі способи стримування та контролювання власної агресії.
  6. Зменшення загального рівня агресії у дитячому середовищі.
  7. Популяризація асертивної поведінки, ненасильницьких дій, мирного вирішення конфліктних ситуацій, толерантного ставлення один до одного.
  8. Формування загальнолюдських, ненасильницьких цінностей.
  9. Наявність у школі можливостей та спеціальних заходів щодо зняття агресії та зайвої енергії, а також компенсації браку тактильного спілкування: організація більшої кількості спортивних змагань командного типу.
  10. Підвищення рівня довіри до педагогів як потенційних помічників і захисників у випадку насильства.
  11. Підвищення поінформованості про допомогу, яку дитина (постраждала або агресор) може отримати у школі у разі потрапляння у ситуацію насильства серед дітей.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Наведені висновки стали основою для формування переліку **рекомендацій**, які автори дослідження вважають за доцільне впроваджувати на базі школи з метою запобігання насильству серед дітей. Пропонується таке.

- Продовжити ознайомлення педагогів і дітей з різноманітними проявами насильства, а також його наслідками. Особливу увагу варто приділити «легким» формам прояву насильства серед дітей, насамперед психологічного й економічного його видів. Зокрема, проводити серед вчителів навчальні заняття з діагностики «легких» форм насильства й реагування на нього, адже саме з них починається формування насильницького стилю поведінки дітей відносно один одного.
- Варто не лише коригувати наявні форми поведінки дітей, а і формувати нові, переважно за допомогою власного прикладу, адже вчителі самі часом дозволяють собі такі прояви психологічного насильства, як порівняння, «навішування ярликів», ігнорування почуттів дітей.
- Необхідно, щоб педагоги навчилися правильно ідентифікувати насильство як у своїй

поведінці, так і в поведінці дітей, щоб сформулювати єдиний погляд на існуючу проблему.

- Запровадити механізми аналізу ризиків виникнення насильства серед дітей у кожній конкретній школі.
- Варто знайомити суспільство з загальноприйнятими у світі поняттями «нехтування потребами дитини», яке є більш широким з огляду на розуміння проблеми насильства над дітьми.
- Необхідно розробити план дій щодо вирішення проблеми насильства та запровадити систему постійного відстеження випадків насильства серед дітей, виявлення дітей-агресорів та організацію системної роботи фахівців із ними: індивідуально та у групі. Залучати до такої роботи фахівців-психологів. Будь-яка бесіда із дитиною-агресором має базуватися на загальнолюдських цінностях. Важливо не залишити поза увагою батьків таких дітей, але краще таку роботу проводити спільно із соціальними службами, особливо при виявленні кризового стану сім'ї. Також потрібна робота із класним колективом, робота має плануватися і реалізовуватися згідно із загальною програмою корекції поведінки та надання допомоги дитині-агресору.
- Створити на базі школи алгоритм реагування на випадки насильства серед дітей, чітко визначити можливі дії, відповідальність і компетенції вчителя та представників адміністрації, залежно від наявності, досвіду роботи та професійних навичок психолога та соціального педагога визначити їхню роль і обсяг обов'язків у такому алгоритмі. Роль вчителя при цьому має бути чітко визначена і достатньо обмежена, вчитель має надавати дитині лише «первинну психологічну допомогу», а потім передавати її фахівцеві. Дитина-агресор та постраждала дитина мають отримати допомогу від професіонала, необхідно зменшити кількість спроб вирішити такі проблеми вчителем самотужки. Алгоритм має враховувати вимоги чинного законодавства та залучати, за необхідності, окрім внутрішніх ресурсів школи, сторонніх фахівців — представників служб у справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей, громадські організації тощо.
- Шкільні механізми превенції насильства, реагування на його прояви та система допомоги дитині мають розроблятися із залученням самих дітей і врахуванням їхньої думки для підвищення довіри дітей до цих механізмів, спрямованості пропонованих дій на реальні дитячі потреби та очікування.
- Шкільні психологи та соціальні педагоги мають бути ключовими особами у ланцюгу дій із попередження насильства у школі. Це має бути одним з їх найголовніших посадових обов'язків. Відповідно їм необхідне постійне підвищення кваліфікації у цій сфері.
- Однією з можливих форм роботи з профілактики насильства у школі може виступати шкільна медіація — розв'язання конфліктних ситуацій через примирення сторін шляхом знаходження оптимального і задовольняючого обидві сторони варіанта вирішення проблеми при взаємному бажанні сторін знайти вихід із ситуації. Така робота допоможе знизити рівень агресії у школі, надасть можливість вирішувати спірні питання ненасильницьким шляхом, усунути можливості для переходу від конфлікту до насильства.
- Як форму роботи із дітьми, схильними до агресії щодо інших, на базі школи варто запроваджувати програми заміщення агресії серед дітей — тренінги розвитку соціальних навичок, індивідуальне виявлення та призупинення прояву агресії, заміна агресивної поведінки на асертивну, формування та розвиток загальнолюдських моральних цінностей. Такі тренінги ефективно впроваджуються в інших країнах, а також експериментально — в Україні.
- Через те що батьки залишаються релевантним джерелом інформації для дітей, варто саме їх активніше залучати для профілактичної роботи із дітьми. Тобто, проводячи відповідну роботу із батьками, можна через них доносити до дітей інформацію про загальні засоби попередження насильницьких ситуацій та наявні форми допомоги, яку дитина може отримати на базі школи. Це особливо стосується дітей молодшого віку.
- Бажано проводити більше спортивних змагань командного типу в школі, виходячи з того, що брак тактильного спілкування між дітьми призводить до агресивного стилю поведінки.
- Приділяти більше уваги психосексуальному вихованню дітей, особливо прийнятним способом вираження особистісних симпатій.
- Привернути увагу органів системи освіти та громадськості до існування проблеми насильства серед дітей у школі, її наслідків та виявленого переліку потреб учасників навчально-виховного процесу для її вирішення.
- Реорганізувати систему просвітницьких та профілактичних дій щодо попередження насильства серед дітей у школі з урахуванням визначених потреб учасників навчально-виховного процесу. Як ключові фігури на початку такого процесу варто розглядати педагогів, що мають загальний стаж роботи у школі від двох до 10 років.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ, ПРИСВЯЧЕНІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ТА ЮВЕНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ

Підготувала
Сніжана
Пушкар

Реформа ювенальної юстиції (ЮНІСЕФ) (англ.)

<http://www.ceecis.org/juvenilejustice/new/index.html>

У перші роки переходу до ринкової економіки країни Східної Європи та Центральної Азії стали свідками погіршення умов утримання ув'язнених дітей. Усім країнам регіону Комітет ООН із прав дитини рекомендував привести свої системи ювенальної юстиції у відповідність до міжнародних стандартів. Наразі ж можливості для реформування доступні більшості країн, і ЮНІСЕФ, реагуючи на запити держав, розробляє і пропонує відповідні посібники та інструменти.

На сайті викладені інструменти, програми, ініціативи, приклади успішної практики, статті та дослідження різних країн Східної Європи та Центральної Азії.

ЮНІСЕФ підтримує Уряд України у створенні програм з охорони здоров'я, харчування, освіти та захисту дітей. ЮНІСЕФ обстоює права дітей та виступає за пріоритетність дій, спрямованих на захист найуразливіших та незадоволених. Визнаючи, що добробут дітей тісно пов'язаний зі становищем матерів, ЮНІСЕФ також працює заради покращення здоров'я, освіти та захисту прав матерів в Україні. На сайті розміщені актуальні новини, дослідження, статті, публікації та відеоматеріали, які стосуються діяльності представництва Дитячого фонду ООН у Києві та дитячої проблематики загалом.

Сайт представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Києві

<http://www.unicef.org/ukraine/ukr/index.html>

Проект «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»

<http://youthjustice.org.ua/ua/>

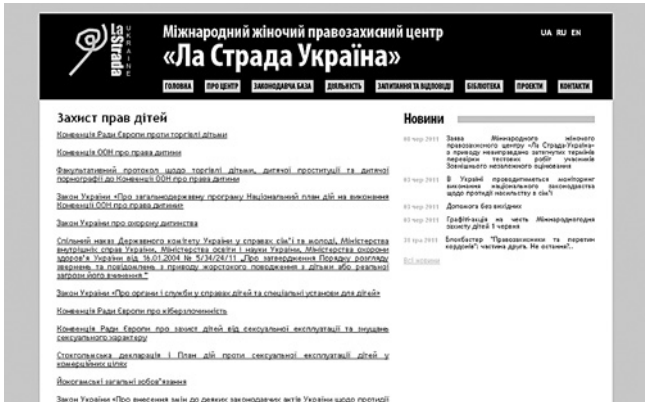
Проект є 5-річним проектом технічної допомоги, що фінансується Канадським агентством міжнародного розвитку та виконується «Агрітім Канада Консалтинг Лтд» у співпраці з Міністерством генерального соліситора та громадської безпеки Уряду провінції Альберта.

На сайті можна ознайомитися з інформаційним бюлетенем з ювенальної юстиції в Україні, оглядом розвитку кримінального правосуддя щодо неповнолітніх та прес-релізами подій, присвячених цій проблематиці.

Жіночий консорціум України http://www.wcu-network.org.ua/

Громадська організація, яка здійснює координуючу роль у проведенні адвокаційних, навчальних та просвітницьких ініціатив, спрямованих на попередження насильства над жінками та дітьми, зокрема домашнього; ліквідації торгівлі людьми та просування рівних прав і можливостей для жінок. Окремому напрямку діяльності організації — захисту прав та інтересів дітей — присвячено відповідний розділ сайту. Так, у цьому розділі можна знайти публікації досліджень, огляд діяльності проекту, а також переглянути форум.

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна» http://www.la-strada.org.ua/

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна» працює з 1997 р. в напрямку запобігання торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, ліквідації всіх форм дискримінації та насильства у суспільстві, сприяння дотриманню прав людини, гендерної рівності та захисту прав дітей. Сайт центру містить підбірку законодавчих актів та бібліотеку, до якої увійшли збірники конференцій, семінарів, круглих столів, дослідження, навчально-методичні матеріали, моніторингові звіти та аналітичні матеріали, відео- та інформаційні матеріали, публікації, бюлетені та статті, присвячені захисту прав дитини в Україні і світі.

Children Rights — група розсилки моніторингу законотворчої діяльності Верховної Ради у сфері прав та інтересів дитини

З 14 березня 2011 р. Жіночим консорціумом України в межах програми «Захист прав дитини», що здійснюється за підтримки шведської громадської організації Save the Children Sweden, здійснюється постійний моніторинг законотворчої діяльності Верховної Ради України у сфері прав та інтересів дитини. Так, зараз у фокусі уваги перебуває інформація про законопроекти, які знаходяться на розгляді у ВРУ, і про те, яких саме прав та інтересів дитини стосуються ці ініціативи, хто є ініціатором та який Комітет ВРУ відповідає за доопрацювання законопроекту.

Основна мета такого моніторингу полягає в тому, щоб мотивувати громадські організації співпрацювати з Верховною Радою України для захисту прав дитини.

Моніторинг здійснюється в оперативному режимі, інформуючи про законотворчі ініціативи, поставлені на розгляд в сесійному залі та в Комітетах ВРУ.

Будучи обізнаними про ініціативи, що стоять на порядку денному парламенту, громадські експерти можуть здійснювати їх незалежний аналіз, брати участь в обговоренні законодавчих ініціатив на рівні Комітетів, а також привертати увагу народних депутатів до окремих законопроектів, що розглядаються в сесійній залі, шляхом написання листів-звернень тощо.

Стати учасником Google-групи Children Rights та отримувати матеріали моніторингу можна, надіславши запит на членство на сторінці групи або написавши адміністратору (child.crc@gmail.com) лист про включення електронної адреси до розсилки.

Наталія КРЕТОВСЬКА Міфи про ювенальну юстицію http://www.viche.info/journal/2126/

«В Україні діє розгалужена система захисту прав дітей, але діти, які скоїли протиправне діяння, зазвичай потрапляють під юрисдикцію органів кримінального правосуддя. Проблема адекватної реакції держави й суспільства на ситуацію з правопорушеннями серед дітей та молоді особливо гостро поставила в роки незалежності. Нині не припиняються спроби запровадити гуманішню систему роботи з дітьми, які із законом у конфлікті...

...У найпростішому варіанті «ювенальна юстиція» — це судоустрій і судочинство у справах про правопорушення неповнолітніх. На відміну від загальної, ювенальна юстиція має охоплювати систему соціальних послуг на допомогу дитині, яка перебуває у конфлікті із законом. Тому сучасна ювенальна юстиція — це система держав-

них і муніципальних, судових, правоохоронних органів, освітніх і виховних установ, правозахисних і громадських організацій, що на основі права та медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють попередження правопорушень дітей та проти дітей, правосуддя щодо дітей, захист їхніх прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей. Відтак ювенальна юстиція «працює» із двома категоріями дітей — діти-правопорушники та діти, які опинились у складній життєвій ситуації (сироти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні, свідки та жертви злочинів тощо).

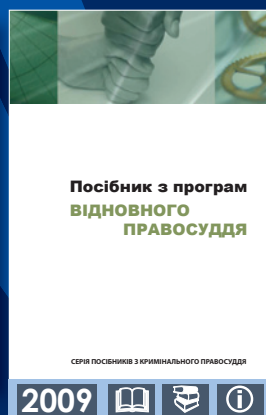
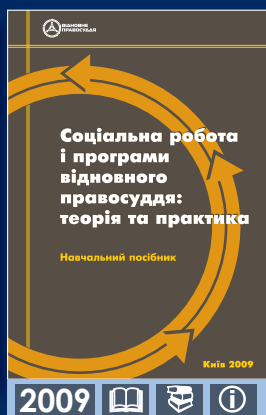
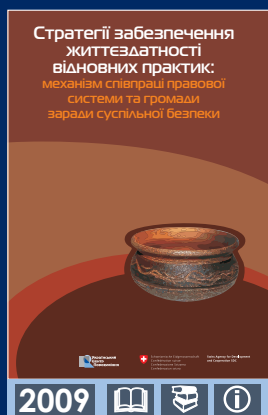
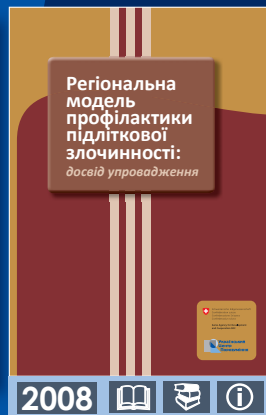
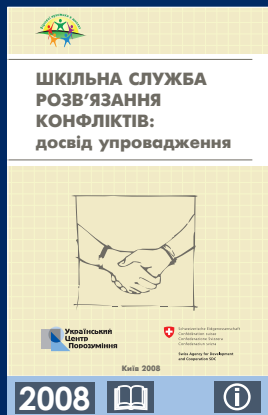
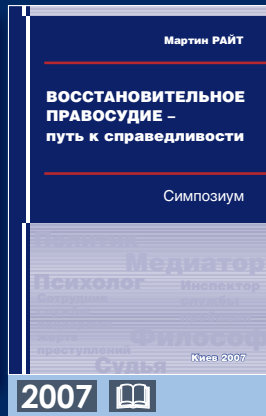
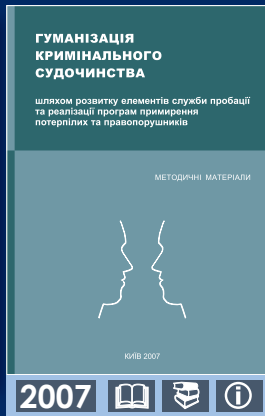
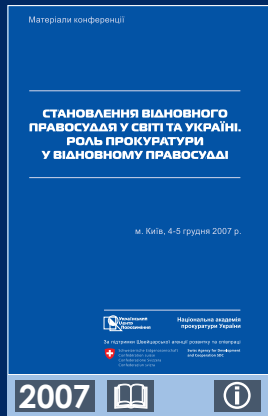
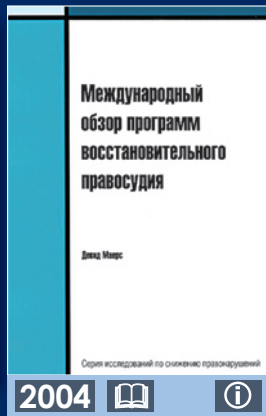
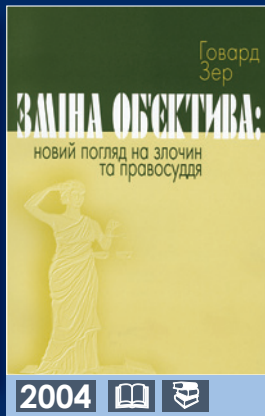
Постає питання, чому ювенальна юстиція, що сповна відповідає ідеалам правової соціальної держави, до яких прагне Україна, сьогодні опинилася під вогнем нищівної і до того ж безпідставної критики? Видається, що така ситуація склалася під впливом цілеспрямовано створених химерних уявлень про ювенальну юстицію та права дитини загалом».

ОРГАНІЗАЦІЇ, ЩО ВПРОВАДЖУЮТЬ ПРОГРАМИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

(станом на квітень 2011 р.)

Регіон	Організація	Контактна особа	Телефон, e-mail
м. Київ	БО «Український Центр Порозуміння»	Владислава Каневська	(044) 537 1007, (044) 254 4794 uccg@uccg.org.ua
м. Сімферополь, АР Крим	БО «Український Центр Порозуміння» (Кримське представництво)	Ірина Камінова	(050) 917 7415 irikami@mail.ru
м. Біла Церква, Київська обл.	Регіональний осередок Всеукраїнської фундації «Захист прав дітей» у Київській обл.	Інна Луценко	(095) 806 0068 Inna_lko@ukr.net
м. Вінниця	ГО «Подільська агенція регіонального розвитку»	Наталія Величко	(063) 628 7785, v.nataliia@gmail.com
Дрогобицький, Стрийський райони, Львівська обл.	Коаліція громадських організацій Дрогобицько- Стрийського регіону «Центр Відновного Правосуддя»	Марічка Николаїшин	(03244) 5 0355; (050) 661 1650 mpdr@mail.ru; mkddr@mail.ru drb_teen@ukr.net
м. Жмеринка, Вінницька обл.	«Ініціатива»	Святослав Ніколайчук	(096) 315 0267 zhmediator@gmail.com
м. Івано- Франківськ	Регіональна громадська організація «Інститут права і демократичного розвитку Прикарпаття»	Юрій Микитин	(0342) 59 6009; (0342) 50 5675 (063) 414 6099 Yuriy555@gmail.com mykytyn@mail.ru
смт Красно- гвардійське, АР Крим	Агентство регіонального розвитку «Гармонія»	Галина Садичко	(06556) 2 0894 (050) 932 6876; (097) 350 6314 g.sadychko@mail.ru
м. Луганськ	«Луганська обласна група медіації»	Галина Тищенко	(050) 232 2172 Galina_t@ua.fm
м. Львів	Благодійний фонд «Простір без конфлікту»	Олеся Бік	(050) 936 8450; (032) 233 4384 obik.space@gmail.com
м. Одеса	«Одеська обласна група медіації»	Інна Терещенко, Андрій Гусєв	(048) 728 6290; (048) 799 6068 (066) 774 6743; (067) 725 3981 mediator_i@mail.ru
м. Пирятин, Полтавська обл.	Пирятинська районна громадська організація «Жіночі ініціативи»	Ірина Таран	(050) 015 7747 irishataran@ukr.net
м. Суми	Сумська обласна громадська організація «Сумська ініціатива»	Олександр Калмиков	(0542) 791 330; (050) 307 1083 suminngo@ukr.net
м. Харків	«Молодь за демократію»	Галина Овчарова	(050) 401 8821 y_f_d@ukr.net

Читайте про світовий і український досвід впровадження відновного правосуддя у спеціалізованих виданнях:

2004 – рік видання

– доступна в бібліотеці Українського Центру Порозуміння

– можна отримати примірник в Українському Центрі Порозуміння

– доступна для скачування на сайті www.comtonground.org.ua (рубрика «Ресурси»)